

Н. В. СТЕЛЬМАХ

СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА **(порівняльна)**

Частина 2
Для змішаної
форми навчання

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

Н. В. СТЕЛЬМАХ

СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА
(порівняльна)

Частина 2
Для змішаної форми навчання

Навчально-методичний посібник

Миколаїв
Видавець Румянцева Г. В.
2022

УДК 378.011.3(072)
С 79

РЕЦЕНЗЕНТИ:

І. І. Осадченко, доктор педагогічних наук, професор Міжнародної асоціації сучасної освіти, науки та культури України

С. Д. Притиковська, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

*Рекомендовано до друку Вченою радою
МНУ імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 18 від 19.05.2022)*

Стельмах Н. В.

С 79 Спеціальна педагогіка (порівняльна). Частина 2: Для змішаної форми навчання : навчально-методичний посібник / Н. В. Стельмах. – Миколаїв: Видавець Румянцева Г. В., 2022. – 249 с.

ISBN 978-617-729-068-0

У навчально-методичному посібнику з позицій сучасних досягнень психолого-педагогічної науки та досвіду розбудови української національної системи освіти розкрито основні питання теорії та методики виховання дітей з нормотиповим розвитком та дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

УДК 378.011.3(072)

© Стельмах Н. В., 2022

ISBN 978-617-729-068-0

© МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	
1.1. Сутність виховання як педагогічного процесу.....	5
1.2. Основні закономірності й принципи виховання.....	19
1.3. Загальні методи виховання.....	27
1.4. Організація і виховання дитячого колективу.....	37
1.5. Національна система виховання, шляхи її реалізації.....	47
1.6. Основи сімейного виховання.....	55
1.7. Зміст виховання. Розумове виховання.....	68
1.8. Козацьке виховання як феномен української історії та культури.....	78
1.9. Основи морального виховання.....	86
1.10. Основи трудового виховання.....	104
1.11. Основи естетичного виховання.....	122
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ	
2.1. Психолого-педагогічні механізми виховного впливу на дітей.....	135
2.2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації виховної роботи.....	148
2.3. Теми та плани практичних занять.....	160
2.4. Завдання для самостійної роботи.....	169
2.5. Тести для самоперевірки.....	184
2.6. Тематика та розробки виховних заходів.....	205
ПІСЛЯМОВА.....	248

ВСТУП

Навчально-методичний посібник «Спеціальна педагогіка (порівняльна)» (Частина 2) відповідає змісту навчальної програми з курсу «Спеціальна педагогіка (порівняльна), теорія і спеціальна методика виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, методика організації волонтерської діяльності».

У посібнику розкриті теоретичні основи сучасної педагогічної науки, оволодіння якими створює передумови для формування практичних умінь та навичок, необхідних для успішного виховання всебічно та гармонійно розвинених особистостей.

Подана система загальнопедагогічних закономірностей виховання дітей, розкриваються їх зв'язки з принципами виховання; подаються особливості процесу виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Велика увага приділена рушійним силам виховного процесу, розкриттю психолого-педагогічних механізмів виховного впливу та характеристиці етапів виховання.

Визначено напрямки всебічного розвитку особистості, розкривається їх мета, завдання, зміст, форми, методи та особливості застосування в роботі з дітьми з порушеннями розвитку. Подається порівняльний аналіз специфічних особливостей виховання дітей з нормотиповим розвитком та дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Засвоєння студентами теоретичного матеріалу навчально-методичного посібника сприятиме підвищенню їх професійної компетентності, розвитку у майбутніх педагогів педагогічного мислення, здатності до аналітичного розуміння педагогічної діяльності, творчого підходу до визначення педагогічних дій у нестандартних педагогічних ситуаціях, уміння приймати найбільш вдалі рішення відповідно до педагогічних закономірностей, принципів виховання, вікових та індивідуальних особливостей дітей, що надасть можливість реалізації діяльнісно-особистісного, творчого, диференційованого та особистісного підходів у виховній діяльності.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Сутність виховання як педагогічного процесу

Мета:

а) дидактична: творчо осмислити і усвідомити суть процесу виховання, його особливості, роль і значення у формуванні особистості.

б) виховна: формувати науковий світогляд; виховувати гуманістичну спрямованість майбутніх педагогів.

Ключові поняття: виховання, процес виховання, специфіка, структурні компоненти, рушійні сили, етапи, самовиховання, перевиховання, шляхи удосконалення процесу виховання.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Процес виховання», «Система виховного процесу», відеопрезентація.

План

1. Процес виховання, його специфіка, структурні елементи, рушійні сили.
2. Етапи процесу виховання.
3. Самовиховання та перевиховання.
4. Шляхи підвищення ефективності процесу виховання.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 216. – 96 с.
2. Бойко А. М. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки: Індивідуальні тьюторські завдання для студентів II-V курсів: Навчальний посібник. – Полтава, 2007. – 359 с.
3. Дитина в сучасному соціопросторі: Навч. пос. – К, 2014. – 272 с.

4. Красильникова Г. В. Професійна педагогіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://lubbook.net/book_303.html/
5. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. — Кривий Ріг : КПІ, 2015. — 283 с.
6. Маценко Л. М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. — Київ : ЦП «Компринт», 2019. — 319 с.
7. **Методика виховної роботи** : навч. посіб. за кредитно-модуль. системою орг. навчання / Н. П. Онищенко ; ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». - Переяслав-Хмельницький : СПД Карпук С. В., 2009. — 326 с.
8. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. — К., 2006.
9. Целякова О. М. Соціально-культурна трансформація сучасного українського соціуму / О. М. Целякова // Гуманітарний вісник ЗДІА. — 2015. — № 62. — С. 50–64.

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.

2. Повідомлення теми: Сутність виховання як педагогічного процесу.

3. Повідомлення мети та основних завдань заняття :

а) дидактична: усвідомити суть процесу виховання;

б) виховна: формувати науковий світогляд; виховувати гуманістичну спрямованість майбутніх педагогів.

Завдання:

1. Розкрити сутність, специфіку, структурні компоненти, рушійні сили процесу виховання.

2. Визначити та охарактеризувати етапи виховання.

3. З'ясувати сутність, взаємозв'язок процесів самовиховання та перевиховання та визначити психолого-педагогічні умови для їх здійснення.

4. Виокремити та пояснити шляхи підвищення ефективності процесу виховання.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів «Дайте визначення вихованню», «Від чого залежить його мета, зміст?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для усвідомлення зумовленості мети, змісту, форм виховання суспільними потребами, які в свою чергу залежать від рівня розвитку суспільства. Щоб користуватися знаннями цієї теми в педагогічній діяльності і підіймати рівень вихованості дітей.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

1. Процес виховання, його специфіка, структурні елементи, рушійні сили.

2. Етапи процесу виховання.

3. Самовиховання та перевиховання.

4. Шляхи підвищення ефективності процесу виховання.

7. Підведення підсумків заняття: Процес виховання – складний, суперечливий, динамічний, тривалий, має свої специфічні особливості. Його ефективність залежить від високої компетентності педагога, знання теоретичних основ виховання дітей, психолого-педагогічних механізмів виховного впливу на них.

8. Домашнє завдання: проаналізуйте зміст лекції та дайте відповіді на такі запитання:

1. На основі аналізу виділити спільні та відмінні ознаки між вихованням та самовихованням, між процесом виховання та виховним процесом, між вихованням та перевихованням.

2. У чому полягає специфіка процесу виховання?.

3. Охарактеризувати властивості виховання як суспільного явища.

Зміст лекції

1. Виховання – соціальне явище, його мета, зміст повинні відповідати вимогам суспільства. Наприклад: якщо в економіці держави розвиваються ринкові відносини, то і виховання повинно готувати підростаюче покоління до трудової і громадської діяльності в цих умовах.

Виховання – спеціально організований педагогічний вплив на особистість з метою виховання в неї певних, визначених суспільством здібностей і якостей.

Виховання – цілеспрямований педагогічний процес організації і стимуляції активності діяльності особистості з оволодіння суспільним досвідом (знаннями, уміннями, соціальними і духовними цінностями).

Це є **діяльнісно-особистісна** концепція, суть її – залучення дітей до різних видів діяльності з оволодіння суспільним досвідом.

Виховання розуміють:

- в широкому соціальному значенні (впливає соціальне середвище);
- широкому педагогічному значенні (впливають усі педагоги, батьки, колектив вихованців);
- вузькому педагогічному значенні (впливають педагоги);
- в гранично вузькому значенні (виховання «тет-а-тет», здійснення індивідуального підходу).

Процес виховання – система виховних заходів, спрямована на формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Специфічним для процесу виховання є:

1. Тривалість у часі і безперервність – формування рис особистості вимагає тривалого часу (окремі знання можна засвоїти на уроці). Учні можуть за короткий час вивчити вірш, граматичне правило, довести теорему, запам'ятати історичний факт або дати, але неможливо так швидко навчити дитину бути доброю, чутливою, відповідальною.

Шкільні роки – роки найбільш інтенсивного розвитку особистості, формування характеру, звичок і поведінки. Центральна нервова система школяра відрізняється високою пластичністю і сприйнятливістю. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для формування основних якостей особистості.

2. Багатофакторний характер впливу на учнів.

Виховання неможливо обмежити рамками часу і програмами, воно здійснюється в різних ситуаціях. «Виховний процес, – писав А. С. Макаренко, – здійснюється не тільки в класі, а буквально на кожному квадратному метрі землі». Суб'єктами впливу – сім'я, школа, інститут, суспільство, засоби масової інформації та ін.

1. **Двобічний характер** (взаємодія передбачає активність з боку педагога і з боку дитини).

2. **Багатогранність завдань і змісту:** кожен із напрямків виховання (моральне, розумове, трудове, естетичне, фізичне) мають свою мету, завдання та зміст.

3. **Процес виховання є комплексним.** Особистість формується в цілому, певні риси і якості в неї розвиваються не по чергово, а відразу, комплексно. Це означає, що цілі, завдання, зміст, форми і методи виховного процесу повинні підпорядковуватися ідеї цілісності формування особистості, тобто педагогічний вплив повинен мати комплексний характер.

4. **Виховному процесу притаманна віддаленість результатів.** Необхідні якості формуються протягом тривалого часу. Може бути і велика варіативність результатів. Це пов'язано із значними індивідуальними відмінностями учнів (неоднаковість результатів).

5. **Процес цілеспрямований:** перш, ніж виховувати, необхідно чітко визначити цілі: до чого дійти, що виховати, сформувати, чого досягти.

Рушійні сили виховного процесу – це сукупність суперечностей, вирішення яких сприяє просуванню процесу виховання до нових цілей. Суперечність – це якась трудність, невідповідність, які треба подолати.

Момент їх подолання, вирішення знімає суперечність. Але виховний процес відбувається таким чином, що на зміну вирішеній суперечності обов'язково приходять інші, більш високого рівня, більш високого порядку. І знову необхідно переборювати труднощі, докладати зусилля, щоб вирішити суперечність. Саме процес вирішення суперечностей сприяє розвитку особистості, формуванню у неї моральних якостей, властивостей та норм поведінки.

Суперечності поділяються на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні:

1. Між новими потребами і можливостями їх задоволення.
2. Внутрішня боротьба самого виховання.

Зовнішні:

1. Невідповідність виховних впливів сім'ї, школи, громадськості, вулиці, засобів масової інформації та інших суб'єктів впливу.
2. Між організованим впливом педагогів, вихователів і стихійними обставинами життя.
3. Між окремими впливами педагогів, які працюють з дітьми.
4. Між зовнішніми впливами і внутрішніми прагненнями.
5. Між набутим негативним досвідом поведінки і новими умовами життя і діяльності.

Боротьба цих суперечностей – джерело виховного процесу.

2. Етапи виховання.

За критерієм зв'язку і залежності компонентів, що забезпечують ефективність протікання виховного процесу, виділяють такі етапи:

мета – зміст – засоби – контроль – результат

Мета – це усвідомлений результат будь-якої діяльності. Це те, до чого прагнуть, чого хочуть досягти. Правильно визначені цілі (глобальна, стратегічна, тактична, процедурна – види мети) складають основу – цілепокладання, що зорієнтовує виховний процес в чітко визначеному напрямку. Подальший добір змісту, засобів виховного впливу, контролю

зумовлюється поставленими цілями та завданнями. Аналіз отриманого результату відбувається шляхом співвіднесення отриманого результату з метою. Наявність визначених невідповідностей буде свідчити про недоцільність застосованих засобів виховного впливу. Для поліпшення процесу виховання необхідно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, тобто з'ясовувати, що не спрацювало, де припустилися педагогічних помилок. Об'єктивний аналіз завжди сприятиме удосконаленню виховної практики.

За цим критерієм структура виховного процесу є сукупністю завдань, на вирішення яких спрямований виховний процес.

За критерієм послідовності етапів і відповідних педагогічних дій виділяють етапи:

формування моральної свідомості - збудження та розвиток емоційно-чуттєвої сфери – формування навичок та звичок поведінки.

Свідомість – функція головного мозку, що полягає у відображенні об'єктивних властивостей предметів, явищ, процесів, дій, у плануванні та передбаченні дій та їх наслідків.

Процес формування моральної свідомості повинен забезпечити усвідомлення дітьми моральних норм і правил та вироблення у вихованців чіткої системи позитивних ставлень до них, прийняття та інтеріоризацію їх у власні надбання, які стають регуляторами та координаторами їх вчинків та поведінки.

У психолого-педагогічному аспекті виховання вихованої, повноцінної особистості – це цілеспрямований виховний вплив на свідомість, почуття і поведінку.

У цій тріаді почуття є стимулюючою і цементуючою ланкою, яка сприяє і формуванню моральної свідомості, і позитивних форм поведінки. Тому збудження та розвиток емоційно-чуттєвої сфери дітей – важлива умова ефективного виховання. Це пояснюється тим, що вплив усіх зовнішніх вимог переломлюється через внутрішній світ дітей (через їхню систему цінностей,

інтереси, почуття). Зовнішній вплив може сприйматися дітьми або активно відштовхуватися. Якщо він сприймається, це означає, що вимоги увійшли до системи їхніх потреб, тобто зовнішні педагогічні вимоги трансформувалися в особисто значущі потреби дитини. А це можливо тільки тоді, коли сприйняття зовнішніх вимог буде супроводжуватися позитивними переживаннями, які виражаються в різних почуттях та емоціях. Іншими словами, технологія виховного процесу повинна спиратися на емоційний відгук дитини. Це означає, що вихователь повинен викликати у дітей необхідну емоційну реакцію на факти, події, явища, справи тощо. У збудженні необхідного емоційного відгуку велика роль належить емоційним стимулам. До них відносяться: гра, романтика, вірші, емоційно-образні стимули, пісні, емоційність самого педагога.

Емоційні стимули, викликаючи емоційний відгук, сприяють трансформації педагогічних вимог в актуальні потреби дітей, стимулюють появу суспільно-ціннісних мотивів поведінки, створюють ситуації, найбільш сприятливі для вирішення конкретних виховних завдань.

У виховній практиці формування моральної свідомості, збудження та розвиток почуттів, емоцій та формування гуманної поведінки – процеси взаємопов'язані і взаємообумовлені, тому усі виховні впливи повинні мати комплексний характер, тобто одночасно впливати на усі сфери особистості.

Поміж етапами немає чітких меж. Процес виховання характеризується комплексним впливом різних факторів на особистість: одночасно і на свідомість, і на почуття, і на поведінку. Виділяються етапи для того, щоб краще розуміти глибину процесу переходу свідомості в поведінку. Тому розрізнити єдиний процес виховання неможливо, як неможливо вичленити в спіралі ланцюги: де розпочинається просвіта і продовжується переконання, а де настає переконання і переходить в дієво-вольову форму. Тому правильно зобразити процес виховання у вигляді спіралі.

Завдання: навчити дітей на всіх етапах їх розвитку здійснювати вчинки свідомо: спочатку думати, а потім діяти, чинити, проявляти

ставлення. Запізнене осмислення своїх дій нерідко призводить до немотивованого правопорушення і аморальних вчинків. Отже, інтелект, свідомість повинні випереджувати поведінку учнів.

Чи є основний етап?

Відповідаючи на це питання, психологи, педагоги, фізіологи і філософи дотримуються різних точок зору.

Деякі вважають, що поведінка людини визначається схемою: стимул – реакція (фізіолог США Уйтсон і його учні біхевіористи).

Інші пояснюють поведінку основними інстинктами (австр. психолог З.Фрейд – фрейдисти), при яких свідомість виконує підпорядковану функцію.

Треті (Міллер, Галантер, Прибрам і ін..) говорять про формування у людини «образу світу» і витікаючих з нього «планах поведінки».

Сучасна наука про виховання виходить із біосоціальної суті людської особистості. Тому в конкретній життєвій ситуації поведінка людини (може бути:

- свідомою;
- звично-автоматизованою;
- інстинктивною.

В окремих актах поведінки ці компоненти життєдіяльності можуть виступати в єдності.

3. Самовиховання

Кожна дитина є суб'єктом самовиховання. Тому педагог не тільки виховує, а й організовує діяльність дітей, викликає потребу в самовдосконаленні свого Я. Отже, виховання неможливе без самовиховання. Самовиховання підкріплює і доповнює виховання. В.О.Сухомлинський, виходячи зі свого педагогічного досвіду, переконливо стверджував, що самовиховання – це найкраще виховання. У процесі самовиховання діти не відчувають ніякого зовнішнього тиску, примусу. У них самих з'являється потреба у самовдосконаленні. Поява цієї потреби зумовлена особливостями

підліткового віку. Тому педагогам варто підкріпити та розвивати цю цінну потребу.

Самовиховання – діяльність, спрямована на перетворення власної особистості.

Самовиховання – вищий етап виховного процесу. Воно успішно здійснюється в школі за таких умов:

- в дитячому колективі створено сприятливий для самовиховання морально-психологічний клімат;
- у дитини, яка хоче займатись самовихованням, сформовано ідеал, до якого вона прагне;
- у вихованців наявний певний рівень свідомості, завдяки якому вони правильно оцінюють свої дії і поведінку;
- діти мають певні відомості з психології, можуть виявити свої позитивні риси і недоліки своєї особистості;
- в учнів певний рівень сили волі, вміння долати труднощі.

Етапи педагогічного керівництва:

- підготовчий етап (переконання у необхідності займатися самовихованням);
- допомога в складанні програми самовиховання і її реалізації;
- організація контролю за самовихованням.

Методи самовиховання (треба вихованців навчити спеціальними прийомам роботи над собою):

- Самопереконання;
- Самопідбадьорювання;
- Самозаохочення;
- Самонавіювання;
- Самосуд;
- Самопокарання;
- Самопримус;

- Самоаналіз;
- Самооцінка;
- Самоконтроль;
- Самозвіт;
- Цілепокладання – вміння планувати і бачити перспективи;
- Порівняння своєї поведінки з прикладом значущих людей.

Займаючись самовихованням, К. Д. Ушинський розробив для себе спеціальні правила, які виступали в ролі програми його саморозвитку.

1. Цілковитий спокій, у крайньому разі – зовнішній.
2. Прямота у словах і в чинках.
3. Обдуманість дій.
4. Рішучість.
5. Не говорити про себе без потреби жодного слова.
6. Не гаяти часу несвідомо; робити те, що треба, а не те, що заманеться.
7. Витратити час тільки на необхідне або приємне, а не за пристрастями.
8. Кожен вечір добросовісно давати собі звіти у вчинках.
9. Ніколи не хизуватися тим, що було, ні тим, що є, ні тим, що буде.
10. Нікому не показувати цього журналу.

Самовиховання здійснюється у різних сферах:

- а) інтелектуальній (розвиток пам'яті, мислення тощо);
- б) морально-вольовій (формування моральних якостей, навичок та звичок моральної поведінки; розвиток вольових якостей: уміння доводити розпочату справу до кінця, долати труднощі, докладати вольові зусилля, здійснювати самоконтроль тощо)
- в) фізично-гігієнічній (стежити за здоров'ям, зовнішнім виглядом, тренування тощо).

Організація самовиховання здійснюється на засадах органічності (взаємопов'язані процеси самовиховання і виховання); добровільності, довіри, цілеспрямованості.

Перевиховання

Виховання, самовиховання пов'язані з перевихованням.

Перевиховання – це виховний процес, спрямований на подолання негативних якостей особистості дитини, які сформувалися під впливом несприятливих умов виховання.

Етапи перевиховання:

1. Діагностика. Детальне вивчення й аналіз позитивних і негативних якостей педагогічно занедбаних дітей, умов, в яких вони формувалися, з'ясування причин відхилень та шляхи перебудови стереотипів поведінки, конкретні завдання, зміст, методи, прийоми.

2. Активізація позиції дитини в громадській діяльності (створення «ситуація успіху» для кожної дитини, де змогли б проявити свої здібності, показати всім, на що здатні; мотивація діяльності, формування особистісно значущих потреб у діяльності).

3. Контроль (здійснення постійного, систематичного контролю, своєчасне внесення відповідних коректив, надання необхідної допомоги).

Принципи перевиховання:

- Поєднання переконання з примусом;
- Гуманне ставлення;
- Об'єктивне ставлення;
- Педагогічний вплив в неафективному стані;
- Опора на позитивне;
- Не виділення педагогічно занедбаної дитини із загальної маси дітей (не переходити на особистості);
- Провідна роль наставника.

Виховання дітей – показник ефективності якості виховного процесу. Якості особистості – результат трансформації (інтеріоризації) зовнішніх впливів у внутрішні, вираз єдності зовнішніх і внутрішніх факторів виховання і розвитку особистості.

Рівні вихованості:

Дуже низький: негативний досвід поведінки, яка з труднощами виправляється, самоорганізація і саморегуляція не розвинуті.

Низький: слабкі прояви позитивного, ще нестійкого досвіду поведінки, спостерігаються зриви, поведінка регулюється вимогами старших та іншими зовнішніми стимулами, саморегуляція та самоорганізація епізодичні.

Середній рівень: стійка позитивна поведінка, наявність регуляції і саморегуляції, організації і самоорганізації, хоча активна позиція по відношенню до діяльності і вчинків інших дітей ще не проявляється.

Високий рівень: наявний стійкий і позитивний досвід поведінки, прояви саморегуляції та активної позиції.

Шляхи підвищення ефективності процесу виховання:

1. Подолання формалізму у виховній роботі та заорганізованості дітей.

2. Удосконалення процесу виховання шляхом:

- організації в освітніх закладах виховних центрів;
- органічного поєднання завдань, що вирішують заклади освіти з потребами середовища;
- створення в освітніх, виховних та реабілітаційних закладах морально-психологічної атмосфери, проявлення поваги до дітей;
- добору раціонального змісту виховання відповідно до мети виховання і рівня вихованості колективу, окремих дітей;
- оптимального співвідношення інформаційних методів виховного впливу на дітей і залучення їх до різних видів діяльності;
- своєчасного проведення виховних заходів, акцентування уваги на профілактику негативних явищ в дитячому середовищі;

- використання різноманітних форм і методів виховного впливу, які відповідають віку та особливостям дітей;
- підвищення емоційної насиченості виховних заходів;
- усунення авторитарного стилю у ставленні до дітей;
- створення умов для розвитку самостійності та ініціативи дітей, їх самоврядування, самоосвіти, самовиховання;
- створення доброзичливого психологічно клімату;
- створення «ситуації успіху» для кожної дитини;
- чіткого визначення виховної мети, досягнення якої наближало б до реалізації глобальної мети;
- доцільного добору найефективніших методів, форм, засобів та змісту виховання;
- врахування сензитиву віку дітей;
- емоційної насиченості виховних заходів;
- єдності вимог до дітей;
- реалізації комплексного підходу до виховання.

3. Створення виховних систем – сукупності взаємозалежних компонентів (виховні цілі, люди, що їх реалізують, їх діяльність і спілкування, життєвий простір (середовище), що складає цілісну соціально-педагогічну структуру освітньо-виховного закладу і є могутнім, постійно діючим фактором виховання.

Висновки. Процес виховання – складний, суперечливий, динамічний, тривалий, має свої специфічні особливості. Його ефективність залежить від високої компетентності педагога, знання теоретичних основ виховання, психолого-педагогічних механізмів виховного впливу на дітей та здатності реалізовувати їх у виховній практиці.

Для досягнення якісних результатів, необхідно оптимально поєднувати процеси виховання, в основі яких – зовнішній вплив, зовнішній стимул та самовиховання, в основі якого – власна потреба до самоудосконалення.

Але центром виховного процесу є особистість дитини, яка формується. Саме тому педагогу необхідно знати закономірності розвитку особистості, її вікові особливості та можливості.

1.2. Основні закономірності й принципи виховання

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність основних закономірностей та принципів виховання;

б) виховна: виховувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; формувати потребу до самоосвіти.

Ключові поняття: закон, закономірність, принципи, правила.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Процес виховання», «Принципи виховання», відеопрезентація.

План

1. Суть понять «закон», «закономірність», «принципи», «правила».
2. Закономірності процесу виховання.
3. Основні принципи виховання.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 216. – 96 с.
2. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
3. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
4. Бойко А.М. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки: Індивідуальні тьюторські завдання для студентів II-V курсів: Навчальний посібник. – Полтава, 2007. – 359 с.

5. Красильникова Г. В. Професійна педагогіка [електронний ресурс] / Г. В. Красильникова. — Режим доступу : http://lubbook.net/book_303.html
6. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. — Кривий Ріг : КПІ, 2015. — 283 с.
7. Матящук В. П. Сучасне патріотичне виховання в школах України. - Тернопіль : Мандрівець, 2014. — 384 с.
8. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. — Київ : ЦП «Компринт», 2019. — 319 с.
9. Целякова О. М. Соціально-культурна трансформація сучасного українського соціуму / О. М. Целякова // Гуманітарний вісник ЗДІА. — 2015. — № 62. — С. 50–64.

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.

2. Повідомлення теми: Основні закономірності й принципи виховання

3. Повідомлення мети та основних завдань заняття:

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність основних закономірностей та принципів виховання;

б) виховна: виховувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; формувати потребу до самоосвіти.

Завдання:

- розкрити сутність понять: «закон», «закономірність», «принципи», «правила».

- з'ясувати сутність основних закономірностей виховання;

- дати характеристику принципам виховання.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів «Як ви розумієте поняття «закон», «закономірність», «принципи»? «В якій залежності вони знаходяться?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для усвідомлення сутності основних категорій процесу виховання, його закономірностей та принципів. Для усвідомлення їх діалектичної взаємозалежності. Щоб у безпосередній педагогічній практиці правильно організовувати виховання дітей.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- суть понять «закон», «закономірність», «принципи», «правила»;
- закономірності процесу виховання;
- основні принципи виховання.

7. Підведення підсумків заняття: Процес виховання – це цілеспрямована взаємодія педагога та дітей, у ході якої здійснюється їх всебічний та гармонійний розвиток. Щоб досягати поставлених цілей, вихователь повинен знати основні закономірності та принципи виховання, оскільки вони знаходяться в основі виховного процесу і визначають його мету, зміст, форми, методи, прийоми, засоби.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Чому, на Вашу думку, виховання органічно пов'язане із суспільними потребами?

2. Доведіть, що людина виховується під впливом різноманітних факторів.

3. Поясніть, чому найбільш успішно проходить процес виховання в природному для виховання національному руслі з врахуванням його національного менталітету?

4. Доведіть, що результати виховання є залежними від виховного впливу на внутрішній світ дитини, її духовну сферу, зокрема на формування її думок, поглядів, переконань, емоційну сферу.

5. Визначте роль діяльності і спілкування у вихованні.

6. Перерахуйте закономірності виховання.

7. Розкрийте зміст принципів виховання: цілеспрямованість, зв'язок з життям, єдність свідомості і поведінки, виховання в праці, виховання особистості в колективі, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів, повага до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, індивідуальний підхід, наступність, єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості.

8. Охарактеризуйте принципи виховання, визначені Концепцією національного виховання: народність, природовідповідність, гуманізація, демократизація, етнізація.

9. Доведіть взаємозв'язок закономірностей і принципів виховання.

10. Доведіть соціальне значення принципів національного виховання як основи вдосконалення виховного процесу у сучасній школі.

11. Обґрунтуйте положення, що загальні принципи виховання включають в себе і принципи педагогіки і народознавства.

12. Розкрийте зміст понять: «закономірності виховання», «принципи виховання». В якій залежності вони знаходяться?

Зміст лекції

1. Поняття «закон», «закономірність», «принципи» лежать в одній площині. **Закон** – це відображення в свідомості найбільш стійких, об'єктивно існуючих, загальних, необхідних, повторювальних зв'язків між подіями, процесами, явищами тощо.

Закономірність – це закон в дії.

Педагогічна закономірність – це відображення в свідомості стійких, необхідних, повторювальних загальних зв'язків між педагогічними явищами, подіями, процесами.

Принципи – це вихідні положення, що лежать в основі виховного процесу. Це основні положення, що визначають мету, зміст, методи і організаційні форми виховання.

Правила – це конкретні вимоги до реалізації принципів.

Закон => закономірності => принципи => правила

Сьогодні деякі вчені не виділяють окремо закономірностей і принципів виховання. Вони вважають, що в закономірностях містяться принципи вимоги до організації виховного процесу. Тому закономірності ототожнюють з принципами виховання.

2. Основними закономірностями виховання є наступні.

Ефективність виховання залежить від:

- **виховних відносин**, що вже склалися (авторитетність педагога підвищує його виховний вплив на дитину);

- **інтенсивності та якості впливу на внутрішній світ вихованця.**

Виховання дітей йде через вимоги дорослих. Вимоги є прямі і непрямі (побічні). Вимоги проходять через внутрішній світ дітей, сприймаються чи відштовхуються ними, або ж діти лишаються до них байдужими. Внутрішній світ – це потреби, інтереси, бажання, ідеали, ціннісні орієнтири. Пройшовши через внутрішній світ дітей, вимоги можуть перетворитися у особистісно-значущі потреби дітей. Це станеться, коли вимоги дорослих, пройшовши через внутрішній світ дітей, викличуть у них позитивні почуття та емоції. Далі потреби трансформуються в мотиви, які реалізуються за допомогою волі та свідомості. Тому ефективним процес виховання буде лише тоді, коли педагог пробудить у дітей позитивні почуття та емоції;

- **правильно пред'явлених вимог:**

вимоги повинні відповідати віку дітей та індивідуальним особливостям, бути посильними;

- вимоги мають сприйматися на основі позитивного емоційного фону;
- чіткість і ясність вимог;
- правильний інструктаж щодо виконання вимог;
- доведення вимог до логічного кінця (контроль і перевірка процесу виконання);

- **відповідності мети виховання й організації дій, що допомагають її досягти.** Ефективність виховання залежить від правильно підібраних форм,

методів виховання, його змісту, визначення яких залежить від правильно визначеної мети. Тому спочатку визначають мету виховання, а потім добирають зміст, форми і методи, реалізація яких забезпечить її досягнення;

- **активності учасників педагогічної взаємодії.** Виховання буде ефективним, якщо буде взаємодія педагогів та учнів на суб'єкт–суб'єктному рівні. Педагог – це суб'єкт, бо він активний і впливає на дітей. Але і діти мають бути суб'єктами у взаємодії педагога з дітьми: вони мають бути активними, ініціативними, займатися самовихованням, тому педагог має викликати у дітей відповідні потреби та інтереси;

- **інтенсивності виховання і самовиховання.** Самовиховання – «найкраще виховання» (Сухомлинський). Вчитель має організовувати самовиховання: викликати і підсилювати потребу у самовихованні, допомагати складати програму самовиховання, ненав'язливо контролювати, спрямовувати та допомагати у самовихованні;

- **ефективності розвитку і навчання (супутніх вихованню процесів).** Виховання і навчання мають організовуватися так, щоб забезпечити і стимулювати розвиток дитини. На кожному виховному заході, уроці, занятті необхідно реалізовувати триєдину мету: дітей треба навчати, виховувати, розвивати;

- **інтенсивності і якості стосунків між самими вихованцями.** Чим згуртованіший колектив дітей, в якому є взаєморозуміння, повага, підтримка, чим вищий рівень вихованості дітей в колективі, тим ефективнішим буде виховний процес;

- **суспільних потреб і умов виховання.** Виховання задовольняє потреби суспільства. Його глобальна мета залежить від рівня розвитку суспільства і його потреб. У зв'язку з розбудовою України постала потреба формувати національну свідомість, патріотизм, любов до мови, народу тощо;

- **узгодженого впливу різних факторів виховання.** Педагоги повинні координувати виховні впливи батьків, школи, громадськості, ЗМІ, вулиці тощо;

- **правильно організованих спілкування і діяльності.** Формування особистості дитини відбувається в процесах діяльності і спілкування. Діяльність – головний фактор єдності свідомості і поведінки. Дітей треба залучати до різних видів діяльності: пізнавальної, трудової, ціннісно-орієнтованої, художньо-естетичної, ігрової, спортивної тощо. Саме в процесі діяльності у дітей формуються навички та звички поведінки.

3. Принципи виховання:

- **цілеспрямованість.** Перш ніж виховувати, треба визначити цілі (мету) виховання. Ієрархія (таксономія) мети: глобальна (визначається рівнем розвитку суспільства і залежить від його потреб); стратегічна (на навчальний рік); тактична (на семестр, чверть); процедурна (на урок). Останні три визначає педагог, враховуючи глобальну мету;

- **зв'язок з життям** (ознайомлення дітей з подіями в Україні, світі, залучення дітей до громадської роботи);

- **єдність свідомості і поведінки.** Щоб виховати дитину, треба формувати свідомість (свідомість => почуття => поведінка); збуджувати і розвивати почуття; формувати моральну поведінку, адекватну свідомості. А.С.Макаренко стверджував: «Між свідомістю і поведінкою часто буває канавка». Щоб усунути цей «рівчачок», треба його наповнити досвідом моральної поведінки (створювати виховні ситуації, в яких діти чинять морально);

- **виховання в праці** (в праці формується і розвивається особистість);

- **комплексний підхід до виховання:**

- єдність мети, завдань, змісту виховання;
- єдність форм, методів, прийомів виховання;
- єдність впливу ЗМІ, школи, сім'ї тощо;
- врахування вікових, індивідуальних особливостей;
- єдність виховання і самовиховання;
- одночасний вплив на усі сфери особистості: когнітивну, мотиваційну, емоційно-вольову, поведінкову.

- **виховання в колективі.** Громадська думка колективу – це потужний засіб виховання. Це єдина точка зору, спільна думка всіх членів колективу чи його більшості з різних питань його життєдіяльності. Педагогам необхідно дбати про формування здорової (об'єктивної) громадської думки колективу і в підлітковому віці переважно застосовувати її як метод виховання у формах схвалення, що зумовлено віковими особливостями дітей цього віку (найавторитетнішими для них є ровесники та їх думки).

- **поєднання педагогічного керівництва з ініціативою дітей.** У виховній роботі педагогічне керівництво необхідне, але педагог має створювати виховні ситуації, де діти проявляли б ініціативу. Для цього дітей треба заохотити, викликати відповідні потреби та інтереси;

- **повага до особистості учня з розумною вимогливістю до нього.** Цей принцип визначив А.С.Макаренко і успішно застосовував його в досвіді своєї педагогічної діяльності. Не може бути вимогливості до дітей без проявів поваги до них. Тільки розумне поєднання цих якостей забезпечить успіх;

- **індивідуальний підхід:** врахування анатомо-фізіологічних, психологічних особливостей кожної дитини;

- **єдність педагогічних вимог сім'ї, школи, громадськості.** Педагог має бути координатором цих вимог;

- **посилання на позитивне в дитині.** Необхідно вивчати дітей. Знаходити переваги в кожній дитині. Акцентувати увагу свою і усіх інших дітей на них, підсилювати їх, укріплювати та розвивати їх.

Концепція національного виховання розглядає такі принципи виховання:

- **принцип народності** (прищеплення шанобливого ставлення до рідного народу тощо);

- **принцип природовідповідності** (врахування анатомо-фізіологічних, психологічних, національних, регіональних особливостей);

- **принцип культуровідповідності** (виховання на основі культури свого народу, традицій тощо);

- **принцип толерантності до інших народів** (терпиме ставлення, повагу);

- **принцип гуманізації** (гуманне ставлення до дітей, людей);

- **принцип демократизації** (усунення авторитаризму у вихованні, довіра між педагогом і дітьми, врахування точок зору дітей тощо);

- **принцип етнізації** (виховання відчуття етнічної належності до свого народу, формування національної гордості, менталітету).

Висновки. Процес виховання – це цілеспрямована взаємодія педагога та дітей, у ході якої здійснюється їх всебічний та гармонійний розвиток. Щоб досягати поставлених цілей, вихователь повинен знати основні закономірності та принципи виховання, оскільки вони знаходяться в основі виховного процесу і визначають його зміст, форми, методи, прийоми, засоби.

1.3. Загальні методи виховання

Мета:

а) дидактична: ознайомитися з класифікаціями та усвідомити сутність методів виховання;

б) виховна: виховувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; формувати потребу до самоосвіти; формувати уміння доцільного добору та застосування методів виховання.

Ключові поняття: методи, прийоми, засоби, класифікації методів.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Процес виховання», «Класифікація методів виховання», відеопрезентація.

План

1. Методи, прийоми, засоби виховання.

2. Класифікація методів виховання.
3. Методи формування свідомості особистості.
4. Методи організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки.

5. Методи стимулювання.

6. Методи виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

7. Вибір методів виховання.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 216. – 96 с.
2. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
3. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
4. Бойко А. М. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки: Індивідуальні тьюторські завдання для студентів II-V курсів: Навчальний посібник. – Полтава, 2007. – 359 с.
5. Висоцька А. М. Основні завдання, форми і методи громадянського виховання учнів спеціальних шкіл-інтернатів // Дефектологія. - 2005. - № 3. - С. 29 – 34.
6. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи : навчально-методичний посібник. – Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 84 с.
7. Красильникова Г. В. Професійна педагогіка [електронний ресурс] / Г. В. Красильникова. — Режим доступу : http://lubbook.net/book_303.html
8. Марків В. М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
9. Маценко Л. М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.

2. Повідомлення теми: Загальні методи виховання

3. Повідомлення мети та основних завдань заняття:

Мета:

а) дидактична: ознайомитися з класифікаціями та усвідомити сутність методів виховання;

б) виховна: виховувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; формувати потребу до самоосвіти; формувати вміння доцільного добору та застосування методів виховання.

Завдання:

- розкрити сутність понять: «метод», «прийом», «засоби виховання»;
- подати класифікації методів виховання;
- дати характеристику методам виховання;
- розкрити методи виховання у спеціальній педагогіці;
- визначити умови вибору методів виховання.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів «Як ви розумієте поняття «метод», «прийом», «засіб»? « В якій залежності вони знаходяться?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для усвідомлення сутності методів, прийомів та засобів виховання. Щоб у безпосередній педагогічній практиці правильно організувати виховання дітей, добираючи найдоцільніші методи виховання.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- суть понять: «методи», «прийоми», «засоби виховання»;
- класифікації методів виховання;
- методи формування свідомості особистості;

- методи організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки;
- методи стимулювання;
- методи виховання в спеціальній педагогіці;
- вибір методів виховання.

7. Підведення підсумків заняття: Процес виховання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої здійснюється їх всебічний та гармонійний розвиток. Щоб досягати поставлених цілей, вихователь повинен знати класифікації методів виховання, умови їх вибору та застосування в педагогічній практиці.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Що слід розуміти під методом виховання?
2. Як співвідносяться поняття: метод, прийом і засіб виховання?
3. На основі чого здійснюється класифікація методів виховання. Що таке класифікація методів?
4. За якою ознакою класифікує методи виховання Г.І.Щукіна?
5. Які фактори визначають вибір методів виховання?
6. Які методи належать до групи методів формування свідомості?

Творчі завдання

1. Чому методи заохочення, покарання називають методами стимулювання?
2. Чому О.Вишневський назву методів заохочення і покарання вважає недоцільною у сучасній педагогіці?
3. До якої групи методів виховання віднесете моральні повчання Біблії, молитву, сповідь (методи релігійного виховання)?
4. Відвідайте заняття з дошкільниками, ряд уроків учителя-предметника та виховних заходів, проаналізуйте методи виховання, які педагоги використовують.

5. Шляхом спостереження за роботою класного керівника визначте, які методи виховання він використовує найчастіше і які з них найбільш ефективні.

Зміст лекції

1. Методи (грец. «спосіб пізнання») – це засоби, за допомогою яких вирішуються виховні завдання. Це інструменти дотику до особистості. Це способи взаємопов'язаної діяльності педагогів та учнів, дорослих та дітей, спрямованої на формування у дітей переконань, поглядів, діяльності (потягів до неї) тощо.

Прийом – це частина, деталь методу. Це одиничне, часткове по відношенню до методу – загального. В різних виховних ситуаціях метод може стати прийомом і навпаки. Наприклад, основний метод – лекція. Під час лекції використовуються прийоми: бесіда, приклад. Але в інших ситуаціях бесіда і приклад будуть самостійними методами виховання.

Засоби сприяють вирішенню поставлених виховних завдань. До них відносяться: слово вчителя, батьків тощо, книга, підручник, посібник, ЗМІ, гра, методи виховання та інші. Але основними засобами виховання є діяльність і спілкування, бо саме в процесі діяльності і спілкування формується і розвивається особистість.

Методи виховання – це історична категорія.

Напрямки щодо визначення методів виховання:

- гуманістичний, демократичний (Й.Песталоцці, А.Дістервег, К.Ушинський, В.Сухомлинський);

- реакційний (Й. Герbart – вимагав тілесних покарань).

Нині педагогіка орієнтується на гуманістичні методи, в основі яких - любов, повага до дітей, створення умов для їхнього повноцінного розвитку.

2. Сьогодні немає єдиної класифікації методів виховання, бо не визначені конкретні закони виховання; метод – це багатовимірне поняття, тому різні науковці класифікують методи виховання за різними критеріями і

є багато класифікацій методів виховання. Наприклад, за критерієм спрямованості методів (на що спрямований метод) є такі класифікації:

- за М. Болдирєвим, М. Гончаровим, Ф. Корольовим:

- методи переконання (формують свідомість);
- методи тренування (для формування поведінки);
- методи заохочення і переконання (для збудження і розвитку емоційно-чуттєвої сфери);

- за Т. Ільїною та І. Огородніковим:

- методи переконання;
- методи організації діяльності;
- методи стимулювання поведінки;

- за І. Мар'єнком:

- пояснювально-репродуктивні методи;
- проблемно-ситуативні методи;
- методи привчання і тренування;
- методи стимулювання;
- методи гальмування (неадекватної аморальної поведінки);
- методи педагогічного керівництва;
- методи самовиховання.

3. Щоб виховати моральну людину, треба формувати свідомість, розвивати почуття і формувати моральну поведінку.

Найзручнішою класифікацією методів виховання є класифікація Г. І. Щукіної, в основі якої – критерій спрямованості методів. Ця класифікація поділяється на 3 групи:

- **методи формування свідомості;**
- **методи організації діяльності і формування досвіду громадської (суспільної) поведінки;**
- **методи стимулювання поведінки.**

Методи формування свідомості: розповідь, пояснення, лекції, бесіди, диспути, доповіді, умовляння, навіювання, приклад. В основі всіх методів, крім прикладу, є слово. А в прикладі є і слово, і дія.

Розповідь: має відповідати віку дітей, має супроводжуватися наочністю, доброзичлива психологічна атмосфера. Розповідь – це подача якогось фактичного матеріалу.

Пояснення – це тлумачення якоїсь моральної норми. Воно базується на навіюванні (сугестії). Навіювання непомітно проникає у психіку дитини і створює позитивні установки.

Умовляння – поєднує прохання з поясненням та навіюванням. При умовлянні педагог підкреслює позитивні якості дитини.

Бесіда – це діалогова взаємодія з учнем «питання – відповідь». Є планові і непланові; індивідуальні, мікрогрупові, колективні; на різні теми. Вимоги: актуальна тема, що відповідає віку, інтересам (сензитиву) дітей; вчитель має підібрати гарні змістовні запитання (прості та складні); наочність; технічні засоби; емоційні стимули (елементи романтики, гра, поезія, пісня, емоційна мова вчителя); першими робити висновки мають діти.

Диспут – це дискусійне обговорення проблемної теми, що передбачає гострі суперечки, зіткнення протилежних точок зору. Вимоги: актуальна тема; тема повідомляється дітям заздалегідь; не більше 10 питань проблемно-дискусійного характеру; закони і правила диспуту; до диспуту готується презентація (крилаті вислови, правила, закони диспуту); емоційні стимули. Диспут проводиться в старших підліткових і старших класах; ведучим є підготовлений учень (але не вчитель). Він висловлює вступне слово (підведення до диспуту), пропонує до розгляду проблемні питання, робить висновки після обговорення дітьми кожного питання і підводить до розгляду наступного. Першими висновки роблять діти, потім ведучий, а потім вихователь. Проводиться не більше двох разів на рік. До диспуту готується виставка літератури, яка відповідає проблематиці диспуту.

Приклад – його психологічною основою є наслідування. Є дуже ефективним у підлітковому віці, тому що саме у цьому віці з'являється психічне новоутворення «пошук ідеалу». Прикладом для дітей, перш за все повинні бути педагоги, батьки, рідні. Алу у виховній практиці велику роль відіграють і приклади як відомих, так і прстих людей, дітей, літературних героїв та ін.

4. Методи організації діяльності та формування досвіду громадської поведінки: вправи (тренування), привчання, педагогічна вимога, громадська думка колективу, доручення, виховуючі ситуації.

Вправи – це метод формування якостей особистості шляхом багаторазового повторення дій і вчинків. Педагог спеціально створює виховні ситуації, у яких діти вправляються в поведінці, внаслідок чого формується звичка поведінки. Звички – це автоматизовані дії, це прояв рівня підсвідомості.

Привчання – це інтенсивно виконана вправа. Його застосовують тоді, коли треба швидко сформувати певну звичку. Гуманістична педагогіка проти жорсткого привчання, що нагадує дресирування. Вимоги: чітко пояснити дітям мету; спочатку турбуватись про точність виконання, а потім – про швидкість; показати дітям, як робити; емоційна підтримка дорослими позитивних дій (схвалення); контроль і допомога.

Вимоги – є прямі і непрямі (опосередковані). Прямі: наказ, інструкція, розпорядження, догана тощо. Непрямі: натяк, порада, рекомендація, прохання тощо. Діти люблять непрямі вимоги через відсутність тиску. Але за деяких умов доцільні й прямі вимоги педагога, які необхідно безапеляційно виконувати в заданому форматі.

Громадська думка – це єдина точка зору, спільна думка всіх членів чи більшості колективу з різних питань його життєдіяльності. У підлітковому віці її використовують лише у формах схвалення.

Створення виховуючих ситуацій – педагог спеціально створює ситуації, в яких діти будуть поводитися морально, проявляти гуманне ставлення.

5. Методи стимулювання: заохочення, покарання. Стимулювати (лат.) – збуджувати, заохочувати, надихати. Їхні функції: регулювання, коригування, стимулювання (дій, поведінки).

Заохочення – позитивна оцінка вчинків, поведінки, діяльності. Його види: схвалення, похвала, подяка, премія, нагорода, важливе доручення, грамота, цінний подарунок, медаль.

Вимоги: заохочувати не лише тих, хто досяг успіху, а й тих, хто проявив працелюбність, чуйність, відповідальність; не можна часто заохочувати одних й тих самих; врахування індивідуальних особливостей дітей; об'єктивність і справедливість педагога; заохочення має більшу цінність, коли йде від громадської думки колективу (особливо в підлітковому віці).

Покарання – це несхвалення, засудження негативних дій та вчинків з метою їх припинення, усунення.

Види: несхвалення, зауваження, догана, попередження, звільнення від занять, виключення зі школи, зниження оцінки за поведінку.

Вимоги: не можна карати дуже часто; заборонені групові покарання; об'єктивність і справедливість педагога; спиратись на громадську думку колективу; не принижувати гідність дитини і не ображати її; не можна перетворювати покарання у помсту; врахування індивідуальних особливостей дітей; педагогічний такт.

У А. С. Макаренка найтяжчим покаранням для дітей-колоністів було відлучення їх від праці. Йдеться про те, що працею дітей карати не можна. Будь-який вид діяльності – джерело розвитку дитини. Праця повинна бути вмотивованою і виконуватися з радістю, а не сприйматися як тягар, як покарання.

6. Методи виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

У спеціальній педагогіці процес виховання проходить в ускладнених умовах: необхідно не тільки вирішувати загальноприйняті в системі освіти виховні завдання а й забезпечувати задоволення особливих потреб у

вихованні стосовно кожної категорії осіб з відхиленнями у розвитку. Виховання здійснюється гранично індивідуально, з урахуванням всіх особливостей розвитку даної дитини

У спеціальній освіті ефективними виявилися наступні методи:

- **інформаційні** (бесіда, консультування, використання засобів масової інформації, літератури і мистецтва, приклади з навколишнього життя, в тому числі особистий приклад педагога, екскурсії, зустрічі і пр.);

- **практично-дієві** – привчання, вправа, виховуючі ситуації, гра, ручна праця, образотворча і художня діяльність, нетрадиційні методи – арттерапія (корекційно-педагогічна допомога засобами мистецтва), іпотерапія (корекційно-педагогічна допомога засобами верхової їзди) і пр.;

- **спонукальної-оціночні** (педагогічне вимога, заохочення, осуд, осуд, покарання).

У процесі добору методів виховання необхідно зважати на вікові та індивідуальні особливості дітей, характер і ступінь вираженості порушення розвитку, специфіку вторинних відхилень у розвитку, участь сім'ї у виховному процесі та інші фактори.

У виховній практиці найкращий результат забезпечується гармонійним поєднанням методів виховання з різних груп.

7. Умови вибору методів виховання.

Щоб доцільно добрати методи виховання, педагогам необхідно враховувати:

- мету і завдання виховання;
- зміст виховання;
- виховні особливості дітей (їхній рівень вихованості);
- індивідуальні особливості дітей;
- умови виховання;
- засоби виховання;
- рівень педагогічної майстерності педагога;
- очікувані наслідки.

Висновки. Процес виховання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої здійснюється їх всебічний та гармонійний розвиток. Щоб досягати поставлених цілей, вихователь повинен знати класифікації методів виховання, умови їх вибору та застосування в педагогічній практиці.

Не існує методів з якимись перевагами, і навпаки. Кожен метод – це потужний засіб виховного впливу. Доцільність його застосування зумовлена багатьма факторами, на які педагогу треба зважати.

1.4. Організація і виховання дитячого колективу

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність колективу, його ознаки, структуру, особливості впливу на особистість;

б) виховна: виховувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; формувати потребу до самоосвіти; виховувати почуття колективізму.

Ключові поняття: особистість, колектив, ознаки, структура, динаміка розвитку, типи відносин колективу і особистості.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Динаміка розвитку колективу», «Фактори формування колективу», відеопрезентація.

План

1. Форми виховання.
2. Загальне поняття про колектив і дитячий колектив.
3. Розвиток дитячого колективу.
4. Колектив і особистість.
5. Педагогічне управління колективом.
6. Особливі діти в колективах у системі інклюзивної освіти.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 216. – 96 с.
2. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навчально-методичний посібник. – Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 84 с.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Вид. 4-те, стер. – Київ : Академвидав, 2012. – 615 с.
4. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник / Ю.О. Грицай. – Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2007. – 564 с.
5. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. / І. В. Зайченко – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
6. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. для студ. / С.Г. Карпенчук ; ред. Т.М. Коліна, Л.О. Біда. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Вища шк., 2005. — 341 с.
7. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. — Вид. 3-тє, перер. та доповн. — К. : Видавничий Дім «Слово», 2017.— 776 с.
8. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
9. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
10. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. / Н. Е. Мойсеюк. – К. : Саммит-Книга, 2007. – 656 с.
11. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін. – К., 2016. – 33 с.
12. Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. - К.: Знання, 2008. – 415с.

- 13.Прядко Л. О. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу : метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. – Суми : РВВ СОШПО. – 2015. – 62 с
- 14.Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 – 108 с.
- 15.Супрун М. Особистість вихователя спеціальної школи-інтернату / М. Супрун // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 2 (66). – С. 15-18.
- 16.Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності : монографія / за ред. : Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. – Суми : Мрія, 2015. – 252 с.
- 17.Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.
- 18.Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.

2. Повідомлення теми: Організація і виховання дитячого колективу.

3. Повідомлення мети та основних завдань заняття:

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність колективу, його ознаки, структуру, особливості впливу на особистість;

б) виховна: виховувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; формувати потребу до самоосвіти; виховувати почуття колективізму.

Завдання:

- подати класифікації форм виховання за визначеними критеріями;

- розкрити сутність поняття колектив та дати порівняльний аналіз поняттям «колектив», «дитячий колектив»;

- з'ясувати стадії розвитку колективу та основні завдання педагога на кожній із них;

- визначити типи відносин колективу та особистості;

- розкрити особливості дитячих колективів у системі інклюзивної освіти.

- виокремити шляхи педагогічного керівництва колективом.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів: Як ви розумієте поняття «особистість», «колектив»? Які форми виховання ви знаєте? Яку роль, на вашу думку, відіграє колектив у формуванні особистості дитини?

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів: «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для усвідомлення сутності форм виховання взагалі та колективу зокрема. Щоб розуміти роль колективу у формуванні особистості учня в сучасній соціально-педагогічній ситуації. Щоб у безпосередній педагогічній практиці правильно організувати та виховувати колектив та розвивати індивідуальність кожної дитини.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- суть поняття: «форми виховання»;

- загальне поняття про колектив та дитячий колектив;

- розвиток дитячого колективу;

- колектив і особистість;

- педагогічне управління колективом.

7. Підведення підсумків заняття. Процес виховання – це цілеспрямована взаємодія педагога та дітей, у ході якої здійснюється їх всебічний та гармонійний розвиток особистості. Велику роль у її формуванні відіграє колектив. Згуртований колектив слугує гарантом підтримки, захисту дитини. В такому колективі сформована здорова громадська думка, яка

стимулює, організовує, виховує дітей, сприяє створенню сприятливих умов для повноцінного розквіту кожного вихованця. Щоб досягати поставлених цілей, вихователь повинен знати методику формування та розвитку колективу та особливості виховання дітей в колективі.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Що таке «дитячий колектив»? Який зміст ви вкладаєте в це поняття?
2. Які етапи розвитку дитячого колективу ви знаєте?
3. Назвіть ознаки розвинутого дитячого колективу.
4. Сформулюйте закони життя колективу.
5. У чому суть принципу паралельної дії?
6. Доведіть, що діяльність і спілкування – джерела колективних стосунків.
7. Обґрунтуйте, чому співпраця і співтворчість необхідні для повноцінного розвитку особистості.
8. Розкрийте, як змінились педагогічні погляди на роль колективу і виховання особистості.
9. Проаналізуйте наведені висловлювання про колектив і висловіть своє ставлення до них.

«Ми хочемо виховати людину, яка жила б суспільним життям значно більше, ніж особистими інтересами. Людина повинна мислити як «ми», стати живим корисним відповідним органом, частиною цього «ми».

А.В. Луначарський

«У кожного вихованця є сильні й слабкі сторони. Впливати на людину через колектив необхідно тонко і непомітно».

В.О. Сухомлинський

«Ідеї педагогічної взаємодії в сучасній школі можна відобразити формулою: світ дитини + мотивація діяльності + кооперація і співпраця + відкритий світ = успіх кожного!».

Є.С. Заір-Бек

10. Беручи участь у діяльності підлітків, учитель може займати різні позиції (консультант, інструктор, керівник, помічник організатора, спостерігач тощо. Яку позицію ви виберете в ситуації:

- а) проведення екскурсії в музей;
- б) організації виставки дитячих робіт;
- в) проведення тематичного свята «Золота осінь»;
- г) поетичної вітальні із запрошенням батьків.

Зміст лекції

1. **Форми виховання** – це зовнішнє вираження змісту виховання. Зміст вказує на те, що є, а форма – у якому вигляді проявляється те, що є. Зміст і форма – філософські категорії. Зміст в залежності від виховних ситуацій може проявлятися у різних формах. Є різні форми виховання. Одним з критеріїв класифікації форм виховання є кількісна ознака. За кількісним критерієм форми діляться на індивідуальні, мікрогрупові, групові (колективні – з усім класом), масові (загальношкільні заклади).

2. Групова форма організації виховання у школі – колективна. **Колектив** (лат. «збірний») – це організована група людей, об'єднана загальними чи спільними соціально-значущими цілями та діяльністю, спільними професійними та соціальними інтересами, ціннісними орієнтаціями, відносинами взаємної відповідальності.

Більшість людей входять до якихось об'єднань, що є колективами – артілі, бригади, гуртки, союзи, фонди, партії, ансамблі, команди тощо.

Колектив для людини – це:

- сфера її життєдіяльності;
- сфера самоствердження і самореалізації;
- сфера спілкування;
- гарант захищеності й підтримки.

Історичний аспект проблеми:

Ідея колективного виховання з'явилась у XVIII ст. Її реалізував в дитячих притулках Й. Песталоцці. В XIX – на поч. XX ст. П. Ф. Каптерев,

М. І. Пирогов, Л. М. Толстой, К. Д. Ушинський вказували на необхідність створення і підтримки дитячих об'єднань (колективів) і формування у дітей почуття колективізму. В. А. Лай закликав до створення шкільних общин, в рамках яких діти будуть займатися спільною соціально значущою діяльністю для власної соціалізації.

Протягом тривалого часу існувала концепція колективістського виховання. Основним принципом виховання було виховання в колективі через колектив і для колективу. Це була відмова від орієнтації на особистість.

На Заході є інший принцип – принцип індивідуального успіху і конкуренції; теорія і практика міжособистісних взаємин, міжгрупової взаємодії. Частина науковців вважають, що треба відмовитися від принципу виховання в колективі і розробляти практику і теорію міжособистісних взаємин, міжгрупової взаємодії.

Не можна припускати крайнощів: культивувати лише колективізм або лише індивідуалізм. Колективи треба створювати, людина має виховуватися в колективі, є багато якостей, що виховуються лише в колективі. Колектив потрібен, але в ньому треба створювати умови для повноцінного розвитку кожної особистості, щоб особистість не нівелювалась.

Ознаки учнівського колективу:

- соціально цінна мета;
- спільна суспільно-корисна діяльність;
- має органи самоврядування (загальні збори, рада колективу тощо);
- відносини взаємної відповідальності («один за всіх і всі за одного»);
- динамізм (рух і розвиток колективу).

Структура шкільного колективу

Шкільний колектив – це група людей із спільною метою, суспільно-корисною діяльністю, із органами самоврядування і відносинами взаємної відповідальності:

- загальношкільний колектив – складається з колективу учнів, колективу вчителів, колективу батьків;

- загальний учнівський колективу школи – це «вторинний колектив» (Макаренко), який є ланкою, що пов'язує особистість кожного учня із суспільним життям;

- загальноучнівський колектив – поділяється на первинні колективи (контактні). Найбільший виховний вплив на особистість мають первинні.

3. Велику увагу розробці теорії колективу приділяли А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та інші. Так, А. С. Макаренко у своїх працях подає теорію розвитку колективу і визначає **принципи** його розвитку:

- принцип паралельної дії: вплив педагога на членів колективу через його громадську думку; впливаючи на колектив, громадська думка одночасно впливає і на кожного члена колективу; впливаючи на члена колективу, відбувається вплив і на весь колектив;

- принцип розвитку колективу: «Рух – це життя колективу, а зупинка – його смерть» (Макаренко);

- принцип перспективних ліній: А. С. Макаренко визначив близькі, середні і далекі перспективи;

- принцип педагогічної доцільності: зміст життєдіяльності колективу має обумовлюватись метою, цілями колективу;

- принцип активної цілеспрямованості: створення умов, в яких діти проявили б активність, ініціативність, відповідальність;

- принцип цілісного процесу виховання: людина формується не частинами, а комплексно, цілісно, одночасно розвивається свідомість, емоційно-вольова та поведінкова сфери особистості тощо;

- принцип відповідальної залежності;

- принцип поєднання поваги і вимогливості.

Етапи розвитку колективу (за А. С. Макаренко):

- педагог пред'являє вимоги до дітей. Основне завдання цього етапу – формування активу. Педагог на цьому етапі є єдиним виразником громадських вимог. Тривалість періоду – приблизно два місяці;

- актив пред'являє вимоги. Завдання – організувати роботу самоврядування. Тривалість періоду – один – півтора року. Для цього етапу характерно, що актив не лише підтримує вимоги педагога, а й сам ставить вимоги членам колективу;

- вимоги пред'являє до своїх членів колектив. Це найвищий рівень розвитку колективу. Це етап, коли колектив перетворюється на інструмент індивідуального розвитку кожного.

Завдання – формування здорової громадської думки колективу. Саме на цьому етапі реалізується принцип паралельної дії;

- самовиховання. Кожен учень, спираючись на цінності колективу, сам ставить собі вимоги і шляхом самовиховання удосконалює своє Я. Педагог керує самовихованням.

4. Є три типи відносин колективу і особистості:

- колектив підкорює собі особистість (конформізм);
- особистість і колектив в оптимальних відносинах (гармонія);
- особистість підкорює колектив (нонконформізм).

5. Функції управління:

- діагностична: вивчати дітей, рівень розвитку колективу;
- планування й організація педагогічного впливу на колектив;
- контроль і корекція.

Шляхи педагогічного керівництва:

- правильне пред'явлення педагогічних вимог;
- виховання учнівського активу (кожен учень має побувати в ролі активіста і виконавця);
- постановка перспектив перед колективом;
- зміцнення зв'язку первинних (класних) колективів зі шкільними;
- формування здорової громадської думки колективу;
- накопичення і розвиток позитивних традицій колективу;
- розумне поєднання педагогічного керівництва із самостійністю учнів;
- правильний розподіл індивідуальних доручень в колективі;

- організація і координація всіх виховних впливів.

Педагогіка співробітництва про створення колективу

Послідовники А. С. Макаренка (І. П. Іванов, В. А. Караковський та інші) пропонують такі шляхи розвитку колективу в сучасних умовах:

- поділ колективу на мікрогрупи і надання доручень саме їм, а не окремим членам колективу;

- нетрадиційні форми проведення виховних заходів;

- організація і проведення заміських зборів (на кілька днів), де діти займатимуться колективними творчими справами;

- гуманне людяне спілкування з дітьми.

Особливі діти в колективах системи інклюзивної освіти

Особливої уваги в контексті гуманізації освітнього простору привертає проблема інклюзивної освіти, яка передбачає спільне перебування дітей із порушеннями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками.

Педагоги, наголошував В. Сухомлинський, повинні створювати умови, в яких діти з особливостями психофізичного розвитку не повинні відчувати якогось особливого становища у колективі, вони мають почуватися природно. Варто забезпечувати для всіх однакові умови, ніяких надмірностей у проявах до таких дітей, «важливо не показати дитині, що її виділяють в класі».

Дуже важливо в колективах створювати доброзичливу психологічну атмосферу, домагатися порозуміння та взаємодопомоги між дітьми, щоб діти з особливостями психофізичного розвитку відчували душевний комфорт, психоемоційне благополуччя, відчували, що про кожного з них турбуються, кожному надається необхідна підтримка, допомога, кожен знаходиться в полі зору педагога, для кожного створюються ситуації успіху, що призводить до формування впевненості, об'єктивної самооцінки, віри в свої сили та можливості, до позбавлення психологічних бар'єрів взаємодії у різних комунікативних системах («учень – учень», «учень – учні», «учні – учні» та ін.), до набуття необхідних особистісно та соціально цінних навичок

соціальної поведінки.

У формуванні ставлення учнів до особливих дітей надзвичайно велику роль відіграє приклад гуманного ставлення до них самого педагога, що сприятиме гуманізації відносин між дітьми. Ураховуючи реалії нашого сьогодення, вплив негативних суспільно-політичних явищ на школу, педагогам необхідно попереджувати прояви антигуманності до дітей з порушеннями розвитку, які вливаються в класні колективи. І це є гострою проблемою.

Гуманістична спрямованість особистості педагога визначає характер професійної діяльності, який полягає в усвідомленні, розробці і реалізації завдань індивідуально-особистісного розвитку кожної дитини та гуманізації відносин в колективі учнів в системі інклюзивної освіти.

Висновки. Процес виховання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та дітей, у ході якої здійснюється їх всебічний та гармонійний розвиток. Велику роль у формуванні особистості відіграє колектив. Згуртований колектив слугує гарантом підтримки, захисту дитини. В такому колективі сформована здорова громадська думка, яка стимулює, організовує, виховує дітей, сприяє створенню сприятливих умов для повноцінного розквіту кожного вихованця. Щоб досягати поставлених цілей, вихователь повинен знати методику формування та розвитку колективу та особливості виховання дітей в колективі.

1.5. Національна система виховання, шляхи її реалізації

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання та шляхи національного виховання в сучасній школі;

б) виховна: виховувати патріотизм, шанобливе ставлення до культурно-історичної спадщини українського народу, формувати український менталітет.

Ключові поняття: нація, національне виховання, менталітет, принципи, шляхи національного виховання, українська етнопедагогіка, національна свідомість, самосвідомість.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Мета та завдання національного виховання», «Сутність національного виховання як цілісної системи», «Національна самосвідомість особистості», «Кодекс цінностей сучасного українського виховання», відеопрезентація.

План

1. Сутність національного виховання, його мета, завдання, категорії.
2. Принципи національного виховання, історія його розвитку.
3. Українська етнопедагогіка – основа національної системи виховання.
4. Шляхи і засоби реалізації національної системи виховання.
5. Напрями виховання в національній школі.

Література:

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. - №1. – С.12 – 17.
3. Духовно-моральне виховання особистості: теорія та практика/ за заг. ред. Л. М. Михайлової. Харків: Друкарня «Мадрид». - 2019. - 250 с.
4. Матящук В.П. Сучасне патріотичне виховання в школах України. Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 384 с.
5. Національно-патріотичне виховання особистості в закладах освіти Луганщини: методичний посібник/ за заг. ред. Л.М.Михайлової. Харків: Друкарня «Мадрид». - 2020. - 140 с.

6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін. К., 2016. - 33 с.
7. Система національно-патріотичного виховання в діяльності закладу середньої освіти з досвіду рооти...): методичний посібник/ за заг. ред. Л.М.Михайлової. Харків: Друкарня «Мадрид». 2019. 130 с.
8. Національно-патріотичне виховання особистості в закладах освіти Луганщини: методичний посібник/ за заг. ред. Л.М.Михайлової. Харків: Друкарня «Мадрид». 2020. 140 с.
9. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. 108 с.

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.

2. Повідомлення теми: Національна система виховання, шляхи її реалізації.

3. Повідомлення мети та основних завдань заняття :

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання та шляхи національного виховання в сучасній школі;

б) виховна: виховувати патріотизм, шанобливе ставлення до культурно-історичної спадщини українського народу, формувати український менталітет.

Завдання:

- з'ясувати сутність національного виховання, його мету, завдання, зміст, категорії;

- розкрити принципи національного виховання;

- довести, що українська етнопедагогіка – основа національної системи виховання;

- визначити напрями, шляхи реалізації та засоби українського національного виховання.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів «Що таке нація?», «В чому актуальність національного виховання в сучасних умовах?», «Які на вашу думку шляхи національного виховання?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для усвідомлення актуальності національного виховання, його мети, завдань, змісту, шляхів та засобів.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- сутність національного виховання, його мета, завдання, категорії;
- принципи національного виховання, історія його розвитку;
- українська етнопедагогіка – основа національної системи виховання;
- шляхи і засоби реалізації національної системи виховання;
- напрями виховання в національній школі.

7. Підведення підсумків заняття: Національне виховання – це виховання дітей на основі культурно-історичної спадщини свого народу. Кожен народ має свої особливості. Національне виховання враховує їх і формує національну самосвідомість та український менталітет. Для успішної реалізації його завдань кожен учитель, вихователь повинен добре знати його цілі, завдання, зміст, шляхи, засоби та добре володіти методикою виховного впливу.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Що таке національне виховання?
2. Доведіть, що українська етнопедагогіка – основа національної системи виховання.
3. Розкрийте принципи національного виховання.
4. У чому сутність українського менталітету?

5. Складіть кодекс цінностей українського національного виховання.

Зміст лекції

1. **Національне виховання** – це створена впродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість і ціннісні орієнтації молоді; передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь.

Національне виховання – це родинознавче, вітчизнознавче, українознавче виховання («Концепція національного виховання»).

Поняття «національне виховання» рівнозначне державному вихованню, хоча останнє значно вужче. Державне виховання є складовою частиною національного і реалізується державними виховними інститутами, зокрема школою.

Головна мета національного виховання – передача молодому поколінню соціального досвіду, багатств духовної культури, національної ментальності народу, його своєрідності і формування на цій основі особистісних рис громадянина України.

Завдання національного виховання:

- розвивати природні задатки дитини, зміцнювати здоров'я нації;
- виховувати підрастаюче покоління в дусі пізнання і збереження духовної культури людини;
- проявляти турботу про формування інтелектуально розвиненої і духовно багатой особистості;
- виховувати національну свідомість і самосвідомість, національний характер, світогляд, гуманістичні ідеали тощо;
- формувати у молодого покоління загальнодержавні інтереси і потреби;
- формувати патріотичні почуття;
- формувати людину-творця.

Розкриваючи проблеми національного виховання, ми будемо користуватися цілою низкою термінів:

- **українська національна педагогіка** – це наука, що представлена народною педагогікою і науковою педагогікою;

- **національна філософія (етнософія)** – це самобутня система ідей, поглядів на природу, суспільство, всесвіт;

- **національний світогляд** – це обумовлена культурно-історичними умовами система поглядів, переконань, ідеалів;

- **національна ідеологія** – це ідейне багатство нації, система філософських, політичних, економічних, правових, моральних, естетичних і релігійних ідей, а також поглядів, ідеалів і принципів, які відображають інтереси, потреби і прагнення нації;

- **національна психологія** – це особливості певних психологічних процесів. Психологія українця – це психологія господаря, умілого хлібороба, захисника прав особистості і незалежності.

2. Національна система виховання – це історично обумовлена і створена самим народом система ідей, поглядів, переконань, традицій, обрядів, спрямована на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь.

Принципи національного виховання:

- принцип природовідповідності (не ламати задатки в дитині до певних наук, закладені природою);

- принцип етнізації (виховання самосвідомості);

- принцип культуровідповідності;

- принцип гуманізації і демократизації;

- принцип врахування вікових, статевих і індивідуальних особливостей;

- принцип систематичності педагогічного впливу;

- принцип посилюючого залучення дітей до трудової діяльності;

- принцип творчого ставлення до дійсності;

- принцип утвердження життєвого оптимізму.

Національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки і науково-педагогічної думки.

3. Українська етнопедагогіка – це основа національної системи виховання. Термін «народна педагогіка» був введений К. Д. Ушинським та – О. В. Духновичем.

Народна педагогіка – це сукупність педагогічних відомостей і виховного досвіду народу, які знайшли своє відображення у звичаях, обрядах, фольклорі, традиціях сімейного і громадянського виховання.

У середині 70-х років ХХ сторіччя в науковому обігу з'являється термін «етнопедагогіка» (Г. Волков). Це поняття вказує на національну самобутність, етнічну специфіку та оригінальність традиційних педагогічних знань.

Українська етнопедагогіка складається з п'яти розділів:

- **народне дитинознавство:** усталені погляди на дітей, емпіричні знання (донаукові, аксіоматичні) про умови і рушійні сили розвитку людських якостей на стадії дитинства.

- **українське родинознавство** (фамілістика): об'єднує знання і досвід народу щодо створення міцної, здорової і щасливої сім'ї.

- **родинна педагогіка:** батьки є головними природними вихователями, головний виховний вплив яких йде через слово, приклад, уклад життя, мікроклімат сім'ї. Народна мудрість соціалізації дитини в сім'ї йде завдяки передачі їй дорослими духовного і виробничого досвіду, прищеплення культури поведінки.

- **народна дидактика:** здобутки в галузі розвитку менталітету нації; вони концентруються у поглядах на принципи, зміст та методи навчання, на зміцнення пізнавальних сил і здібностей дитини. Реалізуються через мову, загадки, прислів'я, приказки, через залучення до посильної праці і спілкування з природою.

- **народна педагогічна деонтологія:** це те обов'язкове, без чого немислиме істинне виховання справжньої людини (почуття приязні до інших народів, шанобливе ставлення до рідної землі та культури).

4. Національна система виховання реалізується через:

- рідну мову (мова передає нащадкам досвід попередніх поколінь і є показником духовної культури народу);
- фольклор (у ньому відображено весь історико-культурний шлях народу);
- родинно-побутову культуру (вона представлена виховними традиціями, що об'єднують минуле і майбутнє);
- народний календар, прикмети (це енциклопедія народної мудрості);
- національні символи і національну символіку (тобто систему знаків, що уособлюють в собі закріплення права роду, племені, князівства).

5. Зміст загальних завдань національного виховання дітей в сучасних освітніх закладах може бути реалізований за такими напрямками:

- формування національної свідомості, самосвідомості;
- виховання духовної культури;
- виховання поваги до законодавства України та її символіки;
- виховання свідомого ставлення до навчання;
- формування високої мовної культури;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі;
- формування творчої працелюбної особистості;
- естетичне і фізичне виховання;
- формування екологічної культури;
- розвиток індивідуальних здібностей і талантів, забезпечення умов їх самореалізації.

Висновки. Національне виховання – це виховання дітей на основі культурно-історичної спадщини свого народу. Кожен народ має свої особливості. Національне виховання враховує їх і формує національну самосвідомість та український менталітет. Для успішної реалізації його завдань кожен учитель, вихователь повинен добре знати його цілі, завдання, зміст, шляхи, засоби та добре володіти методикою виховного впливу.

1.6. Основи сімейного виховання

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання та шляхи родинного виховання;

б) виховна: виховувати потребу створити справжню щасливу сім'ю; формувати український менталітет.

Ключові поняття: родина, сім'я, сімейні цінності, сімейне виховання, родинне виховання, функції сім'ї, менталітет, принципи та шляхи сімейного виховання, українська етнопедагогіка.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Функції сім'ї», відео презентація.

План

1. Сутність сімейного виховання.
2. Принципи родинного виховання.
3. Зміст родинного виховання.
4. Методи та засоби родинного виховання.
5. Форми взаємодії сім'ї і школи.
6. Взаємозв'язок виховного процесу батьків та логопеда.

Література:

1. Долинна О., Низковська О. Батьки в дошкільному закладі. // Дошкільне виховання. – 2007. – №1. – С. 6 – 7.
2. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 216. – 96 с.
3. Дошкільне та сімейне виховання: теорія, методика, практика. Матеріали науково-практичної конференції – Одеса, 2016. – 259 с.
4. Ладивір С. Секрети батьківської педагогіки. // Дошкільне виховання. – 2008. – №6. – С. 3 – 6.

5. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
6. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
7. Тарасова С. Батьківська педагогіка у спадщині В. О. Сухомлинського / С. Тарасова // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Випуск 123. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 301 – 304.
8. Яблонська Т.М. Тенденції та проблеми виховання дітей у молодій сім'ї // Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту: Науковопрактичний журнал. – К., 2010. – № 1-2. – С. 53-57.

Структура заняття:

1. Організаційна частина заняття.
2. Повідомлення теми: Основи сімейного виховання.
3. Повідомлення мети та основних завдань заняття:

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання та шляхи родинного виховання;

б) виховна: виховувати потребу створити справжню сім'ю; формувати український менталітет.

Завдання:

- з'ясувати сутність сімейного виховання, його мету, завдання, функції, принципи, зміст та основні категорії;

- розкрити принципи родинного виховання;

- осмислити тенденції розвитку сучасної сім'ї;

- довести, що українська етнопедагогіка – основа родинного виховання;

- визначити методи та засоби родинного виховання;

- розкрити форми зв'язку школи і сім'ї;

- з'ясувати форми роботи логопеда з батьками дітей з порушеннями мовлення.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів: «Що таке «родина», «сім'я»?», «Яку роль відіграють сім'я та родина у вихованні дітей?», «Які проблеми сучасної сім'ї?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для усвідомлення ролі родинного виховання, його мети, завдань, змісту, шляхів та засобів.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- сутність родинного виховання, його мета, завдання, функції, принципи, зміст та основні категорії;
- принципи родинного виховання;
- тенденції розвитку сучасної сім'ї;
- українська етнопедагогіка – основа родинного виховання;
- методи та засоби родинного виховання;
- форми зв'язку школи і сім'ї.

7. Підведення підсумків заняття. З глибини віків до нас доходять мудрість минулих епох і скарби народного виховання. Традиції родинного виховання склалися упродовж багатьох століть і зміцнювалися в ході історичного розвитку людства. З давніх-давен українці розглядали сім'ю і рід як святиню, а виховання дітей – як святий обов'язок батьків: завдяки вихованню в родині народ продовжував себе в своїх дітях, генерував свій національний дух, характер, менталітет, традиційну родинно-побутову культуру (М. Г. Стельмахович).

Сім'я буде повноцінною і повною ланкою суспільства тільки за умови виконання своїх основних функцій, а саме: економічної, репродуктивної, виховної, рекреативної, комунікативної, регулятивної.

Разом з тим стабільність, міцність і єдність сім'ї забезпечується взаємною любов'ю, моральною, економічною, правовою та іншими видами

взаємної відповідальності всіх її членів, взаємопідтримкою, розумінням та емоційною прив'язаністю. В сім'ї людина відновлює свої духовні та фізичні сили, заряджається енергією для трудових, творчих звершень, активної участі в суспільному житті (К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський).

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Що таке родина, сім'я?
2. Доведіть, що українська етнопедагогіка – основа сімейного виховання.
3. Розкрийте принципи родинного виховання.
4. Дайте характеристику методам та засобам родинного виховання.
5. Які є форми зв'язку школи і сім'ї?

Зміст лекції

1. Головною структурною одиницею суспільства, що закладає основи ціннісно-мотиваційної сфери особистості, формує її характер, прийнято вважати сім'ю. Сім'я – це найменша клітина нашого суспільства, в якій як у фокусі, відображається все життя нашої країни (В. О. Сухомлинський). Вона пов'язана кровними і родинними відносинами і об'єднує подружжя, дітей і батьків, що включає одночасно два, три, а іноді і чотири покоління: тато, мама, бабуся і дідусь, онуки і правнуки. Шлюб двох людей не є ще сім'єю, вона появляється і зміцнюється з народженням дітей.

Сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства, його природнім і найбільш стійким елементом. Ця істина підтверджується усім ходом розвитку людської цивілізації. В сім'ї найповніше зберігаються першоознаки давніх етносів та відображаються усі етапи історичного розвитку кожного народу. Разом з тим вона не є чимось абсолютно сталим, незмінним. Сім'я акумулює в собі всі найважливіші ознаки суспільних процесів, економічного та культурного розвитку і

одночасно ніби випромінює їх у суспільство та взаємодіє з ним (В. П. Кравець).

Сім'я – невелика соціальна група, до якої входять поєднані шлюбом чоловік і жінка, їх діти (власні або усиновлені), кровні родичі, інші особи, пов'язані родинними зв'язками з подружжям.

Сімейне виховання – один із напрямів змісту виховання, завданням якого є виховання сім'янина.

Сімейні цінності – моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків тощо.

Родинне виховання – це виховання дітей в родині батьками, родичами, опікунами або особами, які замінюють батьків.

Родинна педагогіка як складова частина народної культури, включає відновлення у правах, використання її виховних можливостей, сімейних традицій (трудових, моральних, мистецьких). Це сприяє формуванню у дітей найглибших почуттів: любові до матері і батька, бабусі і дідуся, повагу до пам'яті померлих тощо. Родинне виховання в Україні ґрунтується на: народному родинознавстві (фамілістиці) та національному дитинознавстві з урахуванням їх історичного розвитку; родинних виховних традиціях українського народу, їх позитивних виявах; нових тенденціях традиційного українського родинного виховання, зіставлення теорії та практики українського родинного виховання з родинними виховними системами високорозвинутих зарубіжних країн і використанні усього позитивного в них.

Процес родинного виховання – це сукупність послідовних дій батьків, спрямованих на виховання своїх дітей.

«Без сім'ї немає щастя на землі».

Сім'я = батько + мати + діти.

Родина – це батько, мати, діти і найближчі родичі, що мешкають разом.
Рід – це родина, що має одного пращура.

Метою родинного виховання є забезпечення високого рівня освіченості й виховання свідомого громадянина України, здатного на основі життя й досвіду власного народу та досягнень світової науки і культури, врахування національно-територіальних особливостей України, здійснювати соціально-економічний розвиток і господарювання в республіці, утверджувати найвищі ідеали гуманістичної культури й демократичних взаємовідносин людей, відстоювати і захищати права, гідність і честь своєї Вітчизни.

Основними завданнями сімейного виховання є:

- виховання фізично й морально здорової дитини, забезпечення необхідних екосоціальних умов для реалізації можливостей розвитку дитини (генотипу);

- створення атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, умов для розвитку почуттів і сприйняття, її самореалізації;

- засвоєння моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин між близькими людьми і в суспільному оточенні, виховання культури поведінки, правдивості, справедливості, гідності, людяності, здатності виявляти турботу про молодших, милосердя до слабких і людей похилого віку;

- залучення дітей до чарівного світу знань, вивчення народних казок, пісень, прислів'їв, приказок, дум, лічилок тощо; виховання поваги до школи і вчителя, прагнення до освіти й творчого самовдосконалення;

- включення дитини в спільну з дорослими діяльність, розвиток працелюбності, творчої особистості, спрямування її зусиль на турботу про навколишнє середовище, виховання дітей цивілізованими господарями та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин;

- формування естетичних смаків і почуттів, уміння розрізняти красиве і потворне в мистецтві і житті, поважати прекрасне у вчинках людей; забезпечення умов для творчої практичної діяльності дітей;

- забезпечення духовної єдності поколінь, збереження сімейних традицій та реліквій, вивчення родоводу; прилучення дітей до народних

традицій, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості і самосвідомості (Мойсеюк Н. Є., Постовий В. Г.).

Функції сім'ї:

- відтворення і продовження роду;
- виховання дітей;
- організація домашнього господарства;
- збереження і передача наступним поколінням духовних і матеріальних цінностей, життєвого досвіду і вмінь працювати.

Основне завдання родинного виховання – олюднення особистості і підготовка її до життя. Батьки є першими вихователями і мають найбільший вплив на дітей.

Доведено, що кожен наступний вихователь має менший вплив на вихованця, ніж попередній.

Принципи сімейного виховання:

- принцип креативності (здібностей до творчості);
- принцип гуманізму;
- принцип демократизму;
- принцип громадянськості (створення в сім'ї умов, де б дитина відчувала значущість свого «Я» і формувала почуття причетності до свого народу);
- принцип ретроспективності (організація виховання із врахуванням досвіду попередніх поколінь і народної педагогіки);
- принцип пріоритетності загальнолюдських моральних норм і цінностей (виховання моральної особистості).

Тенденції сучасного сімейного виховання:

- малодітність сім'ї;
- молоді сім'ї живуть окремо від своїх батьків;
- втрачені традиції народної педагогіки, яка доводить, що основи моральності необхідно закладати змалку та ін.

- внаслідок урбанізації посилилась анонімність в спілкуванні дітей та дорослих;
- соціальні та економічні труднощі (безробіття, мала заробітна платня);
- гіпертрофована політизація суспільства («хвороба» політикою, яка забирає час на виховання);
- посилюється негативний вплив на психіку дітей зі збоку ЗМІ;
- у сім'ях підвищився рівень взаємної психологічної експлуатації;
- низька культура суспільного життя;
- велика кількість розлучень;
- загострення конфліктів між поколіннями;
- збільшення розриву між сім'єю і школою.

2. Зміст сімейного виховання

Зміст виховання в сім'ї обумовлений метою виховання в демократичному суспільстві і специфікою сімейного виховання. Тому його складовими компонентами є відомі напрями виховання – національне, моральне, правове, статеве, художньо-естетичне, героїко-патріотичне, трудове, екологічне, фізичне та розумове (Алексєнко Т. Ф., Постовий В. Г., Підласий І. П., Фіцула М. М.).

Фізичне виховання:

«Здоров'я – всьому голова». «Найбільше щастя в житті – здоров'я». «Доки здоров'я служить, то людина не тужить». Природні засоби фізичного виховання: сонце, повітря, вода, харчування, рух і відпочинок, чистота, охайність.

Розумове виховання:

«Гарна пташка пером, а людина – розумом». «Не краса красить, а розум». «З розумом жити – тішитися, без розуму – вішатися». «Краще з мудрим загубити, аніж з дурним знайти». Завдання: розвивати у дітей допитливість, цікавість і формувати на цій основі пізнавальні інтереси. Засоби: розповіді, бесіди, обговорення, читання, відповіді на питання.

Моральне виховання:

«Не чини іншому того, що тобі не мило». «Та земля мила, де мати народила». «Чесним будь, себе не хвали, інших не жури». Завдання: формування моральної особистості. Необхідно формувати моральну свідомість, збуджувати і розвивати моральні почуття, формувати моральну поведінку.

Естетичне виховання:

«Говори мало, слухай багато, а мовчи ще більше». Завдання: розвивати у дітей естетичні смаки, вчити розуміти прекрасне і відокремлювати його від потворного, вчити дітей зберігати прекрасне і власноруч його створювати.

Трудове виховання:

«Без праці немає добра». «Будеш трудитися – будеш кормитися». «Праця людину годує, а лінь марнує». Завдання: виховувати любов до праці і формувати вміння працювати.

Засоби і методи родинного виховання:

Різноманітними є засоби вирішення виховних завдань в сім'ї. Серед поширених засобів є: слово, фольклор, авторитет батьків, праця, навчання, природа, побут, національні звичаї і традиції, громадська думка, мікроклімат сім'ї, суспільний досвід, ЗМІ, режим дня, література і мистецтво, ігри та іграшки, мітинги, демонстрації, спорт, свята, обряди, символи, атрибути, реліквії.

Методи:

Методи сімейного виховання – способи, шляхи, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив на свідомість і поведінку дітей членами сім'ї (батьками, прабатьками, братами та сестрами, іншими родичами). Вони поділяються на:

- методи переконання (для формування свідомості): роз'яснення, повчання, порада, бесіда, приклад, розповідь, застереження, читання, дискусія;

- методи організації життєдіяльності: практикування правильної поведінки, режим праці і відпочинку, доручення, вимога, привчання, нагляд, прохання, наказ, заборона;

- методи стимулювання культурної поведінки: схвалення, змагання, сугестія, заохочення, покарання (окрім фізичних).

Методи II і III груп спрямовані на формування навичок і звичок культурної поведінки, методи I групи – на формування свідомості.

Вибір методів виховання в сім'ї залежить від педагогічної культури батьків: розуміння мети виховання, батьківської ролі, уявлення про цінності, стилів відносин, культури мовлення та ін. Тому методи сімейного виховання несуть в собі яскраве відображення особистості батьків і невіддільні від них. Скільки батьків – стільки різновидів методів. Наприклад, переконання в одних батьків – м'яке навіювання, в інших – погроза, крик. Коли в сім'ї відносини з батьками близькі, теплі, дружні, головний метод – заохочення. При холодних, відчужених, звичайно, переважає суворість і покарання. Методи залежать від визначених батьками виховних пріоритетів: одні хочуть виховати в дітей слухняність, тому методи їх спрямовані на те, щоб дитина безвідмовно виконувала вимоги дорослих. Інші вважають більш важливим бачити як дитина самостійно мислить, вчать виявляти ініціативу і, звичайно, знаходять для цього відповідні методи.

Усіма батьками використовуються методи (прийоми): переконання (пояснення, настанова, порада, розповідь, навіювання та інші); вправи і привчання, організація різних доручень і обов'язків дітей, режиму їх навчання, праці та відпочинку; заохочення (похвала, подарунки, цікава для дітей перспектива); покарання (позбавлення задоволень, відмова від дружби тощо, крім фізичного і морального насилля!)

Сімейна педагогіка обережно підходить до покарання дітей і не схвалює методів, що є проявом жорстокості, які шкодять фізичному і психічному здоров'ю дитини і принижують людську гідність.

Вибір і застосування методів сімейного виховання спирається на ряд загальних умов: знання батьками своїх дітей; особистий досвід батьків; спільна діяльність; педагогічна культура батьків; уміння спілкуватися (частота, обсяг, мова, тема спілкування , інтереси).

«Педагогічні знання батьків особливо важливі в той період, коли батько і мати є єдиними вихователями своєї дитини. У віці до 6-ти років: розумовий розвиток, духовне життя дітей у вирішальній мірі залежить від елементарної педагогічної культури матері і батька, яка виражається в мудрому розумінні надзвичайно складних душевних рухів людини, яка розвивається», - писав В.О.Сухомлинський («Батьківська педагогіка»).

3. Основну роботу з батьками школа веде через батьківські об'єднання: батьківські комітети, ради, конгреси, комісії тощо. Існують комплекси «школа – родина», де батьки розглядають раніше заборонені для себе теми: вибір предметів, визначення їх обсягу, складання навчальних планів, визначення часу і тривалості канікул, вибір профілю школи, вироблення загальношкільних статутів, вирішення питань праці, харчування, відпочинку, медичного обслуговування, визначення системи заохочень і покарань.

Головне завдання батьківських об'єднань – організація і проведення батьківського всеобучу. Його форми: лекторії, круглі столи і конференції для батьків, батьківські збори, батьківські університети, відвідування вчителями учнів вдома (в сім'ї).

Нетрадиційні форми роботи з батьками:

- «педагогічний десант» (виступи педагогів з лекціями перед батьками на підприємствах);

- «дерево родоводу» (зустріч поколінь);

- «народна світлиця»;

- «день добрих справ» (учні спільно з батьками і педагогами);

- «родинні вогники»;

- батьківські брейн – ринги.

6. Взаємозв'язок виховного процесу батьків та логопеда

Мета роботи логопеда з батьками, що виховують дитину з порушенням мовленнєвого розвитку:

- надати кваліфіковану підтримку батькам;
- допомогти близьким дорослим створити комфортне сімейне середовище для повноцінного розвитку дитини;
- створити умови для активної участі батьків у вихованні і навчанні дитини;
- формувати адекватні взаємини між дорослими і їхніми дітьми.

Досвід роботи логопеда з батьками засвідчує наступні ефективні форми роботи:

1. Консультативно-рекомендаційна робота

Дана форма роботи фахівців включає первинне психолого-педагогічне обстеження, консультативні відвідування, повторні психолого-педагогічні обстеження.

Позитивним результатом первинної психолого-медико-педагогічної консультації вважається такий, коли батьки, прислухавшись до рекомендацій фахівців і відчувши можливість одержання реальної підтримки, повертаються до них ще і ще раз за допомогою.

При повторних консультаціях простежується динаміка психофізичного розвитку дитини, а також ефективність запропонованих при первинному відвідуванні рекомендацій. При необхідності вносяться зміни в індивідуальні програми розвитку і курси лікування.

2. Лекційно-просвітницька робота.

За бажанням батьків можливе проведення ряду лекцій, присвячених медичним аспектам розвитку дитини. Для подібних лекцій запрошуються відповідні фахівці.

3. Практичні заняття для батьків.

На практичних заняттях батьки одержують знання і навички з формування тих або інших умінь і навичок у дитини, наприклад, навичок

самообслуговування, культурно-гігієнічних навичок, передумов формування образотворчої діяльності і т.д.

Найбільш зручною формою роботи з батьками є комбіновані заняття — лекція на певну тему, потім практичне заняття, що проводиться один раз на місяць, тривалістю до півтори годин.

4. Організація «круглих столів», батьківських конференцій, дитячих ранків і свят.

У підготовці і проведенні бесід і «круглих столів» бажана участь психолога, що допоможе розсадити батьків певним чином, направить бесіду в потрібне русло, підтримає в бесіді нерішучих батьків і т.д.

Бесіди проводяться і на індивідуальних заняттях і, як правило, носять особистісний характер. Фахівець—логопед, слухаючи маму, її сімейні проблеми, пропонує варіанти вирішення деяких з них. Як правило, подібні зустрічі батькам необхідні і з психологом.

5. Індивідуальні заняття з батьками та їх дитиною.

На індивідуальних заняттях фахівцем-логопедом вирішуються задачі індивідуальної програми роботи з родиною, при цьому здійснюється особистісно-орієнтований підхід, спрямований на виявлення, розкриття і підтримку позитивних особистісних якостей кожного з батьків, необхідних для успішного співробітництва зі своєю дитиною.

6. Підгрупові заняття.

На завершальному етапі роботи з батьками логопедом проводяться підгрупові заняття, коли зустрічаються двоє дітей і їх мами. Фахівець-логопед організовує подібні заняття лише після того, як вдається сформулювати співробітництво мами зі своєю дитиною на індивідуальних заняттях.

Форми організації занять з дітьми раннього віку і їх близькими дорослими можуть бути різними. Необхідно тільки пам'ятати, що батьки є найбільш зацікавленими учасниками корекційного процесу. Його успішний результат буде залежати від багатьох причин, і не в останню чергу від того, наскільки правильно будуть побудовані відносини між фахівцями і батьками.

Висновки. Сім'я відіграє надзвичайну роль у вихованні дітей, оскільки май найбільший виховний вплив у порівнянні з наступними суб'єктами соціалізації дитини. Вона буде повноцінною і повною ланкою суспільства тільки за умови виконання своїх основних функцій, а саме: економічної, репродуктивної, виховної, рекреативної, комунікативної, регулятивної.

1.7. Зміст виховання. Розумове виховання

Мета:

а) дидактична: усвідомити суть поняття «зміст виховання», мету, завдання та шляхи розумового виховання в сучасній школі;

б) виховна: формувати науковий світогляд, потребу до самовдосконалення, прищеплювати культуру розумової праці.

Ключові поняття: зміст виховання, напрями виховання, базова культура особистості, світогляд.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Головні структурні компоненти особистості», «Формування всебічно розвиненої особистості», «основні напрями виховання», відеопрезентація.

План

1. Суть поняття «зміст виховання».
2. Розумове виховання: мета, завдання, зміст.
3. Світогляд і його внутрішня структура.
4. Розумове виховання дітей з порушеннями мовлення.
5. Шляхи розв'язання завдань розумового виховання

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.

2. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
3. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
4. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
5. Розвиток критичного мислення молодших школярів в умовах Нової української школи: методичний посібник/ автор-укладач Н.Б.Ларіонова. Харків: Друкарня «Мадрид». 2019. 64 с.
6. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. – 108 с.
7. Супрун М. Особистість вихователя спеціальної школи-інтернату / М. Супрун // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 2 (66). – С. 15-18.
8. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності : монографія / за ред. : Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. – Суми : Мрія, 2015. – 252 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.
10. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Структура заняття:

1. Організаційна частина заняття.

2. Повідомлення теми: Зміст виховання. Розумове виховання.

3. Повідомлення мети та основних завдань заняття:

Мета:

а) дидактична: усвідомити суть поняття «зміст виховання», мету, завдання та шляхи розумового виховання в сучасній школі;

б) виховна: формувати науковий світогляд, потребу до самовдосконалення, прищеплювати культуру розумової праці.

Завдання:

- з'ясувати суть поняття «зміст виховання»;
- розкрити мету, завдання, зміст розумового виховання;
- дати визначення поняттю «світогляд» і розкрити його внутрішню структуру;
- розкрити особливості розумового виховання дітей з порушеннями мовлення;
- визначити шляхи розв'язання завдань розумового виховання.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів «Як ви розумієте поняття «зміст»?», «Що таке всебічний та гармонійний розвиток особистості?», «Що ви вкладаєте в поняття «світогляд»?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів: «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для усвідомлення сутності змісту виховання, умов його визначення; мети, завдань, змісту та шляхів розумового виховання в сучасній школі.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- суть поняття «зміст виховання», умови його визначення;
- розумове виховання: мета, завдання, зміст;
- світогляд та його внутрішня структура;
- розумове виховання дітей з порушеннями мовлення;
- шляхи розв'язання завдань розумового виховання.

7. Підведення підсумків заняття: Зміст – категорія історична, тому що на різних етапах розвитку суспільства зміст виховання змінювався в залежності від мети виховання. А мета змінювалась в залежності від рівня розвитку суспільства і його потреб. Розумове виховання є структурним

компонентом всебічного розвитку особистості. Мета розумового виховання: розвивати інтелект дитини. Основною базою для розумового виховання є навчальні дисципліни, різні форми позакласної і позашкільної виховної роботи.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Що таке зміст виховання виховання?
2. Які основні ідеї лежать в основі його визначення?
3. Що складає базову культуру особистості?
4. Зробіть порівняльний аналіз понять: «науковий світогляд», «побутовий світогляд», «релігійний світогляд». Чи є спільні і відмінні риси?

Зміст лекції

1. Категорія «зміст» прийшла в педагогіку з філософії. У філософії зміст і форма – одна пара філософських категорій. Один і той же зміст може виражатися в різних формах. Наприклад, тема «екологічне виховання» можна подати у таких формах: бесіда, диспут, конференція, бесіда за круглим столом тощо.

Філософський словник дає таке визначення: «зміст – це визначальний бік цілого і являє собою єдність усіх складових елементів об'єкта».

Оскільки філософія є методологічною основою педагогіки, то педагогіка, спираючись на філософське визначення змісту, визначає такий зміст виховання: «це система знань, переконань, якостей, рис, властивостей, навичок і звичок поведінки, якими мають оволодіти учні відповідно до мети і завдань».

Зміст – категорія історична, тому що на різних етапах розвитку суспільства зміст виховання змінювався в залежності від мети виховання. А мета змінювалась в залежності від рівня розвитку суспільства і його потреб.

Ідеї, що є в основі відбору змісту виховання:

- реальність мети виховання (треба добирати такий зміст, що забезпечував би досягнення мети). Метою є усвідомлений результат

діяльності. Види мети: глобальна, стратегічна, тактична, процедурна. Останні три визначаються педагогами, відштовхуючись від глобальної мети.

До 90—х р. ХХ ст. мета мала ідеологічний характер. Нині мету виховання визначають, відштовхуючись від потреби особистості в самореалізації. Тому повинна бути така мета виховання: допомогти особистості у її всебічному розвитку (Петровський).

В Україні визначена така мета: «виховання соціально-активного громадянина демократичного суспільства, який у своїй діяльності керується загальнолюдськими культурно-національними цінностями». Саме тому зміни в меті виховання вносять корективи у зміст виховання;

- оволодіння основами базової культури особистості: інтелектуальна культура, моральна, естетична, трудова, фізична, екологічна, художня, економічна, демократична, правова, комунікативна, культура сімейних відносин;

- національний підхід до визначення змісту виховання: зміст виховання передбачає знання рідної мови і літератури, історії, географії, культури, народних поглядів, переконань, ідеалів, морально-естетичних цінностей, норм поведінки;

- самовизначення: зміст має забезпечувати самовизначення і самоствердження кожної особистості;

- особистісне спрямування виховання: в центрі виховної роботи школи мають бути не плани, не заходи, а сама дитина, особистість;

- добровільність: дітей не можна примусити виховуватись, у них треба викликати і розвивати потреби у вдосконаленні, у самовихованні.

У широкому розумінні словосполучення «зміст виховання» – це сукупність усіх компонентів всебічного розвитку особистості: розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного виховання. Але кожен з цих напрямків має свій конкретний зміст (зміст виховання у широкому розумінні слова охоплює всі напрямки виховання).

Народна педагогіка про зміст виховання:

- «Праця – душа всього життя».

- «Розум – найбільше багатство».
- «Праця людину годує, а лінь марнує».
- «У праці – краса людини».
- «Мораль чиста краще всякого намиста».
- «За рідний край хоч помирай».
- «Немає щастя без здоров'я».
- «Хата хоч і бідненька, зате чиста і чепурненька, тому й гарна і веселенька».

Народна педагогіка, перегукуючись з науковою, також визначає зміст виховання: людина має бути вихованою у всіх відношеннях (в інтелектуальному – розумове виховання, в моральному – моральне, в трудовому – трудове, в естетичному – естетичне, в фізичному – фізичне виховання тощо). Тому змістом виховання є сукупність завдань усіх п'яти напрямків виховання.

2. Розумове виховання є структурним компонентом всебічного розвитку особистості. Мета розумового виховання: розвивати інтелект дитини. Інтелект (лат. «розум») – це сукупність усіх пізнавальних психологічних функцій індивіда (сприйняття, уваги, уяви, мислення, пам'ять, відчуття, мовлення, волі). А тому розумове виховання – це цілеспрямована пізнавальна діяльність, спрямована на розвиток інтелекту особистості, формування світогляду і прищеплення культури розумової праці.

Мета розумового виховання:

- розвивати інтелектуальні здібності;
- формувати науковий світогляд;
- прищеплювати культуру розумової праці.

Є дві точки зору стосовно природи розумового розвитку дитини:

- розум, розумові здібності даються дитині від народження в особливих психологічних структурах;

- розумові здібності на генетичній основі розвиваються в процесі життєдіяльності під впливом зовнішнього середовища; для їхнього розвитку необхідні певні умови.

Проблему розумового розвитку в процесі навчання розробляли Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонт'єв, Н. О. Менчинська, П. Я. Гальперін. В основі їхніх висновків – вчення Виготського про дві зони розвитку дитини: зона актуального розвитку (ЗАР: знання, уміння, навички, що є у дитини) та зона найближчого розвитку (ЗНР: знання, уміння, навички, яких ще немає у дитини, але вони на стадії формування і становлення).

Працювати в ЗАР дитині дуже легко. В ЗНР дитина долає інтелектуальні перешкоди, труднощі. Саме ЗНР забезпечує повноцінний ефективний розумовий розвиток дітей. Саме тому навчання має організовуватися таким чином, щоб стимулювати розвиток дитини (лише за умови праці в ЗНР).

Завдання розумового виховання:

- оволодіння системою наукових знань (фактами, законами, поняттями, датами, назвами, термінами);

- розвиток усіх психологічних функцій;

- оволодіння основними мисленнєвими операціями (аналіз, синтез, порівняння, співставлення, узагальнення, систематизація);

- розвиток інтелектуальних умінь (загальнонаукових, загальноінтелектуальних, спеціальних);

- розвиток мотиваційної сфери. Мотив – це внутрішній збудник до чогось, до дій. Мотиви навчання є різні: широкі соціальні, моральні, егоїстичні, престижні, за винагороду тощо. Провідним мотивом у навчанні є пізнавальний інтерес. Тому вчителю в процесі навчання треба розвивати у дітей пізнавальний інтерес, соціальні та моральні мотиви;

- прищеплення культури розумової праці: уміння організовувати режим розумової роботи, здібність виконувати все точно й охайно тощо;

- формування наукового світогляду.

Сукупність завдань розумового виховання є його змістом.

3. Світогляд – це сукупність поглядів на світ в цілому. Світогляд (світ + огляд – бачення, бачити світ) - система поглядів на об'єктивний світ і місце у ньому людини, на ставлення її до наколишньої дійсності і до самої себе, а також зумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їхні переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації.

Отже, від того, на якому рівні буде сформовано світогляд особистості, залежить характер її дій, вчинків, мотивів діяльності, поведінки. Лише світогляд дає людині усвідомлення власного місця в світі і тим самим підгрунття під собою (С. Гассен).

Науковий світогляд проявляється у поведінці людини і визначається: а) оптимальним засвоєнням понять, законів, теорій; б) готовністю боротися за свої ідеали, відстоювати свої погляди, переконання; в) проявом переконаності у щоденній поведінці і діяльності.

Звідси основні поняття світогляду: «природа», «суспільство», «свідомість людей».

Види світогляду: науковий; побутовий; релігійний (в його основі – віра людини в існування Бога та інших надприродних сил).

Компоненти світогляду:

- система знань з різних галузей наук;
- погляди;
- переконання;
- ідеали людини.

Погляд – це суб'єктивне судження людини. Переконання – це тверді життєві позиції; це те, що людина осмислила, емоційно пережила і готова відстоювати в будь-яких умовах. Ідеал – це взірць досконалості.

Проведене анкетування в школах м. Миколаєва виявило, що у 17% підлітків немає ідеалу; у 55% ідеалами є співаки, спортсмени, артисти; у 22% - батьки (мати, але не батько); у 4% - Ісус Христос; у 2% - літературні герої.

Шляхами формування наукового світогляду є:

1. Теоретична спрямованість навчально-виховного процесу.
2. Здійснення міжпредметних зв'язків у процесі навчання.
3. Розвиток діалектичного мислення на заняттях та уроках.
4. Підготовка та проведення у позаурочний час виховних заходів, які б забезпечували світоглядні знання дітей, формували їхні погляди і переконання; залучення учнів до різних видів діяльності, які б сприяли поєднанню їх свідомості, переживань і поведінки.
5. Корекція помилкових світоглядних понять, уявлень, поглядів і переконань дітей.
6. Соціальна і професійна позиція педагога та її значення для формування світогляду вихованців.

Методика виявлення рівня світогляду дітей включає:

- а) аналіз відповідей дітей із світоглядних питань на заняттях та уроках;
- б) спостереження за діяльністю і поведінкою дітей у різних ситуаціях;
- в) порівняння даних спостережень педагогів, батьків та інших учасників педагогічного процесу;
- г) проведення спеціальних бесід, обговорення моральних та інших проблем.

У позакласній роботі з цією метою використовують сократівські бесіди, дискусії, диспути, відверті розмови, інтелектуальні ринги, конкурси, олімпіади, КВК та ін. У ході інтелектуального (розумового) виховання відбуваються зміни в змісті і формах мислення. Результатом мислительної діяльності людей є знання. Знання – знаряддя мислення, один із критеріїв активності виховного впливу.

4. Розумове виховання дітей з порушеннями мовлення

Наукою і педагогічною практикою доведено, що через мовлення, спілкування відбувається розвиток мозку, інтелекту, розумових здібностей. Тому необхідно вносити відповідні корективи при наявності порушень мовлення у дітей, нейтралізувати та усувати їх в спосіб, найбільш

доцільний для виявленого конкретного мовленнєвого недоліку. Дбати про розвиток та формування комунікативних умінь та навичок. Оскільки мовлення тісно пов'язане з усіма психічними процесами, необхідно не тільки проводити логопедичні заняття, а й багато уваги приділяти щоденному спілкуванню з оточуючими, сприйняттю на слух мовлення інших людей, радіо і телепередач.

У таких дітей необхідно тренувати слухову увагу до окремих слів. Так, як засвідчує практика, ефективними для розвитку мовлення, а значить і розумового виховання дошкільників, є наступні завдання: показати оточуючі предмети або картинки, що зображують їх, спочатку з одного предмета, потім по дві відразу і по три, назвати їх. Допомогти дитині пояснити, де використовуються, навіщо тощо.

Велике значення має розвиток слухової уваги, уваги, зорової пам'яті та сприйняття, логічного мислення. З цією метою використовується багато різних завдань, вправ, залучають дітей до різних видів ігрової діяльності.

При проведенні занять з дітьми з розладами мовлення необхідно створювати доброзичливу атмосферу, проявляти толерантність, повагу, віру, велику тактовність, тому що вони вразливі психологічно і важко переживають свої помилки.

5. Шляхи розв'язання завдань розумового виховання:

- вивчення предметів у школі;
- організація пізнавальної діяльності;
- проведення різних форм розумового виховання у позакласній роботі;
- науково-популярні лекції;
- семінари;
- конференції;
- зустрічі із спеціалістами;
- предметні тижні;
- ігри;
- конкурси тощо.

Висновки. Зміст – категорія історична, тому що на різних етапах розвитку суспільства зміст виховання змінювався в залежності від мети виховання. А мета змінювалась в залежності від рівня розвитку суспільства і його потреб. Розумове виховання є структурним компонентом всебічного розвитку особистості. Мета розумового виховання: розвивати інтелект дитини. Основною базою для розумового виховання є навчальні дисципліни, різні форми позакласної і позашкільної виховної роботи.

Від рівня інтелектуального розвитку людства залежать його трудові результати, якість підготовки молодого покоління до життя, його особиста доля і щастя. Тому важливим завданням розумового виховання є культура мислення – сукупність вироблених людством прийомів, норм і правил розумових дій у процесі пізнання дійсності, яке виражається в умінні чітко формулювати завдання, обирати оптимальні методи розв’язання проблем, формулювати обґрунтовані висновки, правильно використовувати їх на практиці. Культура мислення підвищує цілеспрямованість, організованість, ефективність будь-якого виду пізнавально-практичної діяльності.

1.8. Козацьке виховання як феномен української історії та культури

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання виховний потенціал козацької педагогіки;

б) виховна: виховувати козацьку духовність, розвивати патріотичні почуття; формувати український менталітет.

Ключові поняття: козак, українське козацтво, козацька педагогіка, менталітет, принципи та шляхи козацького виховання, українська етнопедагогіка.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Сутність козацької педагогіки», «Шляхи формування козацької духовності», відеопрезентація.

План:

1. Українське козацтво як феномен української історії та культури.
2. Козацька педагогіка, її мета, завдання, зміст.
3. Формування у молоді козацької духовності.
4. Шляхи впровадження козацької педагогіки.

Література:

1. Александрова В. Наша цілісна система виховання. Досвід виховання учнів на ідеях козацької педагогіки СШ № 93 м. Києва. Освіта, № 41, 21-28 серпня 2002.
2. Бойко А.М. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки: Індивідуальні тьюторські завдання для студентів II-V курсів: Навчальний посібник. – Полтава, 2007. – 359 с.
3. Губко О. Т. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка. К. : МАУП, - 2007. – 342 с.
4. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : науково-методичний збірник / Укладачі: В.Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2018. – 472 с.
5. Кононенко П. Українське козацтво: шляхи розвитку, традиції виховання молоді. Освіта, № 41, 21-28 серпня 2003.
6. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки. - К., 2003.
7. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
8. Миколенко Катерини Олександрівни. Козацька педагогіка <https://res.in.ua/kozaseka-pedagogika.html>
9. Стефанюк С. Козацька педагогіка.. – Харків: [Б.в.], 2000. – 146 с.

10. Шилов Ю. О. Древня історія України у контексті світової цивілізації.
Навчальний посібник. - К., 2007. - 280 с.

Структура заняття:

1. Організаційна частина заняття.
2. Повідомлення теми: Козацьке виховання як феномен української історії та культури.
3. Повідомлення мети та основних завдань заняття:

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання виховний потенціал козацької педагогіки;

б) виховна: виховувати козацьку духовність, розвивати патріотичні почуття; формувати український менталітет.

Завдання:

- розкрити сутність українського козацтва як феномену української історії та культури;
- з'ясувати зміст, мету та завдання козацької педагогіки.
- розкрити виховні можливості козацької педагогіки;
- визначити шляхи впровадження козацької педагогіки та дати їм характеристику.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів: «Що таке «козак», «козацька педагогіка»?», «Яку роль відіграє козацька педагогіка у вихованні дітей?», «Які проблеми зустрічаються на шляху реалізації мети та завдань козацької педагогіки?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для усвідомлення сутності, мети, завдань та виховного потенціалу козацької педагогіки; шляхів її впровадження та виховання козацької духовності.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- сутність українського козацтва як феномену української історії та культури;

- зміст, мета та завдання козацької педагогіки;

- виховні можливості козацької педагогіки;

- шляхи впровадження козацької педагогіки та їх характеристика.

7. Підведення підсумків заняття. Український народ накопичив величні виховні здобутки впродовж свого історичного розвитку та формування національних культурних традицій. Однією з їх складових частин є українська козацька педагогіка – історично обумовлена система навчально-виховних цілей, завдань, принципів, ідей, ідеалів, форм і методів роботи, осередків виховання. Її метос є: виховувати вільнолюбиву та незалежну особистість, патріота своєї країни. Контент виховного потенціалу козацької педагогіки глибоко розкрито у «Кодексі лицарської честі», «Заповідях милосердя», «Кодексі лицарської звитяги». Виховання у молодого покоління визначених у них цінностей є запорукою формування фізично і моральноздорової особистості, формування у неї почуття патріотизму та відданості своєму народу та своїй країні.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Зобразіть схематично історію розвитку українського козацтва.
2. Складіть структурно-логічну схему «Система виховання у козацькій педагогіці».
3. Доведіть, що ідейні та духовні цінності української сім'ї були визначальними в козацькому житті.
4. Зробіть порівняльний аналіз традиційної системи виховання та козацької. Визначте спільні характеристики та відмінності.
5. Доведіть актуальність козацької педагогіки в сучасній Україні.

Зміст лекції

1. Український народ має міцні традиції національної гуманістичної педагогіки. Однією з її складових частин є українська козацька педагогіка –

історично обумовлена система навчально-виховних цілей, завдань, принципів, ідей, ідеалів, форм і методів роботи, осередків виховання. Козацтво – явище цікаве, внаслідок своєї оригінальності воно відіграло в історії Східної Європи вагомую роль. Щоб пояснити це явище, треба пояснити слово «козак». Це слово тюркського походження, зафіксоване у половецькому словнику (1303 р.) і в урядових документах того часу. В Україні цей термін з'явився в 1492 році. Він означає «сторож», «воїн», «той, хто бореться за свободу», «той, хто добуває в степу їжу».

Козаками були бідні люди, які нікому не належали і не від кого не залежали. Вони не мали визначеного місця в суспільстві і селились в безлюдних окраїнах. Таке вільне життя вимагало формування вольових якостей: сміливості, витривалості, незалежності, здоров'я. Поселення козаків знаходилися вздовж Дніпра і його південних приток. На цих родючих, але небезпечних землях козаки організовували уходи. Уходи – це промисли, заняття мисливством, рибальством, місце випасу коней і худоби.

Саме ці сезонні експедиції в степ і стали праобразом майбутньої козацької організації. Йдучи в дике поле, козаки обирали отамана. Для організації діяльності вони розбивались на невеликі згуртовані загони. Саме так з часом загони переростали в табори, що стали праобразом Січі. В кожній Січі цілий рік був військовий гарнізон. Тому козакування стало для багатьох постійним заняттям і способом життя.

Протягом XVI ст. утворилась суспільна група людей – козацтво, осередком якого стали Черкаси. У 1552 р. налічувалось 250 офіційних козаків.

У 1552 – 1554 р. козацький ватажок, волинський князь Дмитро Вишневецький (Байда) на о. Мала Хортиця збудував невеликий замок, який нинішні дослідники вважають першою Січчю. Після його смерті Січ продовжила свій розвиток, але лише у військовій та управлінській галузях.

У козаків створювалась певна система виховання. Існували школи з національно-духовними традиціями освіти (1576 – перша школа на Січі), які

приймали хлопчиків з дев'яти років. В якості посібників використовували Псалтир, «Козацьку Читанку», Часослов, які видавались у київській та чернігівській друкарнях. Кожне козацьке поселення мало свою школу. За даними 1740-1746 р., в семи полках Лівобережної України (35 містечок, 998 сіл) було 866 шкіл. Існували ремісничі та музичні школи. У 1737 р. у Глухові було відкрито музично-співочу школу. Школи такого типу готували козацьку старшину.

Про гуманістичні засади козацької школи свідчить факт: відповідно до «духовного регламенту» учнів шкіл готували і вчили безкоштовно. Для цього монастирі відраховували одну двадцяту, а церква – одну тридцяту частину доходів.

2. Мета козацької педагогіки: виховувати вільнолюбиву та незалежну особистість – козака.

Її завданням є:

- виховувати у молодого покоління національну свідомість та самосвідомість;
- формувати національний характер та світогляд, загальнолюдську національну духовність;
- фізичне виховання, підготовка мужніх воїнів-захисників;
- виховання громадян, які б розвивали культуру, економіку та інші сфери життя.

Дані дослідження свідчать, що козацька система виховання мала кілька ступенів:

- дошкільне родинне виховання (серцевиною були батьківська педагогіка та українська етнопедагогіка);
- родинно-шкільне виховання (козацькі та братські школи). Назва свідчить, що триває пріоритет родинного виховання, навіть у школах;
- підвищена та вища освіта у вітчизняних та зарубіжних академіях, університетах;

- перебування молоді на військовій службі в Запорозькій Січі, в козацьких формуваннях.

3. Козацтво в Україні впродовж кількох століть було тією матеріальною і духовною силою, яка слугувала основою розвитку національної культури, мистецтва, освіти. Існував культ батька, матері, родини взагалі та батьківщини. Батько був захисником природного стану людини, охоронцем сім'ї та духовних цінностей, взірцем мужності та відваги. А мати – козачкою, яка виховувала у синів витривалість, мужність, милосердя.

Ідейні та духовні цінності української сім'ї були визначальними в козацькому житті. Основні такі цінності були представлені в «Кодексі лицарської честі», «Заповідях милосердя», «Кодексі лицарської звитяги».

У «Кодексі лицарської честі» є такі пункти:

- формування якостей особистості: любов до батьків, вірність у коханні, відданість батьківщині;
- готовність захищати слабших, турбота про молодших;
- шанобливе ставлення до жінки;
- вірність принципам народної моралі;
- відстоювання свободи і незалежності як особистості, так і батьківщини;
- прагнення робити пожертви;
- здатність систематично розвивати фізичні та духовні сили;
- виявляти лицарські чесноти;
- бережливе ставлення до національних традицій, звичаїв, природи.

У «Заповідях милосердя» наявні такі положення:

- допомога сиротам;
- допомога безпомічним;
- створювати умови для радості дітей, попереджувати їхні страждання;
- допомога хворим, пораненим тощо;
- здатність до співчуття, готовність допомагати людям.

Загартовували також і психіку, формували психічну культуру особистості (витривалість, толерантність, дисципліну тощо). Вчили володіти зброєю, грати в ігри (в тому числі і військові).

4. П'ятого липня 1997 року відбулась Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасна козацька педагогіка», на якій було розроблено чимало документів, що спрямовані на подальший розвиток національної системи освіти, виховання молоді на традиціях козацтва. В програмі говориться, що треба формувати такі цінності у молоді:

- фізичне загартування;
- виховання родинних цінностей;
- вивчення історії козацтва;
- економічне, трудове, патріотичне, розумово-технічне, моральне виховання;
- формування державотворчих якостей особистості;
- любов до своєї мови та культури.

Форми роботи з молоддю:

- уроки козацької слави;
- години духовного спілкування;
- повага до символів та традицій України;
- організація всеукраїнських ігор та свят «Ми – малята-козаченята».

Молодіжні козацько-патріотичні організації, які успішно працюють в Україні на засадах козацької педагогіки: «Пласт», «Січ», «Джура», «Товариство юних козаків».

Висновки. Український народ накопичив величні виховні здобутки впродовж свого історичного розвитку та формування національних культурних традицій. Однією з їх складових частин є українська козацька педагогіка – історично обумовлена система навчально-виховних цілей, завдань, принципів, ідей, ідеалів, форм і методів роботи, осередків виховання. Її метоє є: виховувати вільнолюбиву та незалежну особистість, патріота своєї країни. Контент виховного потенціалу козацької педагогіки глибоко розкрито

у «Кодексі лицарської честі», «Заповідях милосердя», «Кодексі лицарської звитяги». Виховання у молодого покоління визначених у них цінностей є запорукою формування фізично і моральноздорової особистості, формування у неї почуття патріотизму та відданості своєму народу та своїй країні.

1.9. Основи морального виховання

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання, умови та шляхи морального виховання учнів у сучасній школі;

б) виховна: формувати моральну свідомість (моральні погляди, переконання, принципи), навички та звички моральної поведінки, виховувати патріотизм, шанобливе ставлення до культурно-історичної спадщини українського народу, формувати український менталітет.

Ключові поняття: мораль, моральність, моральне виховання, зміст, моральні почуття, моральна спрямованість.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Моральне виховання», «Структура морального виховання», відеопрезентація.

План

1. Мета, зміст, завдання морального виховання.
2. Розвиток моральних почуттів.
3. Формування моральної свідомості.
4. Формування моральної поведінки.
5. Умови морального виховання.
6. Шляхи педагогічного керівництва процесом морального виховання.
7. Особливості морального виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Література:

1. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу // Дошкільна педагогіка. 2012. № 1. С. 2–6. 3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. – Київ: Вища шк., 2007. – 542 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
4. Зверєва І. Д., Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей // Дошкільне виховання. 2015. № 9. С. 18–22.
5. Карпенко О. Духовний світ дитини : навчально-методичний посібник / О. Карпенко, Л. Загоруйко. – Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2016. – 348 с. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку: 2-ге вид., доп. і перероб. [програма з духовно-морального виховання дошкільників; навчально-методичний посібник] / Укладачі: Скрипник В. В., Сучок В. Є. Вісник Черкаського університету. 2018. № 10-11 за ред. В. М. Жуковського. - Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. - 184 с.
6. Лохвицька Л. Моральне виховання: погляди класиків і практика сьогодення.// Дошкільне виховання, 2018.- №12. – 40 с.
7. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
8. Моральне виховання розумово-відсталих учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: static.klasnaocinka.com.ua/.../harakteristika_roboti.docx.

9. Осауленко Л.А. Формування моральної поведінки учнів з вадами розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/4617906/page:30/>.
10. Особливості морального виховання дітей із відхиленнями в розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/4617906/page:30/>.
11. Сухомлинська О. Моральне виховання учнів: педагогічна наука та практика / О.Сухомлинська // Директор школи. – К. – 2006. - № 5. – С. 6 – 12.
12. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – 3-тє вид., перероб. і доп. / ММ.Фіцула. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 232 с.
13. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.
14. Чепіль М. М. Виховання любові до рідного краю у дітей старшого дошкільного віку : навчально-методичний посібник / М. М. Чепіль, Л. Я. Загоруйко, Н. Я. Тарновецька. – Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2015. – 224 с.
15. Черкасова В. В. Проблема морального вибору з позицій комплексного наукового підходу // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Ч. 4. С. 51–60.

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.

2. Повідомлення теми: Основи морального виховання.

3. Повідомлення мети та основних завдань заняття:

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання, умови та шляхи морального виховання учнів у сучасній школі;

б) виховна: формувати моральну свідомість (моральні погляди, переконання, принципи), навички та звички моральної поведінки, виховувати патріотизм, шанобливе ставлення до культурно-історичної спадщини українського народу, формувати український менталітет.

Завдання:

- з'ясувати сутність, мету, зміст, завдання морального виховання;
- визначити умови розвитку моральних почуттів;
- осмислити методика формування моральної свідомості та поведінки;
- визначити умови морального виховання;
- розкрити шляхи педагогічного керівництва процесом морального виховання.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів: «Назвіть основні напрями всебічного розвитку особистості», «В чому актуальність морального виховання в сучасній соціально-педагогічній ситуації?», «Що таке «мораль», «моральність»?», «Які на вашу думку шляхи морального виховання?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для усвідомлення актуальності морального виховання, його мети, завдань, змісту, шляхів та засобів. Для формування умінь та навичок морального виховання та поліпшення стану моральності суспільства.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- сутність, мета, зміст, завдання морального виховання;
- умови розвитку моральних почуттів;
- методика формування моральної свідомості та поведінки;
- умови морального виховання;
- шляхи педагогічного керівництва процесом морального виховання.

7. Підведення підсумків заняття: Моральне виховання – це один із напрямів всебічного розвитку особистості. В сучасних умовах його актуальність підсилюється та загострюється, оскільки спостерігається тенденція падіння моральності людей. Для успішної реалізації його завдань кожен педагог, вихователь повинен добре знати його цілі, завдання, зміст, умови, шляхи, засоби та добре володіти методикою виховного впливу на дітей.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Що таке моральне виховання?
2. Розкрийте сутність змісту морального виховання.
3. Дайте характеристику шляхам та умовам морального виховання.
5. Зробіть порівняльний аналіз понять «Мораль» та «моральність». Що є спільного та які відмінності між ними?

Зміст лекції

1. Сучасний етап розвитку суспільства відзначається значними змінами у суспільно-політичних та економічних структурах, які призводять до переоцінки духовних інтересів та ідеалів, морально-ціннісних орієнтацій. Під впливом цих змін відбувається деформація моральних поглядів та переконань. Через падіння життєвого рівня люди почали надавати перевагу матеріальним цінностям, а не духовним.

Значущість морально-етичного виховання дітей особливо актуалізувалася в сучасний період у зв'язку з утратою людьми моральної сутності власного життя, що позначається на зростаючій агресивності, інфантильності частини молоді, бездуховності. Дефіцит моральних цінностей і нехтування моральними нормами стають повсюдним явищем.

Спеціальні дослідження і педагогічний досвід показали, що сьогодні назріла необхідність органічного включення в навчально-виховний процес школи системи морально-етичного виховання дітей, яка несе гуманістичні основи загальнолюдських цінностей, їхні життєсміслові аспекти. Це стає на

сьогодні однією з найважливіших педагогічних основ і принципів виховної політики держави і потребує спеціально виділеного часу в базових основах школи і спеціальних зусиль педагогічного колективу. Виховні впливи мають стати більш потужними, спрямованими на формування гуманності, а також тих рис, які відповідають нормам загальнолюдської моралі. Це вимагає нових шляхів виховання і розвитку школярів, нової державної політики в галузі освіти і виховання, визначеної в «Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті», у законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», в «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», в «Концепції громадянського виховання», в «Концепціях національного виховання» тощо.

Цілий ряд педагогів досліджували різні проблеми морального виховання: Л. Аладова, К. Аргеткіна, І. Бех, А. Белкін, М. Болдирєв, К. Гавриловець, Г. Джунусова, М. Духовний, Б. Лихачов, А. Мітрофанова, А. Мудрик, З. Нігматов, Л. Новікова, М. Рубцова, Л. Рувинський та інші.

У їх працях розглянуто сутність, завдання, закономірності, принципи, засоби та методи морального виховання, питання виховання важковиховуваних дітей та самовиховання.

Наукові підходи до виховання моральної особистості в сучасних умовах розроблені в дослідженнях І. Бега, В. Білоусової, М. Боришевського, С. Гончаренка, В. Дубровського, І. Дуранова, Г. Жирської, О. Кононенко, В. Кузя, Ю. Мальованого, І. Найдьонова, О. Ростовцевої, О. Столяренко, Ю. Танюхіна, К. Черної, Т. Шингірей та ін.

З метою з'ясування психологічного аспекту проблеми формування моральності у дітей, необхідно спиратися на дослідження вчених-психологів: Б. Ананьєва, Л. Божович, Л. Виготського, А. Ковальова, В. Крутецького, О. Леонтєва, В. М'ясищева, С. Рубінштейна та ін. У їх працях розкриті особливості дітей різних вікових періодів та психологічні механізми виховного впливу на процеси розвитку та формування їх особистості.

Моральне виховання, його мета, завдання, ефективне застосування методів і прийомів, форм, умов, згідно з якими має організовуватись процес морального виховання – все це проблеми, які стоять перед сучасною педагогікою. Вони досліджувалися протягом багатьох століть і є актуальними на сучасному етапі розвитку суспільства.

Мораль – одна з форм суспільної свідомості, сукупність норм поведінки в суспільстві, сім'ї.

Мораль – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах.

Поряд із терміном «мораль» широко вживається термін «моральність». Мораль, на відміну від моральності, передусім виступає як певна форма свідомості – сукупність усвідомлюваних людьми принципів, правил, норм поведінки. Що ж до моральності, то її здебільшого розуміють як утілення даних принципів, правил і норм у реальній поведінці людей та стосунках між ними.

Моральність – внутрішньо прийнята мораль, що регулює поведінку особистості. Вона проявляється у свідомому дотриманні норм моральної поведінки, у ставленні до навколишньої дійсності.

Моральність людини позначається на трьох головних сферах її життя: на стосунках з іншими людьми, на її моральному здоров'ї (чисте – нечисте сумління) і на стані її духовного життя, коли людина знаходить або втрачає духовну рівновагу (Дж.Фоутс).

Моральна свідомість – одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини.

Моральні переконання – пережиті та узагальнені моральні принципи, норми.

Моральні почуття – запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості.

Моральні звички – корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов.

Моральна спрямованість – стійка суспільна позиція особистості, що формується на світоглядній основі, мотивах поведінки і виявляється як властивість особистості в різних умовах.

Отже, моральне виховання – це прищеплення і розвиток моральних почуттів, переконань і потреб поводити себе згідно з моральними нормами, що діють у суспільстві.

Моральне виховання полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку моральних почуттів та формуванні навичок і звичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології.

Метою морального виховання є формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Виходячи з цього, можна сказати, що завданням морального виховання є формування моральної свідомості, почуттів і адекватної поведінки, виховання любові, поваги до батьків і старших, вірності у дружбі та коханні, свідомого, творчого ставлення до виконання професійних обов'язків, особистої відповідальності за свою працю, любові до рідної землі, до рідної мови, вірності ідеям, принципам народної моралі та духовності, шляхетного ставлення до жінки, уміння захищати слабших, турбуватися про молодших тощо.

Процес морального виховання здійснюється у взаємозв'язку з інтелектуальним розвитком особистості та формуванням її вольових якостей. У комплексі вони становлять духовну сферу особистості. Якщо виховання розумових здібностей – звернення до інтелекту, то моральних якостей – звернення до серця, бо як вважав Г. С. Сковорода «самі по собі знання ще не становлять добро чесності. Єдність розуму і волі, думок, слів і дій – це природне, натуральне «супружество»» (Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди/за ред. О.Г.Дзевєріна. К.: Вища школа, 1972. с.29).

Моральне удосконалення – головний і центральний акт людської природи: всі інші шляхи удосконалення ведуть до нього і тільки з його допомогою стають досконалістю в повному значенні цього слова (Войтила К.).

Зміст морального виховання

Зміст – це визначальний бік цілого, що являє собою єдність усіх складових елементів об'єкта, його якостей, властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, тенденцій (Філософський словник). Змістом морального виховання є норми суспільної моралі, її правила.

Деякі науковці (Ананьєв Б., Смирнова Г., Щуркова Н.) вважають, що змістом морального виховання є система ставлень:

- до батьківщини (патріотизм);
- до людей (гуманізм);
- до колективу (колективізм);
- до праці (працелюбство);
- до самого себе (самооцінка).

Мораль суспільства охоплює велику кількість цих ставлень. Якщо їх згрупувати, то можна чітко уявити зміст виховної роботи по формуванню моральності учнів. У цілому він передбачає формування таких моральних ставлень як:

- ставлення до політики нашої держави: розуміння ходу і перспектив світового розвитку, правильна оцінка подій усередині країни і на міжнародній арені; розуміння моральних та духовних цінностей; прагнення до справедливості, демократії та свободи народів;

- ставлення до Батьківщини, до інших країн і народів: любов і вірність батьківщині; нетерпимість до національної і расової неприязні; доброзичливість до всіх країн і народів; культура міжнародних відносин;

- ставлення до праці: сумлінна праця на суспільний і особистий добробут, дотримання дисципліни праці;

- ставлення до суспільних надбань і матеріальних цінностей: турбота про збереження та помноження суспільних здобутків, бережливість, охорона природи;

- ставлення до людей: колективізм, демократизм, взаємодопомога, гуманність, взаємоповага, турбота про сім'ю та виховання дітей;

- ставлення до себе: висока свідомість суспільного обов'язку, почуття власної гідності, принциповість.

Кожне з перерахованих ставлень включає в себе цілий ряд норм, правил та вимог, яких повинна дотримуватись особистість і які складають основу її життя та поведінки. Саме ці правила і вимоги не тільки деталізують зміст морального виховання, але й вказують на його виключно велику багатогранність.

Таким чином, моральні якості – це образно кажучи, сплав, єдність моральної свідомості, моральних почуттів та поведінки, дій. Виходячи з цього, моральне виховання дітей повинно вирішувати такі основні завдання: формування моральної свідомості, розвиток моральних почуттів та формування навичок і звичок моральної поведінки.

Учені нарахували 1842 якості особистості, з них 181 – моральні.

Моральні якості містяться у вищезазначеній системі ставлень, тобто в категоріях: патріотизм, гуманізм, колективізм, працелюбство, почуття власної гідності. Тому у дітей треба формувати не безліч розрізнених моральних якостей, а п'ять інтегрованих, основних якостей. Тобто, кожна інтегрована моральна якість включає в себе інші якості.

Учені і педагоги-практики стверджують, що розпочинати виховання моральної особистості необхідно з формування у дитини почуття власної гідності. Ця якість є основною, фундаментальною. За її наявності ефективно розвиваються та формуються всі інші моральні якості. Відсутність її гальмує увесь виховний процес, знижує силу виховних впливів.

Щоб виховати моральну особистість, треба формувати у неї моральну свідомість, збуджувати та розвивати моральні почуття і формувати моральну поведінку.

Основною зв'язуючою ланкою є почуття. Щоб дитина гарно сприймала моральну інформацію, щоб добре формувались навички і звички моральної поведінки, вона має сприймати педагогічний вплив на позитивному емоційному фоні – треба збуджувати і викликати у дітей позитивні почуття та емоції. Лише тоді діти будуть добре засвоювати моральні норми. Відомий психолог Д. Б. Ельконін говорив, що все входить у свідомість, і в душу дитини через ворота почуттів. А допоможе у цьому вдаль використання педагогом емоційних стимулів, до яких відносяться: ігри, проблемно-пошукові ситуації, громадська думка колективу, позитивно-емоційне мовлення педагога, емоційно прочитаний вірш, музика, пісня тощо.

У вихованні дітей треба домагатися, щоб їхня поведінка була адекватною моральній свідомості. Макаренко говорив, що між свідомістю і поведінкою часто буває «канавка». Щоб усунути цю «канавку», треба її заповнити досвідом моральної поведінки. Велику роль відіграють спеціально створені педагогом виховуючі ситуації, в яких діти діяли б морально, виявляли гуманні прояви та ставлення. Багаторазове повторення моральних дій сприятиме формуванню у дітей моральних навичок та звичок.

Велике значення в моральному вихованні має вдалий добір та доцільне поєднання педагогом методів морального виховання, до яких відносяться три великі групи методів:

- методи формування моральної свідомості: лекція, бесіда, дискусія, диспут, розповідь, переконання, приклад, пояснення, навіювання. Прикладом може бути словесний опис якогось вчинку, ставлення тощо, або поведінка, вчинки, ставлення конкретних людей. В основі методів формування свідомості – слово. Вимоги до мовлення (слова) вчителя: правильність, емоційність, яскравість, доступність, чіткість, виразність, обдуманість та ін. (В. О.Сухомлинський «Слово про слово»).

-методи організації діяльності та формування досвіду громадської поведінки: вправи (тренування), привчання, педагогічна вимога, громадська думка колективу, доручення, виховуючі ситуації.

- методи стимулювання: заохочення, покарання. Стимулювати (лат.) – збуджувати, заохочувати, надихати. Їхні функції: регулювання, коригування, стимулювання (дій, поведінки).

Заохочення – позитивна оцінка вчинків, поведінки, діяльності. Його види: схвалення, похвала, подяка, премія, нагорода, важливе доручення, грамота, цінний подарунок, медаль.

Види покарань: несхвалення, зауваження, догана, попередження, звільнення від занять, виключення зі школи, зниження оцінки за поведінку (характеристика методів подана в лекції «Методи виховання»).

Є різні види діяльності: пізнавальна, трудова, ігрова, спортивна, ціннісно орієнтована, суспільно-корисна та ін.

Моральному вихованню дітей у найбільшій мірі сприяє суспільно-корисна праця, тому що вона орієнтована на добробут інших людей. Але будь-який вид діяльності може сприяти моральному вихованню дітей, якщо педагог вводитиме моральну аргументацію та мотивацію діяльності, тобто пояснювати дітям навіщо, з якою метою, для чого, яку користь принесе собі, суспільству тощо.

Моральна поведінка складається з навичок та звичок. Навички – уміння поводитися під контролем свідомості, це рівень свідомості (когнітивний рівень). Звички – це стійкі утворення, автоматизовані дії людини, це рівень підсвідомості (емотивний рівень), які формуються в результаті багаторазового повторення одних і тих же дій. Найвищий рівень морального виховання – це сформовані моральні звички. Вони формуються через постійне повторення моральних вчинків, дій, тому педагогам треба створювати виховуючі ситуації, в яких діти повторювали б моральні дії.

Психолого-педагогічні умови формування моральної особистості

У психолого-педагогічному аспекті формування моральної особистості – це цілеспрямований виховний вплив на свідомість, почуття та поведінку.

У цій тріаді почуття є стимулюючою і цементуючою ланкою, яка сприяє і формуванню моральної свідомості, і позитивних форм поведінки. Тому збудження та розвиток емоційно-чуттєвої сфери дитини – важлива умова морального виховання.

Це пояснюється тим, що вплив усіх зовнішніх вимог переломлюється через внутрішній світ учнів (через їхню систему цінностей, інтереси, почуття). Зовнішній вплив може сприйматися дітьми, або активно відштовхуватися. Якщо він сприймається, це означає, що вимоги ввійшли до системи їхніх потреб, тобто зовнішні педагогічні вимоги трансформувалися в особисто значущі потреби дитини. А це можливо тільки тоді, коли сприймання зовнішніх вимог буде супроводжуватися позитивними переживаннями, які виражаються в різних почуттях та емоціях.

Іншими словами, технологія виховного процесу повинна спиратися на емоційний відгук дитини. Це означає, що педагог повинен викликати у вихованців необхідну емоційну реакцію на факти, події, явища, справи тощо. У збудженні необхідного емоційного відгуку велика роль належить емоційним стимулам. До них відносяться: гра, романтика, вірші, емоційно-образні стимули, пісні, емоційність самого педагога.

Емоційні стимули, викликаючи емоційний відгук, сприяють трансформації педагогічних вимог в актуальні потреби учнів, стимулюють появу суспільно-ціннісних мотивів поведінки, створюють ситуації, найбільш сприятливі для вирішення конкретних виховних завдань. У виховній практиці формування моральної свідомості, збудження та розвиток почуттів, емоцій та формування моральної поведінки – процеси взаємопов'язані і взаємозумовлені, тому усі виховні впливи повинні мати комплексний характер, тобто, одночасно впливати на усі сфери особистості.

Важливою умовою морального виховання дітей є власна активність особистості в організації діяльності, коли вона виступає суб'єктом своєї діяльності. Це вимагає адаптації діяльності до завдань особистісного розвитку вихованців, яке багато в чому визначається тим, наскільки вона має для дитини особистісний сенс, якою мірою діяльність і стосунки розглядаються індивідом як ціннісні для нього, сповнені смислу, відповідні до його інтересів, потреб, життєвих цілей.

Треба враховувати і такі умови: різноманітність змісту діяльності дітей, спрямованість будь-якого її змісту на становлення потреби і здатності бути особистістю; різноманітність організаційних форм діяльності; надання дітям прав і можливостей їх вибору; участь у діяльності значущих для вихованців осіб, виразників цінностей самопізнання і самовдосконалення.

Мають значення і такі умови, підтверджені нашим досвідом: щоб діяльність справляла виховний вплив, щоб у ній інтенсивно розвивалися гуманні взаємовідносини, вона повинна інтегрувати численні часткові правила, що висуваються до її організації, у глобальну, єдину і неухильну вимогу: не посягати на іншу людину. Поле індивідуальних проявів дітей обмежується даною заборонаю: можна робити все, якщо твої бажання не завдають шкоди іншим людям.

Інша, не менш важлива вимога: не можна не працювати, не розвивати себе як людину, не створювати добробут, користуючись досягненнями людства.

Важливою умовою, що забезпечує гуманізацію взаємин між дітьми, реалізацію їхніх потенцій та обдаровань, саморозвитку, є створення у діяльності ситуацій гарантованого успіху. Така ситуація повинна моделюватися педагогом з урахуванням індивідуально-психологічних відмінностей, вікових особливостей вихованців як у груповій, так і в індивідуальній діяльності.

Щоб сприяти успіху діяльності, насамперед, потрібний певний психологічний вплив педагога на суб'єкт діяльності. Необхідною умовою в

досягненні поставленої мети є зняття страху перед діяльністю як обов'язковий прийом звільнення дитини від психологічного затиску. По-друге, вихованцеві пропонується лише те, що для нього доступне. По-третє, кожна дитина мірою своїх здібностей і в силу своєї індивідуальності досягає бажаного результату за максимальної активності. І, нарешті, важлива ясна інструкція педагога, як найкраще виконати заплановане.

Педагогічно важлива умова – демократизація та гуманізація життя дітей, залучення їх до діяльності нових, демократично організованих структур та об'єднань, які не просто декларуються, а справді впроваджуються у життя освітнього закладу.

Діяльність дитини є способом задоволення власних потреб власними силами. Але вона може бути і обов'язковою, яка не співпадає з потребами та бажаннями особистості. В будь-якому випадку діяльність впливає на особистість, розвиваючи її або пригнічуючи. При цьому характер впливу залежить від так званої педагогічного інструментування. Один із постулатів педагогічної психології твердить: «Чим розумніше організована діяльність та спілкування в процесі діяльності, тим з більшою впевненістю можна очікувати її позитивного впливу на особистість».

Напружена й цікава діяльність, самовизначення, вихід на новий її рівень забезпечує повноцінний розвиток особистості.

Завдання дорослих – запропонувати ситуацію вибору діяльності, піклуватися про її змістовність, допомогти сформувати суспільно-ціннісні мотиви залучення до неї, організувати оціночні відношення оточуючих. Можна примусити дитину робити те, що потрібно, як потрібно і коли потрібно. Але розумніше запропонувати їй два-три варіанти справи на вибір, дати можливість самій визначити час і спосіб виконання. При цьому дати зрозуміти, як це возвеличує її і яке задоволення може принести.

Моральна особистість формується за умов організації суспільно корисної діяльності, яка вводить дитину у світ більш широких відношень та взаємодій. Це піклування про те, чим користуються разом, – дитячий

майданчик, школа і т.п. Це й участь у спільному піклуванні про хворих та старих людей, про тварин, природу. Вона додає нові можливості для розвитку особистості, вносить нові мотиви, ролі, розширює досвід, тобто додатково соціалізує особистість. До елементів цієї діяльності варто привчати вже з дошкільного віку. В учня молодших класів вона повинна займати помітне місце серед інших видів його діяльності. Для підлітка вона вже може відігравати роль діяльності, яка «веде розвиток».

Важливою умовою морального виховання є також культивування у вихованців потреби збагачуватися морально-духовно.

Надзвичайно перспективною у виховному плані вважається позиція, згідно з якою людське багатство передусім має репрезентуватися багатством морально-духовним, багатством особистісних цінностей як переважаючих у ієрархії суб'єктивних потреб людини.

Організація діалогічної взаємодії педагогів і учнів – одна із основних умов формування моральної особистості. Вона виступає спонукальною основою самовизначення дитини, джерелом морального осмислення життя людини в суспільстві та самоосмислення. Діалог сприяє виробленню у дітей самостійного, творчого, а не догматичного, репродуктивного мислення.

Важливою педагогічною умовою морального виховання є створення педагогом виховних ситуацій, в яких вихованці неодноразово дотримуючись моральних норм, формують та розвивають у собі навички та звички моральної поведінки.

Організація різнобічної позитивно й емоційно забарвленої взаємодії педагогів і дорослих у всіх сферах життєдіяльності колективу підлітків – педагогічна умова, яка, як підтверджує педагогічний досвід, є своєрідним фундаментом, базовою основою процесу морального виховання дітей.

Отже, основними психолого-педагогічними умовами формування моральної особистості дитини є: комплексний вплив на усі сфери особистості, організація діяльності дітей взагалі та суспільно корисної зокрема, культивування у вихованців потреби у моральному

самовдосконаленні, організація діалогічної взаємодії педагогів і дітей, створення виховуючих ситуацій, організація різнобічної емоційно забарвленої діяльності.

Шляхи педагогічного керівництва процесом морального виховання дітей:

1. Залучення до різнопланової педагогічно доцільної колективної діяльності, яка б відповідала їх віковим особливостям.
2. Створення виховуючих ситуацій, що сприяють закріпленню і подальшому розвитку моральної свідомості та поведінки.
3. Забезпечення індивідуального підходу до кожного: врахування особливостей характеру, інтересів, потреб, мотивів, можливостей; підвищення статусу дітей у системі міжособистісних відносин.
4. Активне співробітництво з дітьми у всіх колективних справах.
5. Організація і розвиток самоврядування дітей, постійна корекція педагогом відносин з колективом в залежності від рівня його розвитку: від відкритого і прямого втручання у справи колектива – до надання дітям широкої ініціативи і повноважень.

Особливості морального виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Моральне виховання – це цілеспрямований процес формування в дітей з порушеннями розвитку стійких моральних якостей, потреб і почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі.

Корекційна спрямованість морального виховання дітей з вадами розвитку полягає у подолання розриву в розвитку свідомості, поведінки, характеру і почуттів.

Моральне виховання здійснюється за умови залучення дітей до різноманітної практичної діяльності (навчально-пізнавальної, громадянської, суспільно-корисної, трудової та ін.), яка сприяє формуванню у них позитивних моральних стосунків та особистісних рис і якостей.

Побудова корекційно-виховної роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку передбачає дотримання особистісно-гуманного стилю спілкування, тактовності, толерантності.

Для морального виховання таких дітей доцільним є застосування системи морально-етичних занять з використанням усіх методів виховного впливу, серед яких найважливіші — методи етичного інформування (бесіда, роз'яснення), методи створення виховних ситуацій, формування досвіду відповідної поведінки (привчання, вправи), методи стимулювання належної поведінки (заохочення, схвалення, нагорода).

Найбільш дієвою формою морального виховання виступає етична бесіда, метою якої є роз'яснення та допомога дітям у засвоєнні етичних правил і норм моралі, розвиток у них критичності й самокритичності.

Надзвичайно вагому роль у моральному вихованні дітей відіграє читання та обговорення художньої літератури. Діти вчаться оцінювати вчинки героїв, а через них вчинки товаришів і власну поведінку. Серед творів, які мають особливий вплив на дітей, можна виділити казки, вірші, прислів'я.

Сприяє моральному вихованню ігрова діяльність дітей (сюжетно-рольові, ігри-драматизації, рухливі та ін.) Велике значення мають рухливі ігри у моральному вихованні. Вони розвивають почуття товариської солідарності, взаємодопомоги, відповідальності за дії кожного члена групи.

Отже, моральне виховання дітей з вадами розвитку буде дієвим лише тоді, коли воно комплексно впливатиме на: формування знань, переконань, світогляду; формування навичок моральної поведінки; формування позитивних рис характеру і волі; виховання моральних почуттів.

Висновки. Моральне виховання – це один із напрямів всебічного розвитку особистості. В сучасних умовах його актуальність підсилюється та загострюється, оскільки спостерігається тенденція падіння моральності в суспільстві. Для успішної реалізації його завдань кожен педагог, вихователь повинен добре знати його цілі, завдання, зміст, умови, шляхи, засоби та добре володіти методикою виховного впливу на дітей.

1.10. Основи трудового виховання

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання, умови та шляхи трудового виховання дітей в освітньо-виховних закладах;

б) виховна: формувати моральну свідомість (розуміння значення праці; необхідності виконувати різні трудові справи, займатися трудовою діяльністю;), трудові навички та звички; виховувати любов до праці, шанобливе ставлення до людей праці; формувати український менталітет.

Ключові поняття: праця, трудове виховання, зміст, засоби, умови та форми трудової діяльності.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Види діяльності», «Структура трудового виховання», відеопрезентація.

План:

1. Сутність трудового виховання.
2. Завдання трудового виховання.
3. Основні види діяльності школярів.
4. Форми організації трудової діяльності.
5. Трудове виховання в навчальному процесі.
6. Профорієнтаційна робота в школі.
7. Трудове виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу // Дошкільна педагогіка. - 2012. - № 1. - С. 2–6.

3. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. - №1. – С.12 – 17.
4. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
5. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
6. Беленька Г.В. Зростання дошкільників в праці. – К : Шкільний світ, 2010. - 112 с
7. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. – Київ: Вища шк., 2007. – 542 с.
8. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
9. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КП, 2015. – 283 с.
- 10.Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
- 11.**Методика виховної роботи** [Текст] : навч. посіб. за кредитно-модуль системою орг. навчання / Н. П. Онищенко ; ДВНЗ "Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди". - Переяслав-Хмельницький : СПД Карпук С. В., 2009. – 326 с.
- 12.Основи психології та педагогіки (психологія): Робочий зошит: / укл. : Н.Г. Матейчук, О.П. Степаненко. – 2-е вид., випр. й доп. – Чернівці, 2017. – 124 с.
- 13.Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – 3-тє вид., перероб. і доп. / ММ.Фіцула. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 232 с.
- 14.Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: Навч.-мет. пос. К. 2016. 248 с.

Електронні ресурси:

1. Особливості трудового виховання дітей з обмеженими психофізичними можливостями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14680/>
2. Профорієнтаційна робота [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hust1.school.org.ua> > pr.
3. Трудове навчання - Собицький навчально-виховний комплекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sobyich-nvk.edukit.sumy.ua> >
4. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.

2. Повідомлення теми: Основи трудового виховання.

3. Повідомлення мети та основних завдань заняття:

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання, умови та шляхи трудового виховання дітей в освітньо-виховних закладах;

б) виховна: формувати моральну свідомість (розуміння значення праці; необхідності виконувати різні трудові справи, займатися трудовою діяльністю;), трудові навички та звички; виховувати любов до праці, шанобливе ставлення до людей праці; формувати український менталітет.

Завдання:

- з'ясувати сутність, мету, зміст, завдання трудового виховання;
- розкрити основні види діяльності школярів;
- визначити форми організації трудової діяльності;
- з'ясувати сутність трудового виховання в навчальному процесі;
- розкрити зміст та напрямки профорієнтаційної роботи з дітьми;
- розкрити особливості трудового виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів: «Назвіть основні напрями всебічного розвитку особистості», «У чому актуальність трудового виховання в сучасній соціально-педагогічній ситуації?», «Які на вашу думку шляхи трудового виховання?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для усвідомлення актуальності та важливості трудового виховання, його мети, завдань, змісту, шляхів та засобів. Для формування умінь та навичок трудового виховання дітей з нормотиповим розвитком та дітей з порушеннями розвитку.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- сутність, мета, зміст, завдання трудового виховання;
- основні види діяльності школярів;
- форми організації трудової діяльності;
- сутність трудового виховання в навчальному процесі;
- зміст та напрямки профорієнтаційної роботи з дітьми;
- особливості трудового виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

7. Підведення підсумків заняття: Трудове виховання – це один із складників всебічного та гармонійного розвитку особистості. Праця є основою життєдіяльності та розвитку суспільства. Організація трудового виховання дітей має свої специфічні особливості. Для успішної реалізації його завдань кожен педагог, вихователь повинен добре знати його цілі, завдання, зміст, умови, шляхи, засоби та добре володіти методикою виховного впливу на дітей.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Що таке трудове виховання виховання?

2. Розкрийте сутність змісту трудового виховання.
3. Дайте характеристику шляхам та умовам трудового виховання.
4. Які інноваційні форми трудового виховання характерні для сучасного етапу розвитку?
5. Зробіть порівняльний аналіз особливостей трудового виховання дітей з нормотиповим розвитком та дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Зміст лекції

1. Трудове виховання – компонент всебічного розвитку особистості. Його мета: виховати любов до праці, сформувати відповідні уміння та навички.

Праця – це основне джерело матеріального та духовного багатства суспільства. К.Ушинський підкреслював, що праця є основою розумового, морального, естетичного та фізичного розвитку. Цієї ж думки дотримувався й А.С. Макаренко, який стверджував, що праця – це категорія моральна.

Проблему трудового виховання в історії педагогіки досліджували Я. Коменський, Дж. Локк, В. Лай, Й. Песталоцці, А. Дістервег, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський; із сучасних науковців – П. Атутов, М. Болдирєв, І. Мар'єнко, О. Піскунов та інші.

Трудове виховання – це процес організації та стимуляції різної трудової діяльності дітей та формування у них трудових умінь та навичок.

Функції трудового виховання:

- розвиток розумових здібностей;
- вплив на моральний розвиток;
- формування відносини взаємної відповідальності у колективі, гуманне ставлення членів колективу один до одного;
- сприяння життєвому самовизначенню, правильному вибору професії і самоствердженню взагалі.

2. Завдання трудового виховання:

Ознайомлення дітей з основами:

- сучасного виробництва;

- технологічними процесами;
- технічної творчості;
- сільськогосподарського виробництва;
- дизайну;
- декоративно-ужиткового мистецтва;
- вироблення у дітей навичок роботи зі знаряддями праці;
- формування технолого-конструкторських, економічних, екологічних знань та умінь;
- виховання діловитості та підприємливості;
- виховання господарської відповідальності;
- виховання готовності до праці в умовах ринкової економіки.

3. Основні види діяльності дітей:

- пізнавальна (засвоєння основ наук), виготовлення наочності, праця на пришкольних ділянках;
- ручна праця (в початкових класах), праця в навчальних майстернях (в середніх класах), виробнича праця (в старших класах);
- самообслуговування;
- суспільно-корисна праця: благоустрій шкільної території, збір металобрухту, озеленення вулиць тощо;
- виробнича праця: створення матеріальних цінностей, за які діти отримують кошти.

4. Форми організації трудової діяльності:

- створення постійних чи тимчасових учнівських ланок для виконання роботи;
- накопичення та розвиток трудових традицій в школі («Свято праці», «Подарунок рідній школі» тощо);
- створення виробничих кооперативів;
- індивідуальні трудові доручення;
- літні трудові об'єднання учнів;
- праця в сім'ї.

5. В школі учні мають отримати:

- загальнотрудову підготовку: уміння та навички для будь-якої професії;

- загальновиробничу підготовку: відомості про науково-технічний прогрес та основні галузі виробництва, знання основ економіки та організації праці;

- спеціальну підготовку: уміння і навички з обраної спеціальності.

У процесі фізичної праці в учнів розвиваються мускулатура, координація і точність рухів, зграбність, сила, витривалість. Праця сприяє їхньому розумовому розвитку. Зайняті різними видами праці діти кмітливіші, винахідливіші, у них багатший словниковий запас. Участь у трудових процесах позитивно впливає на їх поведінку, дисциплінує.

Важливим аспектом психологічної підготовки підростаючого покоління до праці є формування у нього почуття самовідповідальності, розуміння необхідності самому піклуватися про себе. Як справедливо стверджує О. Вишневський, почуття самовідповідальності сприяє розвитку в характері людини таких необхідних для життя і діяльності рис, як підприємливість, ініціативність, творчість. Коли ці риси «стають характерними для більшості людей, то суспільство має шанс досягнути господарського успіху і добробуту».

Останнім часом намітилася стійка тенденція до інтелектуалізації процесу трудової підготовки школярів, наповнення його творчою проектно-технологічною діяльністю, а не лише формуванням трудових навичок. Усі ці особливості має враховувати діяльність школи і сім'ї з трудового виховання підростаючого покоління.

Трудове виховання - процес залучення школярів до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передавання їм певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості і свідомості людини праці.

Трудове виховання учнів здійснюється в усіх видах праці, передусім у навчальній праці. Навчання формує потрібні трудові якості людини лише за умови, що воно має істотні ознаки праці: свідому постановку мети, осмислення конкретним індивідом своєї ролі в досягненні поставлених завдань, напруження розумових сил, подолання труднощів і перешкод, самоконтроль. Для цього необхідно пробудити в учнів бажання вчитися, розвинути в них пізнавальні інтереси, дати їм змогу пізнати радість успіху в навчанні.

Важливою складовою системи трудового виховання є трудове навчання, що здійснюється від першого класу до закінчення школи. Його зміст визначається програмою з трудового навчання для кожного класу.

На першому етапі (початкові класи) на уроках праці, які нерідко об'єднуються з уроками образотворчого мистецтва і стають уроками художньої праці, учні набувають елементарних навичок роботи з папером, картоном, пластиліном, природними матеріалами. Вони беруть участь у вирощуванні сільськогосподарських рослин на пришкольній ділянці, доглядають домашніх тварин, квіти, ремонтують наочні посібники, виготовляють корисні речі, подарунки й іграшки для підшефного дитячого садка. Усе це закладає основи любові до праці, вміння й бажання працювати, сприяє розвитку інтересів і захоплень, організації корисних занять у вільний час.

На другому етапі (5-9 класи), спираючись на набутий у початкових класах досвід, учні здобувають знання, вміння і навички з оброблення металу, дерева, основ електротехніки, металознавства, графічної грамоти. У міських школах вони вивчають технічну і обслуговуючу працю, а в сільських - сільськогосподарську, обслуговуючу й технічну.

На третьому етапі (9-12 класи) трудове навчання має професійно орієнтований характер. Програми трудового навчання старшокласників передбачають оволодіння багатьма професіями. Профілі трудової підготовки

визначають на місці, з урахуванням потреб народного господарства і наявної навчально-технічної та виробничої бази.

На всіх етапах трудового навчання вирішуються завдання трудового виховання: учнів озброюють технічними та сільськогосподарськими знаннями, у них формуються трудові вміння і навички, здійснюється психологічна та практична підготовка до праці й вибору професії.

Праця у шкільних майстернях, на навчально-дослідних ділянках сприяє усвідомленню школярами її суспільної користі й виробничої значущості. Різноманітність видів праці, в яких беруть участь учні, дає змогу розвивати їх задатки, нахили, інтереси, створює умови для вибору майбутньої професії.

В організації трудового навчання вагома роль належить особистому прикладу вчителя праці, його майстерності та культури.

Складовою системи трудового виховання школярів є також організація їх суспільно корисної праці. За суспільною значущістю її поділяють на продуктивну, суспільно корисну і побутову.

Спрямована вона на створення матеріальних цінностей. її організаційні форми на різних вікових етапах неоднакові. Для молодших школярів продуктивна праця поєднується з грою, передбачає використання спеціально виготовлених для дітей інструментів та обладнання.

Підлітки і старші школярі працюють в однакових умовах з дорослими, користуються тими знаряддями праці, що й вони, отримують трудові завдання, планують порядок роботи, контролюють її виконання й оцінюють результати. Продуктивна праця учнів може бути організована в навчальних майстернях, у процесі виготовлення продукції на замовлення, на пришкільних ділянках, під час трудової практики на виробництві й у сфері обслуговування.

Виховні можливості участі школярів у продуктивній праці виявляються у тому, що, працюючи поруч з дорослими, вони прилучаються до життя суспільства, набувають життєвого досвіду, виробляють у собі вміння спілкуватися у виробничій сфері, опановують ефективні прийоми виробничої

діяльності. Виготовляючи продукцію власними руками, вони усвідомлюють свої можливості, починають відчувати впевненість у собі, у власних силах, а сам вигляд добре зробленої речі приносить естетичне задоволення, а плата за роботу переконує їх в значущості цієї праці. Крім того, самостійно зароблені гроші вчать бережливості, раціональної організації власного життя, вміння співвідносити задоволення потреб з реальними можливостями. Продуктивна праця вдосконалює трудові вміння і навички, привчає до трудових зусиль, розвиває суспільну активність, волю, дисциплінованість, відповідальність, ініціативу, точність і ретельність.

Суспільно корисна праця учнів. Такою працею може бути збирання макулатури, лікарських рослин, дарів лісу, надання допомоги ветеранам війни і праці, хворим і людям похилого віку. Нерідко вона має змагальний характер, що спонукає дітей на добрі справи не заради винагороди, а з усвідомлення необхідності робити людям добро. До суспільно корисної праці належать і виготовлення іграшок для дошкільнят, створення і ремонт наочних посібників, упорядкування книжок у шкільній бібліотеці та ін.

Виховна цінність суспільно корисної праці в тому, що школярі вчаться безкорисливо робити добрі справи, усвідомлюють необхідність поєднання суспільних та особистих інтересів, розвивають почуття обов'язку перед людьми.

Праця учнів з побутового самообслуговування. Ремонтуючи навчальне обладнання, підтримуючи порядок і чистоту в класах, шкільних майстернях, рекреаціях, на шкільному подвір'ї, учні вчаться працювати й цінувати працю дорослих, руками яких зведено шкільну будівлю, виготовлено меблі й навчальне обладнання, розвивають у собі бережливе ставлення до створеного.

Роботу із самообслуговування учні мають виконувати і вдома (прибирання ліжка, чищення одягу і взуття, допомога старшим у прибиранні квартири, приготуванні їжі, заготівлі дров та ін.). Нерідко батьки оберігають дітей від домашньої роботи, перебирають на себе те, що вони здатні зробити

самі. Діти, які вирости у таких сім'ях, намагаються уникати фізичної праці, не вміють трудитися і не цінують працю інших. Педагоги повинні допомогти батькам правильно організувати самообслуговування дітей в сім'ї. Одна з форм праці із самообслуговування – чергування учнів у класі та в школі, виконання різних організаторських функцій у класному і в загальношкільному колективі.

Кожен вид праці покликаний сприяти фізичному, розумовому і моральному вихованню школярів. Однак для того, щоб праця виховувала, вона має бути належно організована.

Передусім вона має бути цілеспрямованою, тобто учні повинні розуміти мету пропонованої роботи, знати, для чого вони її виконують, якими будуть її результати. Кожен учень повинен усвідомити, що вимагають від нього. Неусвідомлена праця не сприяє формуванню потреби в ній, любові до неї.

Працю учнів необхідно пов'язувати з їх навчальною роботою. Важливо домагатися, щоб трудова діяльність школярів сприяла практичному застосуванню і поглибленню знань, підготовці до продуктивної праці в різних галузях виробництва, допомагала формуванню в них високих моральних якостей, підвищувала суспільну активність. Як стверджував А. Макаренко, праця без освіти, без політичного і морального виховання є нейтральним процесом.

Виховна ефективність праці зростає за умови, що учні є її організаторами, а не лише виконавцями. Тому педагоги повинні залучати школярів до пошуків об'єктів праці, її планування та організації колективу на її виконання. У такому разі вони будуть зацікавлені у своєчасності та якості виконання трудових завдань, у них формуватиметься ініціативність, самостійність і відповідальність.

Праця має бути доступною. Непосильна праця породжує невпевненість учня у власних силах, небажання виконувати її. Якщо робота надто легка, не потребує зусиль, вона викликає зневажливе ставлення. Праця повинна

ускладнюватися за методами її виконання і збільшуватися за обсягом у міру набуття школярами трудового досвіду, учнів слід привчати завершувати справу, починаючи з молодших класів.

Виховання любові до праці передбачає добір цікавих за змістом і методикою організації видів праці. Недоцільно пропонувати учням одноманітну, нетворчу працю. Водночас їх слід психологічно готувати до того, що в житті нерідко доводиться виконувати й нецікаву роботу.

Організація праці учнів повинна ґрунтуватися на наукових засадах. Це сприятиме формуванню у них культури праці – продуманого порядку на робочому місці (раціональне розміщення інструменту, матеріалів, готової продукції), ефективного використання робочого часу, раціональних прийомів праці, економного витрачання матеріалів, електроенергії, дотримання особистої гігієни й техніки безпеки тощо.

Необхідно організовувати колективну працю, яка сприяє формуванню гармонійних взаємин між учнями, духу співробітництва, взаємодопомоги, товариськості, виробляє здатність до спільного трудового зусилля. У цьому переконував А. Макаренко: «Спільне трудове зусилля, робота в колективі, трудова допомога людей та постійна їх взаємна трудова залежність тільки й можуть створити правильне ставлення людей один до одного... любов і дружбу у відношенні до кожного трудівника, обурення і засудження у відношенні до ледаря, до людини, що ухиляється від праці... У трудовому зусиллі виховується не тільки робоча підготовка людини, але й підготовка товариша, тобто виховується правильне ставлення до інших людей, - це вже буде моральна підготовка».

Трудове виховання має спрямовуватися на формування творчого ставлення учнів до праці. Для цього людина має любити працю, відчувати радість від неї, розуміти її корисність і необхідність, що праця стає для неї основною формою вияву таланту.

На ефективність трудового виховання впливає й оцінка результатів праці школярів. Педагог повинен не тільки порівнювати й оцінювати

результати трудової діяльності окремих учнів, а й вказувати на індивідуальні якості особистості, що сприяли їх досягненню. За таких умов учні намагаються працювати краще, прагнуть досягти високих результатів.

Критерієм трудової вихованості школярів є висока особиста зацікавленість і продуктивність праці, відмінна якість продукції, трудова активність і творче, раціоналізаторське ставлення до процесу праці, трудова, виробнича, планова, технологічна дисципліна, працелюбність.

6. Професійна орієнтація – система навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння учнями знань про соціально-економічні й психофізіологічні умови правильного вибору професії, формування в них уміння аналізувати вимоги різних професій до психологічної структури особистості, а також свої професійно значущі якості, шляхи й засоби їх розвитку.

Правильний вибір професії зумовлює моральне задоволення, позитивну самооцінку, високу продуктивність праці, якість продукції. Він є точкою, в якій сходяться інтереси особистості та суспільства, поєднання особистих і загальних інтересів.

Завдання профорієнтації полягає в ознайомленні учнів з професіями та правилами їх вибору, вихованні спрямованості на самопізнання як основу професійного самовизначення; формування вміння зіставляти свої здібності з вимогами щодо набуття конкретної професії, складати на цій основі реальний план оволодіння професією, а також забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості.

Мета профорієнтаційної роботи в школі: допомогти учням обрати професію, яка відповідає інтересам, потребам, здібностям, нахилам учня.

Етапи профорієнтаційної роботи в школі:

- профорієнтаційна інформація: психолого-педагогічна система формування в особистості активної профорієнтаційної позиції, що відповідає суб'єктивним і об'єктивним умовам вільного та свідомого професійного самовизначення особистості. Вона дає школярам змогу ознайомитися з

різними професіями, з пов'язаним із ними змістом трудової діяльності, з вимогами, які ці професії пред'являють людині, а також з тим, де ними можна оволодіти. Завдяки цьому учні виявляють свої індивідуальні схильності, психофізіологічні можливості, вміння зіставити їх з вимогами професії, до якої вони мають інтерес і нахили, щоб прийняти правильне рішення про свою придатність до професійної діяльності в обраній галузі праці. Форми: бесіди, зустрічі з людьми різних професій, екскурсії на виробництво тощо;

- профдіагностика: система психологічного вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих властивостей і якостей. Для деяких спеціальностей вона є неминучою, ігнорування пов'язане з ризиком непридатності особистості. За допомогою різних методів дослідження батьки, вчителі, класні керівники, психологи повинні допомогти учням визначитись, до якого виду діяльності у них виявились здібності;

- профконсультація: надання особистості на основі її вивчення науково обґрунтованої допомоги щодо найоптимальніших для неї напрямів і засобів професійного самовизначення. Вона має на меті й навчання учнів прийомам самооцінки своїх якостей з метою з'ясування їх відповідності вимогам професії. Мріючи про певну професію, школярі повинні водночас замислюватися, чи справді вони годяться для такої роботи. Для відповіді на це питання вони мають знати вимоги професії до людини, яка її обрала. Такі вимоги розроблено до багатьох професій.

Аналогічні консультації слід надавати і батькам учнів, щоб вони серйозніше підходили до обрання майбутньої професії дітьми, допомагали їм у цьому. До професійної консультації залучають і медичних працівників школи, які знають медичні протипоказання стосовно основних професій і можуть запобігти небажаним випадкам, коли учням доводиться змінювати професійну орієнтацію вже на етапі відбору. Проводять психологи, класні керівники та медичні працівники, розповідаючи дітям, їхнім батькам, до якого виду діяльності у них виявились здібності, нахили;

- профвідбір: система роботи, спрямована на надання допомоги учневі у визначенні й виборі конкретної професії на основі виявлення й оцінки його загальних і спеціальних здібностей, здатностей, інтересів, потреб і об'єктивних умов професійної підготовки і працевлаштування.

Здійснюють його навчальні заклади, висуваючи до вступників конкретні вимоги, або установи, які приймають випускників на роботу. На цьому етапі важлива роз'яснювальна робота серед молодих людей, які повинні усвідомити необхідність роботи над собою задля подолання певних недоліків, досягнення професійної майстерності.

- профадаптація: процес пристосування людини до професійної діяльності, її умов; досягнення бажаної продуктивності праці й відповідності між професійними намірами, інтересами, якостями особистості та вимогами до діяльності. Її здійснюють на стадії оволодіння учнем професією. Ознаками професійної адаптації є збереження і розвиток здібностей і схильностей до обраної професійної діяльності, узгодженість суспільної та особистої мотивації до праці, яка залежить від її змісту, впливу сім'ї та виробничого оточення. Професійна адаптація відбувається разом із суспільною адаптацією.

У Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, визначено такі етапи профорієнтаційної роботи зі школярами різного віку:

а) початковий (пропедевтичний) етап. Метою його є ознайомлення дітей у процесі навчальної, позакласної та позашкільної роботи з найпоширенішими професіями, виховання позитивного ставлення до різних видів трудової та професійної діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості, формування початкових загальнотрудових умінь і навичок, здатності до взаємодії з іншими особами в процесі діяльності. Результатом цієї роботи має бути сформоване у молодших школярів ставлення до себе, суспільства і професійної діяльності;

б) пізнавально-пошуковий (5-7 класи) етап. Передбачає формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну

активність у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю, а також систематичне ознайомлення з професіями у навчально-виховному процесі. Не менш важливими є формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості, консультування щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки. Оптимальним результатом є вибір напряму (профілю) навчання, продовження освіти у 8-9 класах;

в) базовий (визначальний) (8-9, 8-12 класи) етап. Робота на цьому етапі полягає у вивченні наукових основ вибору професії, її класифікаційних ознак, вимог професій до людини, основних професійно важливих якостей, правил вибору професії. Старшокласники мають оволодіти методиками самопізнання, самооцінки, розвивати індивідуальні професійно важливі якості, формувати вміння зіставляти необхідні для здобуття конкретної професії вимоги з власними можливостями та кон'юнктурою ринку праці.

Завданням школи є створення умов для випробування можливостей учнів у різних видах трудової діяльності (консультації щодо вибору професії та навчального закладу, професійний відбір). Про досягнення очікуваних результатів свідчать сформованість особистісно значущого сенсу вибору професії, певної професійної спрямованості, професійне самовизначення учнів, їх готовність до зміни професійної спрямованості, переорієнтації на суміжні професії, на інші види діяльності відповідно до своїх індивідуальних особливостей та результатів профвідбору.

Профорієнтаційну роботу в школі здійснюють учителі всіх навчальних предметів, класні керівники, інші педагогічні працівники, фахівці різних галузей виробництва.

У навчальних програмах з предметів природничо-математичного циклу закладено можливості розкриття природничих основ праці, формування практичних навичок (вимірювальних, обчислювальних, лабораторних, графічних), необхідних для роботи на сучасному механізованому та автоматизованому виробництві.

На уроках трудового навчання учні на політехнічній основі оволодівають системою техніко-технологічних та економічних знань, набувають умінь і навичок самостійної роботи з різними матеріалами, використовуючи з практичною метою інструменти, пристосування і прилади, в них формується сумлінне ставлення до процесу праці та її результатів. Усі ці якості мають безпосереднє значення для подальшої професійної орієнтації.

Важливу роль у професійній орієнтації школярів відіграють факультативні курси. Багато їх орієнтує старшокласників на конкретну професію і дає їм певний обсяг знань, умінь і навичок з цієї професії.

Провідна роль у цій роботі належить класному керівникові. Він упродовж тривалого часу спостерігає за учнями свого класу, вивчає їх індивідуальні особливості, інтереси, здібності й нахили, контактує з батьками, знає виховний потенціал кожної сім'ї, що дає йому змогу організувати профорієнтаційну роботу на належному рівні.

Серед використовуваних класними керівниками форм такої роботи найефективнішими є екскурсії, зустрічі з фахівцями, колишніми випускниками, вечори, диспути, конференції, класні години, заняття в гуртках, факультативи.

Задатки => умови для їхнього розвитку => здібності => талант (вищий рівень розвитку здібностей) => геніальність (найвищий рівень розвитку здібностей).

Трудове виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку

Завданнями трудового виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку є:

- виховання у вихованців позитивного ставлення до праці;
- формування позитивної мотивації до виконання суспільно корисних справ;
- виховання відповідальності за виконану роботу, бережливості, уміння працювати у колективі.

Трудове виховання таких дітей ефективно здійснюється у різних видах трудової діяльності, зокрема: у пізнавальній (навчанні), у побутовій та суспільно-корисній. Усі види діяльності тісно пов'язані між собою, але кожен з названих видів має свої відмінності. Так, у процесі пізнання діти отримують знання, які відіграють велику роль у подальшій трудовій діяльності; у процесі сприйняття, осмислення та засвоєння знань звідбувається інтелектуальний розвиток кожної дитини.

Побутова праця є однією з найбільш простих, зрозумілих і обов'язкових видів, з яким діти стикаються щоденно.

Організуючи суспільно корисну діяльність дітей, необхідно вмотивувати її, раціонально розподіляти фізичні навантаження, враховувати індивідуальні та вікові особливості дітей з порушеннями розвитку. Саме в суспільно-корисній праці у дітей формується гуманістична спрямованість особистості, оскільки її спрямування: безкорислива турбота та допомога іншим, праця задля добробуту інших.

Розпочинати трудове виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, як засвідчує педагогічний досвід, необхідно з формування умінь та навичок самообслуговування та господарсько-побутової праці: дотримання особистої гігієни, турбота про одяг та взуття, уміння прибрати житло, догляд за іграшками, квітами тощо. В процесі формуються відповідні уміння та навички, які сприятимуть подальшій соціалізації, адаптації, підготовці до самостійного життя.

У системі інклюзивного навчання в освітніх заладах, на заняттях з трудового виховання, необхідно домагатися усвідомлення учнями сутності та завдань кожного етапу праці: аналізу, планування, організації, практичного виконання, самоконтролю та послідовного їх здійснення під час виконання трудових операцій. Сприяють цьому гуманна позиція педагога, сприятливий психологічний клімат та глибока мотивація діяльності.

Висновки. Трудове виховання є важливим компонентом у системі напрямків виховання всебічно розвинених особистостей. Реалізація мети та

завдань трудового виховання дітей на сучасному етапі сприятиме вихованню у них ціннісних моральних якостей, формуванню моральної свідомості та трудових умінь та навичок, що забезпечить адаптацію та самоствердження в соціальному середовищі в дорослому житті.

1.11. Основи естетичного виховання

Мета:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання, умови та шляхи естетичного виховання дітей в освітньо-виховних закладах;

б) виховна: формувати моральну свідомість (розуміння сутності краси, її функцій; здатність сприймати, розуміти прекрасне, відокремлювати його від огидного, потворного; усвідомлення необхідності створювати прекрасне); виховувати естетичні смаки та шанобливе ставлення до прекрасного; формувати потребу примножувати красу у всіх сферах життя.

Ключові поняття: естетика, естетичне виховання, краса, прекрасне, естетичні смаки, естетичні почуття, ідеали, засоби, умови, методи та форми естетичного виховання.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: структурно-логічні схеми: «Вебічний розвиток особистості», «Структура естетичного виховання», відеопрезентація.

План:

1. Естетичне виховання в структурі всебічного розвитку особистості.
2. Мета та завдання естетичного виховання.
3. Засоби естетичного виховання.
4. Естетичне виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Естетика: [навч. посіб.]. / Колесніков П., Колеснікова О., Лозовойта В. та ін.; за ред. В.О.Лозового. – К. : Юрнінком Інтер, 2007. – 179 с..
3. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
4. Калініна Л. Естетичне виховання молодших школярів як соціально-педагогічна проблема / Л. Калініна // Рідна школа, 2006. - № 3. - С. 24 – 26.
5. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПШ, 2015. – 283 с.
6. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
7. **Методика виховної роботи** [Текст] : навч. посіб. за кредитно-модул. системою орг. навчання / Н. П. Онищенко ; ДВНЗ "Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди". - Переяслав-Хмельницький : СПД Карпук С. В., 2009. – 326 с.
8. Основи психології та педагогіки (психологія): Робочий зошит: / укл. : Н.Г. Матейчук, **О.П. Степаненко**. – 2-е вид., випр. й доп. – Чернівці, 2017. – 124 с.
9. Петрушенко О.П. Словник з естетики О.П.Петрушенко. – Львів: «Магнолія-2006», 2009. – С.64
10. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М.М.Фіцула. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 232 с.
11. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: Навч.-мет. пос. К. 2016. 248 с.

Електронні ресурси:

Афанасьєва А.О., Гладуш В.А. Естетичне виховання дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня. [Електронний ресурс].

– Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/vypuski/1_2021/%D0%90.

Ткаченко І. О. Особливості естетичного виховання дітей дошкільного віку в інклюзивних групах ЗДО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://dspace.idgu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1014/1>.

Зміст естетичного виховання - Нова педагогіка. [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://www.novapedahohika.com> > .

Естетичне виховання учнів молодшого шкільного віку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tetyana.at.ua> > publ > es..

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.

2. Повідомлення теми: Основи естетичного виховання.

3. Повідомлення мети та основних завдань заняття:

а) дидактична: усвідомити мету, зміст, завдання, умови та шляхи естетичного виховання дітей в освітньо-виховних закладах;

б) виховна: формувати моральну свідомість (розуміння сутності краси, її функцій; здатність сприймати, розуміти прекрасне, відокремлювати його від огидного, потворного; усвідомлення необхідності створювати прекрасне); виховувати естетичні смаки та шанобливе ставлення до прекрасного; формувати потребу примножувати красу у всіх сферах життя.

Завдання:

- розкрити роль естетичного виховання в структурі всебічного розвитку особистості;

- з'ясувати мету та завдання естетичного виховання;

- дати характеристику засобам естетичного виховання;

– розкрити особливості естетичного виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів: «Назвіть основні напрями всебічного розвитку особистості», «У чому актуальність естетичного виховання в сучасній соціально-педагогічній ситуації?», «Які на вашу думку шляхи естетичного виховання?».

5. Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для усвідомлення актуальності та важливості естетичного виховання, його мети, завдань, змісту, шляхів та засобів. Для формування умінь та навичок естетичного виховання дітей з нормотиповим розвитком та дітей з порушеннями розвитку.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- естетичного виховання в структурі всебічного розвитку особистості;
- мета та завдання естетичного виховання;
- засоби естетичного виховання;
- особливості естетичного виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

7. Підведення підсумків заняття: Естетичне виховання – важливий компонент всебічного та гармонійного розвитку особистості. Основними завданнями його є: правильне сприймання прекрасного та розуміння його; збереження прекрасного та створення його у повсякденному житті. Ефективне вирішення їх у навчально-виховному процесі вимагають високої компетентності педагога, ґрунтовної теоретичної та методичної підготовки.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Що таке естетичне виховання?
2. Розкрийте сутність змісту естетичного виховання.

3. Дайте характеристику шляхам, умовам та засобам естетичного виховання.

4. Які інноваційні форми естетичного виховання характерні для сучасного етапу розвитку?

5. Зробіть порівняльний аналіз особливостей естетичного виховання дітей з нормотиповим розвитком та дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Зміст лекції

Естетичне виховання – це виховання дітей засобами прекрасного в природі, мистецтві, оточуючій дійсності, залучення їх до духовних цінностей, розвиток їх почуттів та культурних потреб.

Естетичне виховання – складова частина цілісного виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини.

Методологічною основою естетичного виховання є естетика – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, про сутність і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси, про роль мистецтва в розвитку суспільства.

У процесі естетичного виховання формуються естетична свідомість і естетична поведінка дитини.

Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, що реалізується як художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, ідеали тощо і концентровано виражається в мистецькій творчості та естетичних поглядах. Формується вона на основі естетичної практики упродовж історичного розвитку суспільства.

Важливими її елементами є естетичні почуття – особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й у творах мистецтва.

Естетичний смак – здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відокремлювати справді прекрасне від неестетичного.

Естетичний ідеал – уявлення людини про прекрасне, до чого вона прагне, на що рівняється. Саме вони обумовлюють естетику поведінки особистості – ознаки прекрасного у вчинках і діях людини (ставленні до праці й до суспільства, в манерах і зовнішньому вигляді, у формах спілкування з людьми).

Завдання естетичного виховання:

- формування естетичних знань;
- виховання естетичної культури;
- оволодіння естетичним і культурним спадком минулого;
- формування естетичного ставлення до дійсності;
- розвиток естетичних почуттів;
- залучення людини до прекрасного в житті, природі, праці;
- розвиток потреби будувати життя і дійсність за законами краси;
- формування естетичного ідеалу;
- формування прагнення бути прекрасним у всьому: в думках, справах, вчинках, зовнішньому вигляді.

Іншими словами, велика кількість завдань можна звести до декількох основних, до яких входять усі останні:

- навчити дітей сприймати прекрасне, розуміти та цінувати його;
- навчити дітей зберігати прекрасне;
- навчити дітей створювати прекрасне (формувати потребу у прекрасному).

У процесі естетичного виховання важливо навчити учнів розуміти й сприймати красу. Спостерігаючи прекрасне, людина не може бути байдужою, вона переживає, відчуваючи любов або ненависть до спостережуваного. Тому важливо, щоб діти вміли розрізняти справді красиве і потворне.

Під час естетичного сприймання виникають певні емоції, тому виховання має створювати сприятливі для формування емоційної сфери дітей

умови, адже багатство емоційної сфери людини свідчить про її духовне багатство.

Не менш важливе формування їх здатності повноцінного сприймання творів мистецтва. Для цього дітям необхідна елементарна теоретична підготовка. Це має особливе значення при використанні в естетичному вихованні музики, образотворчого мистецтва, скульптури.

Сформовані естетичні смаки, естетичний ідеал, розвинена здатність оцінювати прекрасне дають людині змогу зрозуміти суть прекрасного. Сприймаючи прекрасне, аналізуючи його, порівнюючи з відомим і баченим раніше, вона відповідно оцінює його. Рівень такого естетичного мислення залежить від розумового виховання, вміння здійснювати мислительні операції.

Одночасно з розвитком естетичного сприймання, прищепленням естетичних смаків у процесі естетичного виховання у дітей формують естетичне ставлення до навколишньої дійсності, адже людина повинна не лише милуватися красою природи, пам'ятками культури, а й берегти і захищати їх.

Важливе значення має виховання у дітей естетики поведінки – охайності в одязі, в побуті, красивої постави і манер, уміння триматися невимушено, природно, культурно й естетично виявляти свої емоції. Ці якості тісно пов'язані з моральністю особистості учня.

В естетичному вихованні дітей використовують різні джерела:

- твори образотворчого мистецтва. Під час спостереження картини або скульптури, яка відображає життя людини, природи, в дитини розвивається не лише сприйняття, а й фантазія: вона мислить, уявляє, «домальовує» зображене, бачить за картиною події, образи, характери;

- музику, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційно-почуттєву сферу людини, на її поведінку;

- художню літературу. Головним виразником естетики в літературі є слово. На думку К. Ушинського, слово як засіб вираження в літературному творі набуває подвійної художньої сили. Словесний образ має ще й понятійну основу і сприймається насамперед розумом. Тому література є важливим засобом розвитку інтелекту учнів;

- театр, кіно, телебачення, естраду, цирк. Цінність їх у тому, що, крім змістової частини, вони об'єднують у собі елементи багатьох видів мистецтв (літературу, музику, образотворче мистецтво, танець);

- поведінку і діяльність дітей. Гідні їх вчинки, успіхи в навчанні, праці, спортивній, громадській, художній діяльності повинні стати предметом обговорення з естетичних позицій;

- природу, її красу в розмаїтті та гармонії барв, звуків, форм, закономірній зміні явищ, які мають місце в живій і неживій природі;

- факти, події суспільного життя. Героїчні вчинки людей, краса їхніх взаємин, духовне багатство, моральна чистота й фізична досконалість часто є предметом обговорення з дітьми;

- оформлення побуту (залучення дітей до створення естетичної обстановки в школі, класі, групі, квартирі).

Особливим чинником естетичного виховання є природа. Як зауважував В. Сухомлинський, у процесі виховання діти повинні зрозуміти, що природа не може бути тільки об'єктом людського впливу – вона є рівноправним суб'єктом плідної взаємодії.

Основою екологічного виховання він вважав розуміння взаємозумовленості всього живого на планеті. Розглядаючи квітку, пелюстку, крильце метелика, пушинку тополі, дитина не повинна забувати глобальну істину: природа – єдине ціле, якому притаманна своя гармонія взаємозв'язків і залежностей. Вона – джерело і суть нашого життя, яке не можна відокремити від людини.

Сповідуючи принцип єдності краси і добра («Корінь, джерело доброти – в творенні, творчості, в утвердженні життя і краси. Доброта нерозривно

пов'язана з красою»), В. Сухомлинський вважав красу гімнастикою душі, здатною випрямляти дух, совість, почуття і переконання. Він був проти того, щоб дитяче ставлення до природи мотивувалося страхом заборони, і намагався вивести вихованців на рівень естетичного освоєння навколишнього світу. Його педагогічна стратегія сприяла естетичному мотивуванню почуття екологічної цінності природи в структурі свідомості особистості.

Одним з головних шляхів естетичного виховання є навчальна робота. Естетичне виховання, як і інші його напрямки, здійснюється перш за все в навчальному процесі.

У багатьох школах створено малі академії народних мистецтв (МАНМ), університети народознавства, товариства народних умільців, школи і класи кобзарського, сопілкарського мистецтва, етнографічні групи, фольклорні ансамблі, вертепи. Педагоги влаштовують подорожі до витоків рідного слова, уроки на природі, години улюбленої праці, творчості, уроки емоційної культури, народознавства, людинознавства, мистецтвознавства, мандрівки в історію тощо.

Вихованню у дітей естетичних переживань, суджень і смаків сприяє викладання всіх навчальних предметів. У будь-якому з них є своя внутрішня логіка, яка формує почуття прекрасного в тій області знань, яка вивчається.

Кожен урок в школі, заняття в групі повинні бути естетично насиченими. Творчий підхід до вирішення пізнавального завдання, виразність слів педагога і дітей, ретельний відбір і оформлення наочного і роздаткового матеріалу, стрункість записів і креслень на дошці і в зошитах, усунення негативних звичок і смаків – все це сприяє естетичному вихованню.

Виняткову роль в естетичному вихованні дітей відіграють предмети естетичного циклу (малювання, співи, музика). На таких уроках учні не лише здобувають теоретичні знання з певних видів мистецтва, а й набувають

відповідних практичних умінь та навичок, розвивають свої мистецькі здібності.

Вагомим доповненням до цього циклу є уроки української мови, української та світової літератури, на яких учні засвоюють багатство і красу рідної мови, знайомляться з шедеврами рідної та світової літератури. На уроках природничо-математичних дисциплін відкриваються великі можливості використання краси природи, формування бережливого ставлення до неї.

Краса фізики і математики полягає в логічній чіткості наукових побудов і доведень, чіткості їх структури.

Певне виховне значення мають естетика праці дітей і продуктів праці, вміння та навички, набуті в процесі праці, що дають змогу особистості творчо виявити себе. На уроках фізичного виховання діти вчаться красиво і правильно триматися й ходити.

На розв'язання завдань естетичного виховання спрямована також позакласна виховна робота. Крім бесід, лекцій, диспутів, тематичних вечорів, вечорів запитань і відповідей на естетичну тематику, цінною є участь дітей у діяльності шкільних клубів любителів мистецтв, гуртках художньої самодіяльності, літературних об'єднаннях, музичних ансамблях і шкільних оркестрах, театрах. Розширювати й поглиблювати свої естетичні знання, вміння й навички вихованці можуть у позашкільних освітньо-виховних установах: музичних і художніх школах, будинках і палацах школярів, студіях.

У кожній школі необхідно проводити не тільки окремі заходи, а й створити систему естетичного виховання за всіма напрямками мистецтва, життя і побуту учнів в школі і дома.

Важливу роль в естетичному вихованні школярів відіграє сім'я. Належне естетичне оформлення квартири, наявність бібліотеки, мистецьких журналів, сімейних традицій з обговорення телепередач, прочитаних книжок,

сімейний відпочинок на природі, спільне відвідування театру створюють сприятливі умови для прищеплення естетичних смаків дітям.

Для забезпечення ефективності естетичного виховання необхідні такі умови:

- створення в дитячих садочках, школі та сім'ї естетично привабливої обстановки;

- звернення у виховній роботі з дітьми до народних традицій та обрядів;

- висока естетична культура виховних заходів;

- широке залучення дітей до гуртків художньої самодіяльності, участі у конкурсах та олімпіадах естетичного спрямування;

- висока естетична культура педагогів і вихованців в їх зовнішньому вигляді та поведінці;

- взаємодія школи, сім'ї, позашкільних закладів, закладів культури, засобів масової інформації тощо.

Естетичне виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку

Педагогічний вплив на дітей з порушеннями психофізичного розвитку з метою естетичного їх розвитку передбачає:

- збагачення спрямованості естетичного ставлення дітей за рахунок розвитку здатності помічати красу в найближчому оточенні;

- формування бажання (потреби) у дітей показувати та ділитись власними переживаннями із дорослим;

- позитивну динаміку у виразі естетичного ставлення до дійсності у вчинку, в естетичному перетворенні навколишнього.

Важливу роль у естетичному вихованні особливих дітей відіграє естетика середовища, яке їх отчує.

Основними умовами оптимального розвитку естетичного середовища є:

- систематична участь дітей в естетичній діяльності;

- чіткість, конкретність обов'язків дитини в естетичній діяльності;

- надання необхідної допомоги в її естетичній діяльності;
- задоволення власних потреб вихованця в естетичній діяльності, їх розвиток;
- підвищення вимог до вихованця в його естетичній діяльності (шляхом її ускладнення, зменшення в ній допомоги і зміни форм стимулювання);
- створення естетичної обстановки в школі, в класі, в кабінетах.

Естетичне виховання дітей з особливими потребами здійснюється в різних видах творчої діяльності: образотворчої, музичної тощо.

Естетичне виховання є складним процесом, який здійснюється шляхом використання різних форм і методів.

Методи естетичного виховання – це способи спільної та взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямовані на розвиток естетичних уявлень, естетичних почуттів і художньої діяльності, яка передбачає розвиток основ естетичного смаку і формування творчих здібностей.

До основних методик естетичного виховання відносять спільну діяльність вихователя і дітей по формуванню у них творчих здібностей до сприйняття художніх цінностей, до продуктивної діяльності, усвідомленого ставлення до соціального, природного, предметного середовища. Ефективність даної діяльності багато в чому визначається грамотним урахуванням індивідуальних особливостей, потреб і інтересів вихованців, рівнем їх загального розвитку. Естетичне сприйняття індивідуально і вибірково. Його основу становить емоційний відгук на прекрасне: в природі, матеріальному світі, мистецтві, почуттях людей. Величезне значення при цьому мають життєвий досвід дитини, її нахили, прагнення, переживання

В. І. Логінова, П. Г. Саморукова класифікують методи естетичного виховання в такий спосіб:

- методи і прийоми формування елементів естетичної свідомості: естетичного сприйняття, оцінок, смаку, почуттів, інтересів і т.д.

Педагогічний вплив направлень на емоції і почуття дітей за допомогою наочних, словесних, практичних та ігрових методів і прийомів навчання залежно від знайомства з певним естетичним явищем;

- методи, що сприяють залученню дітей до естетичної та художньої діяльності;

- методи і прийоми, які розвивають естетичні та художні здібності, творчі вміння і навички, способи самостійних дій. Вони спрямовані на організацію пошукових ситуацій, диференційованого підходу до дітей з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

До форм організації виховання в інклюзивних групах відносяться: індивідуальні заняття, організації взаємодії з іншими дітьми, фронтальні форми організації роботи дітей, організація батьківсько-дитячих груп, позаустановчі заходи.

Висновки. Естетичне виховання – важливий компонент всебічного та гармонійного розвитку особистості. Основними завданнями його є: правильне сприймання прекрасного та розуміння його; збереження прекрасного та створення його у повсякденному житті. Ефективне вирішення їх у навчально-виховному процесі вимагають високої компетентності педагога, ґрунтовної теоретичної та методичної підготовки.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ

2.1. Психолого-педагогічні механізми виховного впливу на дітей

План:

1. Психологічний механізм здійснення вчинків дітьми.
2. Характеристика домінуючих потреб дітей різних вікових етапів.
3. Методика формування потреб.
4. Правила пред'явлення педагогічних вимог.

Література:

1. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навчальний посібник / О.І. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
2. Забродський М.М. Педагогічна психологія: Курс лекцій / М.М. Забродський. – К. : МАУП, 2000. –100 с.
3. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник / В.П. Кутішенко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
4. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник. / За ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднічук та ін. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.

Проблема виховання дітей посідає виняткове місце серед усіх проблем освітніх закладів, оскільки найголовніше його завдання – формувати систему ставлень людини до світу і до самої себе в цьому світі, що і складає його зміст.

Формування системи ставлень, адекватних нормам моралі, – це мета, предмет особливої турботи педагогів і кінцевий результат морального виховання.

Велика кількість моральних може бути вихована за умови деякої інтеграції їх. Треба формувати не безліч окремих якостей, а систему стрижневих: гуманізм – проявляє себе в доброті, чуйності, доброзичливості,

ввічливості, уважності, безкорисливій допомозі та в ін.; колективізм – сутність його в поєднанні «я» і «ми». Його зміст складається із взаємної підтримки, допомоги, ініціативності, громадської активності, самовідданості, дисциплінованості та ін.; патріотизм – проявляється в працелюбності, самовідданості, мужності, доблесті, непримиренності до зла та ін.; ставлення до праці – залежить від розвитку гуманізму, колективізму, гідності, патріотизму і є проявом зазначених якостей; гідність – відображає ставлення людини до самої себе. Гордість і скромність – два боки гідності.

Мораль суспільства охоплює велику кількість цих ставлень.

Ставлення завжди проявляється у вчинках, а вчинки проявляються в поведінці. Наша мета – виховати дитину з гарними вчинками, щоб вона морально себе поводи́ла в будь-яких ситуаціях.

Людина завжди стоїть перед вибором: що робити, куди іти і т.п. Від чого ж залежить вибір людини? Що ж всередині (в душі) відбувається? Тобто, які механізми саморегуляції людини?

Група вчених під керівництвом академіка В.А. Ядова досліджувала внутрішні механізми саморегуляції людей. Вони дійшли висновку, що в основі будь-якого вчинку людини лежать потреби. Вчинок – це дія, яка спрямована на задоволення потреби, яка домінує в даний момент.

Щоб в'яснити механізм здійснення вчинків, давайте прослідкуємо, що ж відбувається. Для цього конкретизуємо.

Наприклад. Захотілося дитині з'їсти яблуко – побачив у сусіда в портфелі. У самого також є яблуко. Варіанти вчинків різні: тут же на уроці тихенько з'їсти, або дочекатися перерви і з'їсти своє або попросити у сусіда, або взяти у нього та інші.

Іншими словами, існує багато варіантів задоволення актуальної потреби, тобто розгляду даної проблеми. Вчинок, який здійснюється, може бути і хорошим і поганим. Незалежно від цього, варіант його здійснення фіксується в пам'яті на 2-х рівнях: 1 – на рівні свідомості (вчинив добре,

погано, вдало та ін.) – когнітивний рівень; 2 – на емоційному рівні (одержав емоційне задоволення, чи не отримав) – емотивний рівень.

У зв'язку з тим, що ситуації, в які потрапляють люди, дуже часто повторюються, оскільки повторюються потреби, то з кожною новою ситуацією, перш ніж здійснити той чи інший вчинок, людина проводить аналіз. Метою аналізу є бажання обрати з усіх можливих варіантів розв'язання проблеми найкращий, найоптимальніший. Аналіз відбувається і на рівні свідомості, і на рівні емоцій дуже швидко, практично, моментально і обирається той варіант задоволення потреби, який приніс раніше в подібній ситуації найбільше емоційне задоволення. Тобто, вчинок – це результат діяльності двох підсистем:

- когнітивної, яка регулює поведінку на рівні свідомості (шляхом осмислення);
- емотивної (емоції + мотиви), яка регулює поведінку на рівні емоцій, виходячи з потреби отримати емоційне задоволення.

Отже, в основі вчинків – потреби. Це завжди первинно, це – підсвідомо, на рівні почуттів. Потім ця потреба опредмечується, підключається свідомість, конкретизується в конкретних предметах і перетворюється на мотив (опредмечена потреба). Далі в свідомості прокручуються варіанти задоволення потреби (дуже швидко). В результаті свідомість видає нам прийнятний варіант вирішення проблеми, тобто – задоволення потреби.

Тепер: знаю, чого хочу, знаю, як це зробити. Свідомість посилає імпульси в моторику – руки, ноги; підключається воля (треба примусити себе щось робити).

На основі цього можна схематично зобразити механізми вчинку:

Потреба → Мотив + Свідомість + Воля (вольовий компонент) = Вчинок
П → М + С + Воля = Вч.

1. Якщо ми хочемо, щоб у дітей були гарні вчинки, треба, щоб у них домінували гарні людські потреби.

2. Свідомість повинна бути сформована так, щоб також видавала моральні варіанти задоволення актуальної потреби (здійснення вчинку).

3. Щоб у дітей була розвинена воля. Інколи і хочеться (є потреба), і знаємо навіщо треба робити (мотив), і як найкраще зробити (свідомість підказала – визначила варіант вчинку), а відсутня воля (лінощі) і все зупиняється. Отже, виховати порядну людину – це виховати потреби, сформувані свідомість, виховати волю.

Потреба від народження до смерті – щоб на душі було приємно, комфортно. Людина завжди намагається уникати тих ситуацій, де дискомфорт.

Дитина задовольняє свою потребу, коли виконує якісь вимоги (зовнішні, внутрішні). Які вимоги пред'являються і як діти їх виконують – від цього залежить формування стереотипу поведінки. В свідомості накопичуються варіанти поведінки. Коли свідомість шукає варіанти вчинку (задоволення потреби): ось так не можна – було покарання, дискомфорт – з'являється блокування – так не можна, а визначається варіант, якийсь колись в аналогічній ситуації приніс дитині радість, щастя, позитивні почуття та емоції. Недарма, наприклад, нас як магнітом притягують ті міста, місця, де нам було добре, приємно, комфортно і нізащо не хочеться знову опинитися там, де було погано, відчували негатив, дискомфорт.

Вчинки пов'язані з емоційною пам'яттю. Якщо вчиню так – мені буде добре, а якщо так – погано. Емоційна пам'ять дає, формує стереотипи поведінки.

Завдання: організувати життя дитини так, щоб накопичувався позитивний досвід поведінки відповідно з соціально прийнятними вимогами. Щоб діти цей досвід пов'язували з емоційним задоволенням, щоб накопичувався досвід позитивних вчинків, пов'язаний з позитивною емоційною пам'яттю.

Із двох підсистем (когнітивної і емотивної) переважає емотивна. Емоційне задоволення потреб – ось що переважає у дітей. Тому, щоб

прогнозувати поведінку дітей, треба знати їх домінуючі потреби. Лише в цьому випадку можна вірно обрати спосіб впливу.

Отже, щоб зрозуміти поведінку, окремі вчинки дітей, і щоб прогнозувати їх вчинки і щоб ефективно впливати на їх поведінку, необхідно знати домінуючі потреби дітей, які перетворюються в мотиви.

У кожної дитини є велика кількість потреб, але одна або декілька із них є домінуючими. Вчені установили, що, окрім особисто значущих потреб для кожної дитини, є типові потреби для всіх вікових періодів.

Дитина від моменту народження і до року потребує не тільки сухих пелюшок і материнського молока, а й ласки. І ласки, можливо, в першу чергу. Задоволення потреби в ласці виражається не тільки в тому, що беруть дитину на руки, чи гладять її, а й в ласкавій, доброзичливій розмові з нею, в ласкавому погляді, тобто в спілкуванні. Тільки в цьому випадку дитина не вередує, відчувається комфортно. Тобто потреба дитини в емоційному задоволенні від спілкування.

Для людини немає нічого більш важкого в емоційному плані, ніж стан невизначеності. Розуміють мене, чи ні, люблять мене, поважають, чи, навпаки, ненавидять та зневажають. Людина хоче і мусить це знати. Ось тому нерідко можна спостерігати факт, коли дитина починає робити все погано, все наперекір. Чому? Скоріше всього, вона тривалий час перебувала в стані емоційної невизначеності. І тоді своєю поведінкою дитина намагається викликати до себе певне, нехай і негативне, але цілком визначене ставлення. Нехай і погано, дискомфортно в емоційному плані, але цілком визначено. Але взагалі кажучи, будь-яка людина робить все можливе і неможливе заради того, щоб уникнути емоційного дискомфорту і отримувати емоційне задоволення.

Отже, у віці до 1 року в комфортному стані дитина перебуває, якщо з нею спілкуються (мовою, поглядом, жестами). Потреба в спілкуванні, в ласці в цей період є домінуючою. Позбавлення дитини у віці до 1 року на 3 місяці материнської ласки (дит. будинок, бабуся) і її розвиток буде деформований.

Від 1 року до 3 років домінує потреба в пізнанні. Бажання до всього доторкнутися, дізнатися яке на смак, чи міцне, яка будова. В хід ідуть руки, ноги, зуби, підручні засоби. Якщо в цей період дитину саджають в маніж, не пускають лазити чи ходити, не водять, не возять, не показують – то не тільки не буде повноцінного розвитку – так як не задовольняться домінуюча потреба в пізнанні, а й матимете стабільну причину капризів дитини.). Отже, домінуючою потребою від 1 до 3 років є потреба в предметно-маніпулятивній діяльності.

Від 3 років до 5-6 років – домінуючою є потреба в спілкуванні в процесі рольових ігор. В ході гри у дітей відтворюються відносини дорослих. Тут уже пізнається, що таке зло і добро, що погано, а що – добре. В цей період відбувається і закріплення цього розуміння. І ой як погано, якщо дитина сприймає те, що в моральних відносинах є негативним, як щось хороше (виманити, перехитрити, обдурити тощо). Тому і необхідно спрямовувати та коригувати ігри, а також читати казки, обговорювати їх, визначаючи ставлення дитини до героїв казок, мультфільмів.

Детальна характеристика типових потреб у ці три періоди життя дитини зумовлена тим, що вони є в значній мірі визначальними в процесі виховання. Шкільний період життя – це, в основному, корекція і перевиховання. І все ж. Які потреби є домінуючими в даний період?

Що являють собою учні молодших класів? Давайте зробимо словесний портрет другокласника: це постійне намагання бути в центрі уваги своєї вчительки (піднята рука на уроці, незалежно від того, чи знає, чи ні, намагання пригостити своїм бутербродом, доноси на перерві, бажання піднести їй зошити і т.п.). Головна постать – вчитель. Чому? В очах дітей це людина, яка все знає, правильно розсудить, все розкаже і пояснить. Такий авторитет вчителя ґрунтується на його можливості задоволення домінуючої потреби в пізнавальній діяльності.

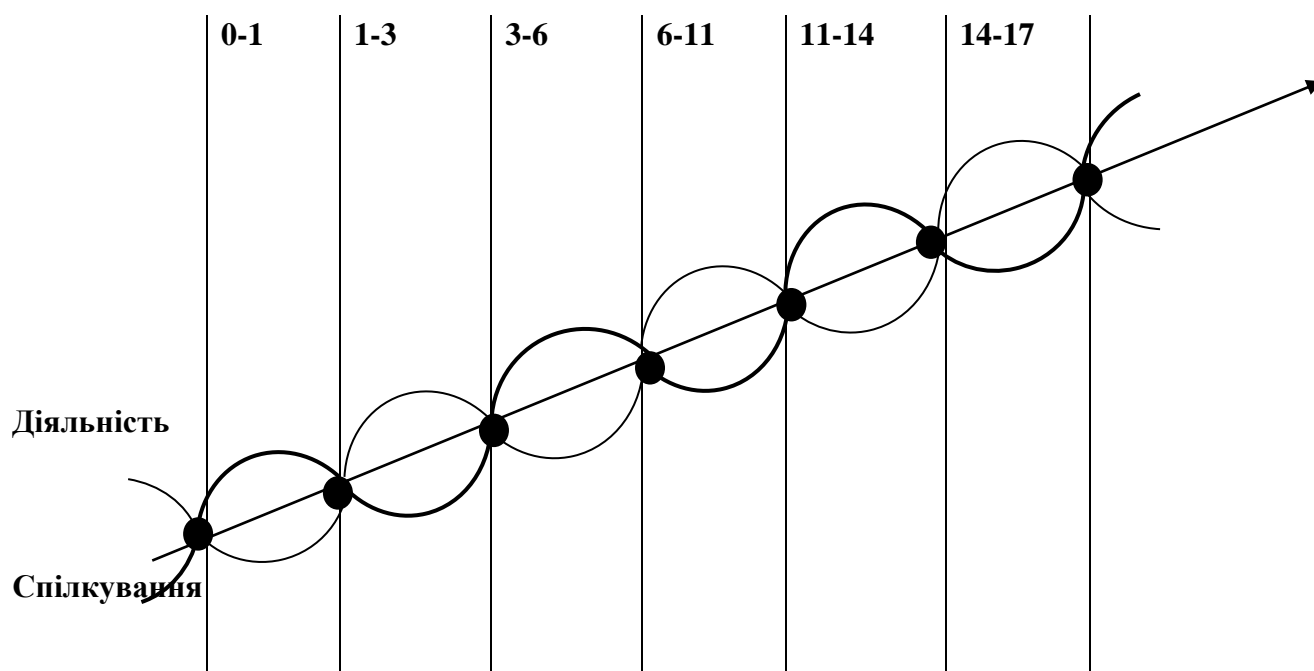
Підлітки (11-14 р.). Основна потреба дітей в даний період – це потреба в спілкуванні із ровесниками. Бути визнаним в колі однокласників, мати

якогомога вищий статус і ні в якому разі не бути відкинутим – ось на що спрямовані всі підлітки. Невизнання, нехтування, насмішки – це катастрофа для підлітка. Підлітки майже ніколи не викажуть зачинщика бійки, порушника дисципліни та ін. Рідко в конфліктній ситуації вчителя з учнями вони будуть на боці педагога, нехай він буде і тисячу разів правий. Основне для кожного з них – утриматися серед товаришів, бути з ними в хороших стосунках, а, якщо є відповідні здібності і умови, – і лідером або в їх числі. Заклики класного керівника на зборах засудити поведінку однокласника – не знайдуть відгуків.

Для старших школярів, дана проблема також є актуальною, але далеко не домінуючою. Домінуюча потреба визначається найближчими планами на майбутнє. І виражається вона в професійно-пізнавальній діяльності. Узагальнимо сказане у вигляді таблиці.

Вік	0 – 1	1 – 3	3 – 5-6	5 – 6-11	11 – 14	14 – 17
Домінуюча потреба	Спілкування	Предметно-маніпулятивна діяльність	Спілкування в процесі рольової гри	Пізнавальна діяльність	Спілкування з однолітками	Професійно-пізнавальна діяльність

Д.Б. Ельконін визначив дві перетинаючі площини: спілкування і діяльність (на таблиці простежується чергування: спілкування і діяльності).

На першому етапі знайомства з учнями необхідно в'яснити найбільш актуальні (найважливіші в даний момент потреби і спробувати визначити, від чого дитина в даний момент відчуває максимальне емоційне задоволення і відповідно – від чого найбільш гостро переживає почуття незадоволення. Якщо ж ми на перших порах взаємодії з дітьми не встигли визначити актуальні потреби, то в своїй діяльності будемо орієнтуватися на потреби, домінуючі для даного періоду життя.

1) Знаючи актуальні, або ж, в гіршому випадку, типово домінуючі потреби дитини і міру їх задоволення, ми багато в чому зуміємо пояснити її вчинки, а отже і поведінку в цілому.

2) Знаючи домінуючі потреби, ми можемо обрати найбільш ефективні засоби впливу на її поведінку.

Правда, на поведінку дитини можна впливати і через вимоги. Адже ж можна її примусити поводитися так, як ми вимагаємо. Хоча в неї і немає в цьому потреби.

Для нас важливо, щоб поведінка була усвідомленою і такою ж залишалась і поза ситуацією контролю. Що ж для цього потрібно? Першопричиною вчинків є потреби. Отже, щоб вміти спрямовувати

поведінку дітей, необхідно навчитися формувати їх потреби. Для формування соціально цінної поведінки у вихованців необхідно вміти формувати і розвивати соціально цінні потреби.

А чи можливо сформувати ту чи іншу потребу, яка не в числі домінуючих чи природних? Вчені (педагоги, психологи) і практики позитивно відповідають на дане питання.

Методика педагогічного впливу на формування потреб учнів

Можливо, на перший погляд здаватиметься нелогічним, але формування потреби здійснюється через вимогу, а саме: вимогу виконувати те, що ми плануємо перетворити в потребу.

Передбачається, що через певний час ті дії, які дитина не хотіла виконувати, що викликали незадоволення, дискомфорт, стануть бажаними, їх виконання принесе задоволення, насолоду, і вони стануть її потребою.

Згадаємо деякі із сформованих у більшості із нас потреб: чистити зуби, робити зарядку, поступатися місцем жінці чи літній людині тощо.

Який же механізм формування потреби?

1. Спочатку висувається вимога.

Для ясності конкретизуємо. Наприклад, вимога кожного ранку робити зарядку. Після пред'явлення вимоги другим етапом є організація виконання цієї вимоги, який ділиться на декілька кроків.

У формуванні всіх потреб, зокрема, потреби робити фізичну зарядку, першим кроком є спочатку виконання фізичних вправ разом з вихованцем.

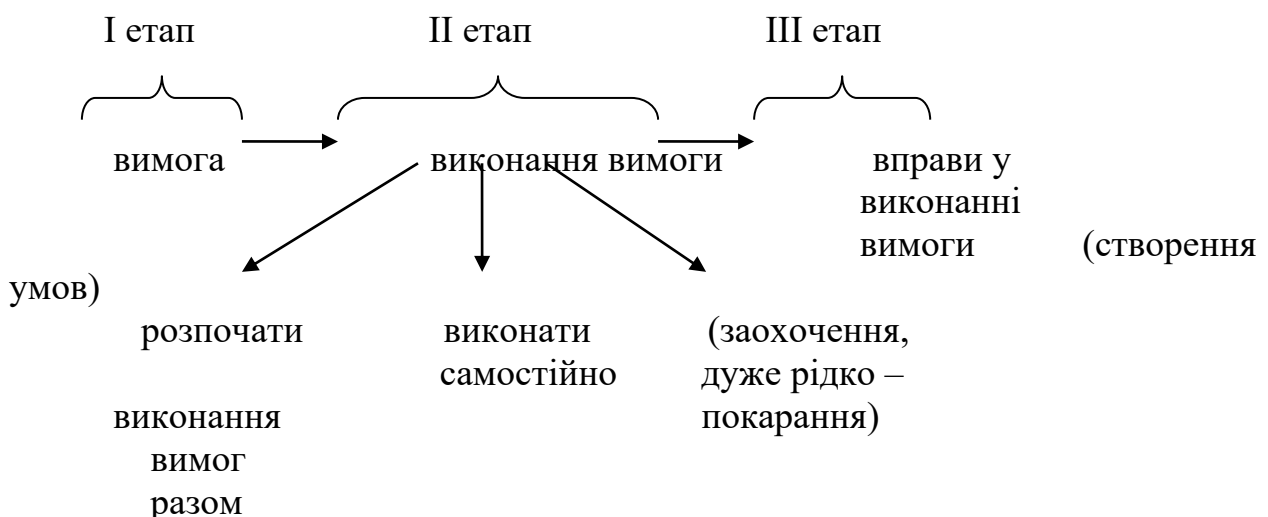
Другий крок – це повне виконання всього комплексу вправ самим вихованцем, або ж, якщо у нього не вистачатиме сили волі, відсутнє бажання, то разом з вами. Третій крок – підкріплення (заохочення або покарання). Тут архіважливим є його зв'язок з домінуючою потребою. В нашому прикладі для молодшого школяра – це похвала, для підлітка – це підвищення його статусу в групі однокласників за рахунок успіхів на уроках фізкультури, в спортивних змаганнях та ін.

У результаті підкріплення в свідомості вихованця, і особливо в його емотивній підсистемі фіксуватимуться позитивні (заохочення), чи негативні (покарання) емоції. Негативних емоцій повинно бути мало, а згодом і зовсім не повинно бути. Так як емоції дуже сильні, оскільки зв'язані з домінуючими потребами, то вони надовго залишаються в пам'яті, міцно закріплюються в свідомості й підсвідомості.

І останній етап формування потреби – це організація вправ у виконанні даної вимоги (постійно і всі: ви, члени сім'ї, класний керівник, вчитель фізичної культури та ін.). У результаті регулярного, постійного виконання висунутої вимоги і позитивного підкріплення і виникає потреба самостійно виконувати дану вимогу. Чому? Людина прагне до позитивних емоцій, а виконання даної вимоги супроводжується згадуванням тих позитивних моментів, які були раніше при її виконанні (схвальна посмішка мами, захоплення розмірам біцепсів однокласників, перемога на змаганнях тощо). Всі ми знаємо, що велике задоволення приносять нам моменти, коли в пам'яті спливають приємні хвилини нашого життя.

Таким чином, механізм формування потреби можна схематично зобразити наступним чином:

Охарактеризований механізм формування потреби діє практично безвідмовно. Справа лише в терміні формування потреби (скільки часу на це витрачається).

І останнє: в потребу можна перетворити лише ту вимогу, яка реально може бути виконаною. Вимагати від вихованця виконання неможливого не приводить до успіху у формуванні потреби.

Від того, які вимоги пред'являються і як діти їх виконують, залежить формування стереотипу поведінки.

Правила пред'явлення педагогічних вимог

Педагогічна вимога – це пред'явлення учням культурної норми ставлення до людей, праці, науки, прекрасного, суспільства.

Через педагогічні вимоги ми формуємо у дітей ціннісне ставлення або домагаємося проявлення бажаної поведінки. Основи моральної поведінки, на думку вчених, необхідно сформувати до 5-12 років. І формуються вони через педагогічну вимогу (педагоги, батьки).

Вимоги поділяються на статичні і динамічні. Статичні – це високо розвинуті норми ставлення або поведінка людини в суспільстві (ставлення до людей, праці, Батьківщини тощо). Ці вимоги виконують роль своєрідних маяків, до яких ми прагнемо протягом свого життя. Динамічні вимоги виступають як етапні, вони поступово ускладнюються, спрямовані на досягнення статичної норми.

Наприклад, формуючи ставлення до людини (гуманне), ми конкретизуємо його для дитини через ситуації взаємодії з мамою, бабусею, батьком та ін.

Яким чином добиватися результату? Як організувати виховний вплив, щоб дитина позитивно сприйняла його і виконала його?

Правило №1. Вимога повинна бути доведена до логічного кінця.

Якщо, наприклад, ми попросили дитину привести в порядок кімнату, то необхідно цю вимогу довести до кінця. Але це не означає, що для досягнення результату необхідно пускати в хід руки або кричати на дитину. Бажано проявити терпіння, почекати деякий час, зробити паузу значущою, прикрасити її мімічною і пластичною виразністю. Не можна зупинитися на півдорозі: в цьому разі у дитини складеться враження, що дорослі несерйозно

відносяться до своєї вимоги, і у дітей формується стійке ставлення до вимоги як необов'язкової для виконання. Це ставлення спонтанно переноситься і на інші вимоги, і дитина стає неслухняною, хоча ми самі спровокували в ній цю якість. виправити таке положення ми зможемо шляхом сумісної копіткої роботи батьків і педагогів.

Бувають ситуації, коли дитина не знає, як виконати вимогу. Вона переймається, страждає. Згадаємо слова Я. Корчака: «Ребенок зол и недисциплинирован, когда он страдает». Щоб цього не сталося, педагогічну вимогу необхідно підкріпити чіткою інструкцією, як і що робити.

2. Вимога повинна супроводжуватися чіткою інструктивною програмою дій. Грамотна, продумана і детальна інструкція – гарантія успіху.

3. Вимога повинна бути доступною (посильною) на даний момент розвитку дитини. Вимоги, які ми пред'являємо підлітку, відрізняються від тих, з якими ми звертаємося до малюків.

Негативно сформована вимога не дає ніякої програми дій, навпаки, вона провокує замкненість і підштовхує до ледарства.

4. Переакцентування уваги на деталі. Приклад: учень біг по коридору, штовхнув вчителя, той не став кричати, а сказав, що як добре, що його зустрів, бо сила і спритність йому потрібні. Далі попрохав учня, щоб він допоміг йому: опустив екран, приніс зошити тощо.

Приклад 2. На уроці вчитель просить учня, який відволікається, пересісти із задньої партії наперед. Той щось бурмоче собі під ніс і відмовляється. Педагог робить вигляд, що забув про прохання (вимогу не можна повторювати), розбиває вимоги на етапи і реалізує дії: «Будь ласка, підіймайся охайно, щоб не зачепити свого сусіда. Візьми портфель і нічого не забудь на столі, йди по проході, не спіткнись (там розставлені сумки). Безшумно сідай. Дякую за розуміння, яке ти проявив. Сідай і працюй».

5. Вимога повинна бути пред'явлена в етичній формі.

Розпочинайте спілкування з дітьми зі слів: «зроби, будь-ласка...», «спробуй...», «постарайся, у тебе вийде...». Ви побачите, що вимога в такій

формі краще сприймається і виконується ніж та, де все забороняється: не роби, не ходи, не доторкуйся...

Запам'ятаємо: психологічних заборон не повинно бути більше десяти. Якщо їх більше – їх важко утримати в пам'яті і важко не порушити. Хороший приклад дає Біблія, там всього 10 основних заповідей, яких треба дотримуватись в житті.

6. Потрібно установити особистий контакт з дитиною. Він може бути мовленнєвим, коли ми називаємо по імені, а не по прізвищу, коли повторюємо вдало сказані фрази учнем тощо.

Контакт можна встановити і нічого не говорячи йому, а лише тільки доторкнутися до нього – погладити по голівці.

Можна використати і найпростіший спосіб – візуальний: зустрівшись очима, можна сказати і те, що не виразимо словами.

7. Тон, яким пред'являється вимога, повинен бути рішучим, енергійним, збуджуючим до дій. Вимога, яка пред'явлена боязким, тремтячим голосом, не збуджує до дій.

8. Аргументація педагогічної вимоги.

Пояснити для чого? Які наслідки виконання цих вимог?

Перераховані технологічні правила сприятимуть формуванню у дітей позитивного ставлення до вимог, які потім за належного педагогічного інструментування трансформуються в потреби учнів. А потреби – в основі вчинків.

Висновки. Головна мета виховання дітей – виховати систему ставлень, адекватних нормам моралі. Ставлення проявляються у вчинках. Спонукальною силою вчинків є актуальні потреби дітей. Щоб прогнозувати, передбачати, розуміти вчинки дітей і ефективно на них впливати, необхідно вивчати дітей і розуміти їх актуальні і типово вікові потреби. Потреби формуються, тому педагоги повинні знати механізми їх формування і ефективно впливати на цей процес.

Питання та завдання:

1. Пояснити механізм здійснення вчинку.
2. Дайте характеристику типовим потребам віку.
3. Проаналізуйте психолого-педагогічні механізми формування потреб у дітей.
4. Які є вимоги до пред'явлення вимог до дітей?

2.2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації виховної роботи з дітьми

Загальні методичні положення

Людина як особистість формується і розвивається в діяльності. Чим різноманітніша діяльність, тим більш гармонійно розвивається особистість.

Виховна робота – це діяльність, яка включає вихованців у відносини, що відповідають визначеній меті та поставленим завданням.

Виховна робота – система виховних заходів, яка допомагає формувати у дітей систему ціннісних ставлень.

Виховний захід планується і проводиться з метою формування відповідних якостей, потреб, мотивів, поведінкових форм, які акумулюються у визначених ставленнях дітей до себе, людей, колективу, праці, батьківщини тощо.

На уроці мета досягається. Під час заходу мета в повній мірі не може бути досягнута відразу, одноактно тому, що однією із специфічних особливостей процесу виховання є віддаленість його результатів.

Тактикою заходу є завдання – це той реальний результат, який досягається на заході.

Тому, плануючи виховний захід, необхідно чітко визначати трисдину мету і завдання. Не може бути заходу без чітко поставлених цілей і завдань.

У плануванні та проведенні виховних заходів виділяються декілька частин:

I частина – підготовчий етап (моделювання, прогностичний етап):

- визначення теми, мети, завдань (відповідно рівню вихованості дітей та сензитиву віку);
- підбір змісту заходу відповідно теми та мети;
- добір засобів (методів, прийомів, наочності та ін.);
- визначення ролі всіх учасників;
- визначення умов і часу;
- визначення структури комунікативного впливу: хто – кому – що – як – ефективність повідомлення;
- психологічне оптимістичне налаштування: позитивна цільова установка;
- складання конспекту виховного заходу.

Отже, на підготовчому етапі педагог моделює, підбирає, наповнює, уявляє, прогнозує, співвідносить з віковими особливостями та можливостями дітей.

II. Вступна частина. Початковий етап взаємодії (комунікативна атака).

Йдеться про те, що необхідно активно, швидко організувати, мобілізувати та налаштувати дітей на активну співпрацю, викликати у них інтерес до теми, тобто, завоювати ініціативу, встановити емоційний та діловий контакт. Для цього педагог повинен володіти технікою швидкого входження у взаємодію та прийомами динамічного впливу. Науковці пропонують використовувати наступні прийоми:

- зараження (підсвідомий емоційний відгук у взаємодії з іншими людьми на підставі співпереживання з ними. Має невербальний характер);
- навіювання (цільове свідоме «зараження» однією людиною інших мотиваціями певних дій, змістом чи емоціями в основному за допомогою мовленнєвого впливу на основі некритичного сприйняття інформації);

- переконання (усвідомлений аргументований і вмотивований вплив на систему поглядів індивіда);

- наслідування (засвоєння форм поведінки іншої людини на основі підсвідомої і свідомої ідентифікації себе з нею).

Отже, II частина – це психологічне, емоційне налаштування. Змістову частину розпочинати відразу не можна. На початку може бути музичний фрагмент, яскрава, жива вступна промова, ритуальні дії тощо.

III частина. Основна, змістова частина – предметна діяльність.

Вона передбачає обмін інформацією, оцінку інформації, дій, взаємооцінку учасників, предметну діяльність дітей (виконання різних завдань, які поступово ускладнюються).

Дуже важливо створити сприятливу психологічну атмосферу, організувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію (рівність особистісних позицій, відкритість і довіра між партнерами, рівновага, паритетність тощо), ситуацію успіху для кожної дитини, взаємодію з дітьми на демократичних, гуманістичних засадах. Допоможе в цьому дотримання правил взаємодії з дітьми:

Правила педагогічного спілкування – це конкретні вимоги до його організації та здійснення.

1. Формування позиції «ми». Необхідна оптимальна фізична дистанція в спілкуванні. Треба спиратися на життєвий досвід дітей, враховувати рівень понять і уявлень, уникати вживання незрозумілих слів. Дистанція – форма вираження ставлення. Її необхідно використовувати як прийом впливу на дитину: збільшувати при негативній поведінці та зменшувати під час позитивних проявів.

Способи зміни дистанції: безпосередня відстань від дитини; звернення до неї «ви» і «ти»; ласкава форма імені та офіційна прізвища; тональність мовлення (холодність, теплота, м'якість, жорсткість, офіційність, дружність тощо).

2. Обов'язкове установлення особистісного контакту з дітьми. Необхідно уникаи формального спілкування. Особистісний контакт створює впевненість дитини в тому, що її помітили, бачать, нею цікавляться, про неї турбуються, їй приділяють увагу.

Прийоми установлення особистісного контакту: погляд, посмішка, жест, привітне слово, питання, репліка, дія, прохання, згадування, тактильний контакт: доторкування, поглажування, рукостискання, дружні обійми. Педагог, який володіє цією палітрою форм, встигає за декілька хвилин спілкування вийти на особистий контакт з кожною дитиною.

3. Демонстрація власної прихильності, яка проявляється в тому, як ми посміхаємось (відкрито, щиро, з іронією, з якою інтонацією, як ми говоримо, авторитарно, ласкаво тощо); як експресивно забарвлені наші рухи (стримані, зневажливі, метушливі та ін.).

4. Показ яскравих цілей спільної діяльності. Значущість цих положень прекрасно обґрунтував А.С. Макаренко у вченні про перспективи: близька, середня та далека. Наприклад, першого вересня класний керівник пропонує організувати похід; на осінні канікули – екскурсія до іншого міста. Але для того, щоб плани здійснились, необхідно багато працювати, допомагати один одному тощо.

5. Постійний прояв інтересу до своїх вихованців. Для цього необхідно слухати і чути те, що говорять діти, задавати питання, співпереживати і говорити компліменти, до всіх бути уважним (не обділяти увагою нікого).

6. Надання і прохання допомоги. У виховному плані це має потужний вплив. Прохання треба інструментувати так, щоб дитина повірила, що у неї все вийде, щоб у результаті виконання прохання для неї створилася ситуація успіху.

7. Врахування індивідуальних та вікових особливостей дітей.

IV частина – заключна. Підведення підсумків. Аналіз проведеного заходу з дітьми. Можливий алгоритм:

1. Чи сподобався виховний захід? Пояснити, чому.

2. Які завдання, форми роботи сподобалися найбільше, викликали внутрішні переживання та емоційне задоволення? Пояснити, чому.

3. Які завдання, форми роботи не сподобалися (якщо такі є)? Пояснити, чому.

4. Які висновки ви зробили для себе?

5. Що побажаєте мені (вихователю, вчителю, класному керівнику)?

6. Висловити побажання дітям.

Аналіз.

V частина. Самоаналіз виховного заходу педагогом (рефлексія).

Для удосконалення своєї педагогічної майстерності, взаємодії з дітьми, виховного процесу в цілому педагог повинен робити самоаналіз проведеної роботи (виховного заходу). Шлях аналізу: порівняння отриманих результатів з метою та завданнями. Пошук причин, якщо встановлена невідповідність, де припустився помилки: у визначенні завдань, у виборі засобів, форм роботи, чи може порушувалися правила взаємодії тощо. Тільки об'єктивна самооцінка своєї роботи, взаємодії з дітьми сприятиме удосконаленню, правильному моделюванню подальшого спілкування та взаємодії (етап самокоригування).

Алгоритм самоаналізу може бути:

1. Доцільність визначених мети та завдань.
2. Ступінь досягнення мети та вирішення завдань.
3. Доцільність та ефективність обраних засобів (методів, форм, прийомів, наочних, предметних засобів, видів діяльності, способів взаємодії тощо).

4. Активність, ініціативність, креативність дітей.

5. Атмосфера заходу.

6. Педагогічна майстерність.

7. Дисципліна в групі, класі.

8. Висновки для себе.

Структура виховного заходу

1. Підведення до теми. Не відразу назвати тему, а підвести до теми і запитати дітей, чи здогадалися вони про що йтиметься на виховному заході.
2. Подякувати дітям і чітко назвати тему (презентація – слайд з темою).
3. Аргументація та мотивація теми. Спочатку запитати у дітей, як вони думають, чому саме на таку тему буде проведено захід. У чому її значущість?
4. Після відповідей дітей, подякувати їм і самому педагогу відповісти на це питання.
5. Визначення мети та завдань. Спочатку запитати у дітей, яка мета, які завдання, а після подяки їм чітко сформулювати мету й завдання (презентація – слайд з метою та завданнями). Висловити впевненість, що обов'язково спільними зусиллями досягнуть мети та виконають завдання.
6. Запропонувати дітям прочитати підібраний педагогом чи дітьми епіграф до теми (презентація – слайд з епіграфом) і:
  - або відразу запитати, як вони розуміють ці слова (на проблемні запитання відповідають декілька учнів);
  - або запропонувати дітям повернутися до епіграфу на якомусь етапі виховного заходу і пояснити його розуміння;
  - або запропонувати повернутися до нього наприкінці виховного заходу і пояснити своє розуміння вислову, до чого закликають ці слова тощо.
7. Зупинитися на висловлюванні очікувань. Спочатку запитати у дітей, чого вони очікують від виховного заходу, потім педагог висловлює свої очікування. Варто зазначити, якщо ваші і мої очікування виправдаються в повній мірі, тоді наше, наприклад, «дерево очікувань» розквітне, бо кожен прикріпить до нього розквітлу квітку (роздати дітям), а якщо виправдаються не в повній мірі, то прикріпимо нерозквітлі бруньки, а якщо не виправдаються сподівання – нічого не прикріпимо. І тоді наше дерево «розповідь» нам про ефективність нашої роботи, нашого виховного заходу.

Символами до такої роботи можуть бути клумби (квіти розквітлі і нерозквітлі), кораблики в морі (допливли до берега, чи ні), гора, на яку підіймаються (дійшли до вершини, чи ні) та багато інших. Це залежить від творчого підходу вихователя, класного керівника.

8. Основна частина виховного заходу розпочинається із з'ясування основних понять теми. Спочатку запитати у дітей, як вони їх розуміють, потім пояснює педагог, можна використовувати словники (презентація – слайд з тлумаченням основних понять теми).

9. Далі педагог пропонує дітям різноманітні завдання, які мають ускладнюючий, творчий характер (наприклад: «мікрофон» - діти відповідають на поставлене запитання; технологія ситуативного моделювання (програють та аналізують ситуації); технологія кооперативного навчання (інтерактивна взаємодія в парах, трійках, четвірках, мікрогрупах – виконують завдання); презентують розроблені правила, заповіді, домашні завдання; елементи тренінгу; тести та багато інших).

10. Звісно, що усі завдання, форми роботи повинні бути підпорядковані темі. Після презентацій, виконання завдань дякувати дітям і робити «перехідні місточки» до наступного завдання. Не забувати про використання емоційних стимулів: музика, емоційно прочитані вірші, пісня (запис, співають разом, чи інші варіанти), проблемно-пошукові ситуації, ігри чи елементи гри тощо. Спонукаати дітей до аналізу, співставлення, вчити робити висновки.

11. Головне на виховному заході – не давати дітям нічого в готовому вигляді, не нав'язувати своє бачення, свою т. зору, а вчити знаходити істини, робити висновки. Тому необхідно спрямовувати, коригувати роботу дітей. Робити висновки, розставляти акценти і пропонувати істини треба після вислуховування дітей.

12. Педагог повинен займати позицію «ми». Усі завдання творчого характеру виконувати також (наприклад: складають вірш, і педагог складає; малюють улюблену квітку і розповідають про неї, і педагог це робить і

багато інших завдань). Варто сказати дітям: «А вам цікаво, як я виконав (ла) це завдання? І показати, розповісти, чи висловити свою позицію.

13. Всьому, що діти склали, намалювали, посадили тощо, необхідно знайти місце. Не педагог нав'язує свою думку, а запитати у дітей, куди подіти. Педагог на рівних правах висловлює свою думку. Зупинитися на спільному рішенні: зробити альбом, книгу, виставку, прикріпити в класному куточку, комусь подарувати та ін. Ні в якому разі не викидати, не залишати на партах, столах.

14. Наприкінці виховного заходу повернутися до епіграфу (якщо так було заплановано). Діти відповідають на запитання, як розуміють вислів, а після них педагог робить висновок, показуючи своє розуміння і розставляючи всі акценти.

15. Не забути про очікування. Чи випрадалися очікування? Діти розповідають і щось прикріплюють, чи склеюють (дерево, клумба, море, кораблики, гори, сонце та його промені, веселка, ланцюжок та багато інших). Варто запитати у дітей, а як наш символ, до якого приклеїли, прикріпили, асоціюється у них з темою виховного заходу. Як правило, дуже гарні асоціації висловлюють діти. Педагог повинен і свої асоціації висловити.

У заключній частині виховного заходу робляться висновки, проводиться аналіз, висловлюються побажання.

Звісно, що кожен виховний захід – це творчість педагога.

Висловлені методичні поради мають рекомендаційний характер.

Етика і техніка впливу на вихованців

Техніка пред'явлення педагогічних вимог:

1. А.С. Макаренко «Вимоги повинні бути доведеними до логічного кінця». Це виробляє звичку до порядку, до джерела вимоги, повагу до особистості педагога. Діти повинні бути абсолютно всі охоплені його увагою.

2. Вимоги повинні бути позитивними. Ми звикли: не шуми, не крутись, тобто, щось не роби. І мало говоримо: подумай, зістав, порівняй – потрібно розвивати дитину.

3. Вимоги мають бути інструктивними. Інструкція – чітка, доступна, аргументована, правильна.

4. Вимоги повинні бути доступними на даний момент (поступово, в міру розвитку дітей потрібно підвищувати вимоги).

Етичні правила взаємодії з дітьми на усіх виховних етапах

1. Дотримання педагогічного етикету. Етикет – регламент, форма поведінки, через яку виражається ставлення до людини. В школі етикет повинен бути найвищим. Нема поваги до дитини, якщо немає етикету.

2. Дотримання педагогічного такту – це вміння педагога встановлювати педагогічно доцільний тон і стиль у спілкуванні з дітьми, це його професійна здатність знайти і правильно застосувати найдоцільніші засоби виховного впливу на дитину.

3. Мажор (дотримання мажору). А. Макаренко говорив, що у педагога повинен бути завжди мажор на обличчі. Мажорна, оптимістична налаштованість педагога, його бадьорість, енергійність, діловитість, віра в дітей

вселяє віру, надихає, підіймає, допомагає, володіє ефектом зараження дітей. Слова німецького педагога А.Дістервега «Ніколи не даси іншому того, чого сам не маєш» надзвичайно актуальні в ситуації взаємодії з дітьми. Мажорна позиція педагога викликає адекватний відгук і в душах дітей, і далі вони працюють на заданій педагогом емоційно-оптимістичній хвилі.

Опора на позитивне у вихованні. Немає ідеальних людей, ідеальних дітей. У кожного є і переваги, і недоліки. Відомий педагог Белкін («Ситуація успіху. Як її створити») вчив молодих педагогів робити «розкладку»: вивчаючи дітей, записувати на аркушах паперу у дві колонки всі позитиви, переваги і всі недоліки. Потім розрізати (розірвати) аркуші навпіл і викинути половинки з усіма негативами. Акцент у вихованні робити на позитиви, висвітлювати їх, робити «достоянием гласности» в колективі, підтримувати, укріплювати та розвивати далі. Для дітей створюватимуться ситуації успіху, підвищуватиметься статус в міжособистісних відносинах, укріплюватиметься

почуття власної гідності, що є першоосновою виховання особистості. За таких умов легше нівелювати негативи, оскільки вони витіснятимуться перевагами.

Зазначені правила породжують позитивне ставлення до педагога, його вимог, створюють сприятливі умови для ефективної взаємодії.

Велику роль у досягненні ефективності виховних заходів та виховної роботи в цілому відіграє дотримання педагогом гуманістичних принципів, розроблених американським педагогом і психологом ХХ століття Карлом Роджерсом і які так актуальні сьогодні:

Принцип поваги особистості дитини. Діти різні. Вони мають свої особливості. Одні – виховані, інші – з проблемною поведінкою. Але до всіх необхідно проявляти повагу як до особистості, не принижувати гідність дитини, а надихати, стимулювати, проявляючи глибоку повагу до неї. Видатний український педагог А. Макаренко, виходячи з власного досвіду педагогічної діяльності, радив педагогам: «Якомога більше вимог до людини і якомога більше поваги до неї».

Повага, чуйність, довіра до дитини, визнання її гідності, готовність завжди прийти на допомогу створюють сприятливий психологічний клімат, доброзичливу атмосферу для повноцінного розвитку, розкриття її талантів, здібностей, потенційних можливостей. Реалізуючи цей принцип, педагог повинен реально поважати думку дітей, прислуховуватися до неї, взаємодіяти з позиції «ми».

Принцип підтримки в становленні дитини. Підтримувати можливості, схильності, інтереси дитини. Підтримувати позитивно-моральні прояви, підтримувати все позитивне, що притаманне дитині. Вселяти віру в її сили. Підтримувати, коли з'являються проблеми, негаразди. Заохочувати своїм словом, ставленням, прикладом. Наприклад, педагог говорить: «Ми віримо в те, що ти обов'язково справишся із завданням», «Ти обміркуєш, подумаєш і обов'язково виконаєш...» та ін. Навіть авансування педагогом майбутніх успіхів дитини надихає її на плідну працю, гуманне ставлення до інших. Для цього повинна бути віра педагога в дитину, оптимістичний підхід.

Принцип варіативності. Він передбачає організацію педагогом різних видів роботи дітей, застосування різноманітних форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання, створення різних виховуючих ситуацій, так званих ситуацій успіхів для кожної дитини; гнучкість і оперативність педагога в непередбачуваних, нестандартних ситуаціях, якими насичений особистісно-орієнтований педагогічний процес. Цей принцип припускає також творчий підхід до організації навчання, виховання дітей, свободу вибору дітей.

Принцип індивідуалізації. Означає врахування індивідуальних особливостей дітей: їх темпераменту, характеру, особливостей протікання психічних процесів, рівня вихованості, розумового розвитку, знань та умінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності дітей, їх особливостей пізнавальних інтересів, вольового розвитку, статусу в системі міжособистісних відносин в колективі, характеру взаємодії з дітьми, педагогами тощо. Тільки за умови врахування індивідуальних особливостей дитини, педагог знайде до неї необхідний підхід і створить умови для ефективної взаємодії з нею.

Принцип гуманізму. Термін гуманізм («гуманус») – латинського походження і в перекладі означає – людський, людяний. Цей принцип передбачає формування відносин між педагогом та дітьми на основі гуманізму. В його основі – любов до дітей, повага, доброзичливість, турбота, чуйність, допомога і підтримка, визнання дитини як особистості, її прав і свобод. Його сутність полягає у створенні максимально сприятливих умов для повноцінного розвитку дітей, прояву індивідуальності кожного, високих громадянських, моральних, інтелектуальних якостей. Відомий учений Ш. Амонашвілі писав, що гуманність педагога можна порівняти із низкою золотих ключів, якими відкриваються скриньки з коштовностями.

Принцип природовідповідності. Природа кожної дитини багатогранна і своєрідна, неповторна. Діти вирізняються анатомо-фізіологічними, психологічними, віковими, генетичними, статевими, національними,

регіональними та іншими особливостями. Врахування їх в навчально-виховному процесі – одна із умов успішної педагогічної взаємодії, в процесі якої діти підіймаються на нові сходинки свого розвитку.

Принцип суб'єктності передбачає визнання особистості дитини пріоритетним суб'єктом педагогічного процесу, а не засобом досягнення поставлених завдань.

Сутність цього принципу – в організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає рівність психологічних позицій, паритетність, пропорційність, гармонійність, взаємну гуманістичну спрямованість, активність педагога та дітей, взаємну емпатійну налаштованість, проникнення у світ почуттів і переживань один одного, готовність до прийняття аргументів співрозмовника, взаємодії з ним. У процесі педагогічної взаємодії активність суб'єктів визначає її динаміку та зміст.

Принципи виховання, згідно гуманістичної концепції Карла Роджерса, спрямовані на гуманізацію виховного процесу, створення умов для розвитку індивідуальних здібностей дітей, формування гармонійно розвинених особистостей.

Висновки. Для ефективної виховної роботи з дітьми, педагоги повинні володіти не тільки теорією виховання, а й мати сформовані уміння та навички її виховної роботи з дітьми. Знання методики виховної роботи та застосування її на практиці сприятиме вихованню всебічно та гармонійно розвинених особистостей.

Питання та завдання:

1. Поясніть загальні положення методики виховної роботи.
2. Яка структура сучасного виховного заходу?
3. Які правила та принципи лежать в основі етики взаємодії з дітьми?
4. Розробіть конспект виховного заходу для дітей конкретного віку.

2.3. Теми та плани практичних занять

Практичне заняття

Тема: Основні закономірності й принципи виховання

План:

1. Суть понять «закон», «закономірність», «принципи», «правила».
2. Закономірності процесу виховання.
3. Основні принципи виховання.

Студенти повинні *знати*:

– сутність основних понять теми: «закон», «закономірність», «принципи», «правила» виховання;

– закономірності, принципи та правила виховання.

Студенти повинні *вміти*:

– вільно оперувати основними поняттями теми: закон, закономірність, принцип, правило;

– давати характеристику закономірностям та принципам виховання;

– застосовувати їх в педагогічній діяльності.

Ключові слова: закон, закономірність, принципи, правила виховання.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Вид. 4-те, стер. – Київ : Академвидав, 2012. – 615 с.
3. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник / Ю.О. Грицай. – Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2007. – 564 с.
4. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. / І. В. Зайченко – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
5. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КП, 2015. – 283 с.

6. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
7. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. / Н. Е. Мойсеюк. – К. : Саммит-Книга, 2007. – 656 с.
8. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – Київ : Академвидав, 2014. – 456 с.

Проблемні питання та практичні завдання:

1. Чому, на вашу думку, виховання органічно пов'язане із суспільними потребами і умовами?

2. Доведіть, що людина виховується під впливом різноманітних факторів.

3. Поясніть, чому найбільш успішно проходить процес виховання в природному для виховання національному руслі з врахуванням його національного менталітету?

4. Доведіть, що результати виховання є залежними від виховного впливу на внутрішній світ дитини, її духовну сферу, зокрема, на формування її думок, поглядів, переконань, емоційну сферу.

5. Визначте роль діяльності і спілкування у вихованні.

6. Перерахуйте закономірності виховання.

7. Розкрийте зміст принципів виховання: цілеспрямованість, зв'язок з життям, єдність свідомості і поведінки, виховання в праці, виховання особистості в колективі, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів, повага до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, індивідуальний підхід, наступність, єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості.

8. Охарактеризуйте принципи виховання, визначені концепцією національного виховання: народність, природовідповідність, гуманізація, демократизація, етнізація.

9. Доведіть взаємозв'язок закономірностей і принципів виховання.
10. Доведіть соціальне значення принципів національного виховання як основи вдосконалення виховного процесу у сучасній школі.
11. Обґрунтуйте, що загальні принципи виховання включають в себе і принципи педагогіки і народознавства.
12. Розкрийте зміст понять: «закономірності виховання», «принципи виховання».

Практичне заняття

Тема: Організація і виховання дитячого колективу

План:

1. Поняття про колектив. Основні ознаки, типи і структура дитячих колективів.
2. Виховні функції дитячого колективу. А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський про колектив.
3. Педагогічне керівництво процесом створення дитячого колективу.
4. Основні функції та напрямки діяльності класного керівника, вихователя.
5. Сучасні погляди на колективне та індивідуальне виховання.
6. Особливі діти в колективах у системі інклюзивної освіти.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
3. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: [навчально-методичний посібник] / В. Войтко. – Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 84 с.

4. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П. Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 576 с.
5. Галузьяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка / В.М. Галузьяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – Вінниця : РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 2001. – 200 с.
6. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник / Ю.О. Грицай. – Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2007. – 564 с.
7. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. / І. В. Зайченко – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
8. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. для студ. / С.Г. Карпенчук ; ред. Т.М. Коліна, Л.О. Біда. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Вища шк., 2005. — 341 с.
9. Колупаєва А.А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи / Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія. - К.: Педагогічна думка, 2007 р. – 458 с.
10. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
11. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
12. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. / Н. Е. Мойсеюк. – К. : Саммит-Книга, 2007. – 656 с.
13. Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. - К.: Знання, 2008. – 415с.
14. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально - методичний посібник / Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І., - К.: 2007.- 128 с.

15. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – 3-тє вид., перероб. і доп. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 232 с.
16. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Студенти повинні *знати*: сутність колективу, його ознаки, структуру, особливості впливу на особистість.

Студенти повинні *вміти*:

- подавати класифікації форм виховання за визначеними критеріями;
- розкривати сутність поняття колектив та давати порівняльний аналіз поняттям «колектив», «дитячий колектив»;
- з'ясовувати стадії розвитку колективу та основні завдання педагога на кожній із них;
- визначати типи відносин колективу та особистості;
- усвідомлювати шляхи педагогічного керівництва колективом.

Ключові слова: особистість, колектив, його ознаки, структура, динаміка розвитку, типи відносин колективу і особистості.

Завдання для самостійної роботи

Дайте відповіді на запитання:

1. У чому своєрідність поглядів А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського на соціальні функції колективу?

1. За якими ознаками можна судити про розвиток колективу та його рух?

1. Яким повинен бути стиль та тон життя колективу?

Теми рефератів:

«Я» і «ми».

Мікроклімат класного колективу.

Гуманізація взаємин в колективі.

Про авторитет класного керівника.

Проблема лідерства в колективі.

Проблема спілкування в колективі.

Колектив і учнівське самоврядування.

Колектив і особлива дитина.

Проблемні питання та практичні завдання:

1. Що таке «дитячий колектив»? Який зміст ви вкладаєте в це поняття?
2. Які етапи розвитку дитячого колективу ви знаєте?
3. Назвіть ознаки розвинутого дитячого колективу.
4. Сформулюйте закон життя колективу.
5. У чому суть принципу паралельної дії?
6. Доведіть, що діяльність і спілкування – джерела колективних стосунків.
7. Обгрунтуйте, чому співпраця та співтворчість необхідні для повноцінного розвитку особистості.
8. Розкрийте, як змінились педагогічні погляди на роль колективу і виховання особистості в історії педагогіки.
9. Визначте особливості колективних відносин в системі інклюзивної освіти.
10. Проаналізуйте наведені висловлювання про колектив і аргументуйте своє ставлення до них.

«У кожного вихованця є сильні й слабкі сторони. Впливати на людину через колектив необхідно тонко і непомітно» (В.О. Сухомлинський).

Практичне заняття

Тема: Основи морального виховання

План:

1. Поняття моралі, її сутність, джерела (мораль, моральна поведінка, навички, звички, вчинок).
2. Історія розвитку моралі як регулятивної форми поведінки.

3. Формування моральної свідомості.
4. Роль емоційних стимулів у моральному вихованні.
5. Формування навичок та звичок моральної поведінки.
6. Форми і методи морального виховання.
7. Особливості морального виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Студенти повинні *знати*: мету, зміст, завдання, умови та шляхи морального виховання учнів у сучасній школі; особливості морального виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Студенти повинні *вміти*:

- з'ясувати сутність, мету, зміст, завдання морального виховання;
- визначати умови розвитку моральних почуттів;
- осмислювати методiku формування моральної свідомості та поведінки;
- визначати умови морального виховання;
- обирати шляхи педагогічного керівництва процесом морального виховання;
- враховувати особливості морального виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в роботі з ними.

Ключові слова: мораль, моральність, моральне виховання, зміст, моральні почуття, моральна спрямованість.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу // Дошкільна педагогіка. 2012. № 1. С. 2–6. 3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. – Київ: Вища шк., 2007. – 542 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.

4. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку: 2-ге вид., доп. і перероб. [програма з духовно-морального виховання дошкільників; навчально-методичний посібник] / Укладачі: Скрипник В. В., Сучок В. Є. Вісник Черкаського університету. 2018. № 10-11 за ред. В. М. Жуковського. - Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. - 184 с.
5. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
6. Зверева І. Д., Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей // Дошкільне виховання. 2015. № 9. С. 18–22.
7. Карпенко О. Духовний світ дитини : навчально-методичний посібник / О. Карпенко, Л. Загоруйко. – Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2016. – 348 с.
8. Лохвицька Л. Моральне виховання: погляди класиків і практика сьогодення.// Дошкільне виховання, 2018.- №12. – 40 с.
9. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
10. Матящук В.П. Сучасне патріотичне виховання в школах України. Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 384 с.
11. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
12. Моральне виховання розумово-відсталих учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: static.klasnaocinka.com.ua/.../harakteristika_roboti.docx.
13. Моральне виховання розумово-відсталих учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: static.klasnaocinka.com.ua/.../harakteristika_roboti.docx.
14. Осауленко Л.А. Формування моральної поведінки учнів з вадами розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/4617906/page:30/>.

15. Особливості морального виховання дітей із відхиленнями в розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/4617906/page:30/>.
16. Сухомлинська О. Моральне виховання учнів: педагогічна наука та практика / О. Сухомлинська // Директор школи. – К. – 2006. - № 5. – С. 6 – 12.
17. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М.М. Фіцула. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 232 с.
18. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.
19. Черкасова В. В. Проблема морального вибору з позицій комплексного наукового підходу // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Ч. 4. С. 51–60.

Проблемні питання та практичні завдання:

1. Що таке моральне виховання?
2. Розкрийте сутність змісту морального виховання.
3. Дайте характеристику шляхам та умовам морального виховання.
5. Зробіть порівняльний аналіз понять «мораль» та «моральність». Що є спільного та які відмінності між ними?
6. Які особливості морального виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку?

Теми рефератів:

1. Сучасні проблеми в галузі морального виховання.
2. Проблеми морального вибору особистості в сучасних умовах.
3. Роль сім'ї в моральному вихованні дитини.
4. В.О. Сухомлинський про моральне виховання учнів.
5. Екологія і мораль.
6. Роль діяльності та спілкування в моральному вихованні.
7. Моральне виховання дітей з психофізичними порушеннями.

2.4. Завдання для самостійних робіт

Тема: Сутність виховання як педагогічного процесу

Завдання:

1. Зробити порівняльний аналіз значень виховання, які дають різні науковці.
2. Написати твір-есе «Роль виховання у формуванні особистості дитини».
3. Зробити порівняльний аналіз процесів виховання, самовиховання, перевиховання.
4. Пояснити сутність мотивів виховання.
5. Скласти структурно-логічну схему: «Структура мотивів виховання».

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
3. Дитина в сучасному соціопросторі: Навч. пос. – К, 2014. – 272 с.
4. Дошкільне та сімейне виховання: теорія, методика, практика. Матеріали науково-практичної конференції – Одеса, 2016. – 259 с.
5. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КП, 2015. – 283 с.
6. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
7. **Методика виховної роботи** : навч. посіб. за кредитно-модул. системою орг. навчання / Н. П. Онищенко ; ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». - Переяслав-Хмельницький : СПД Карпук С. В., 2009. - 326 с.
8. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.

Тема: Закономірності та принципи виховання

Завдання:

1. Пояснити сутність закономірностей, принципів та правил виховання.
2. Скласти структурно-логічну схему взаємозалежності закономірностей, принципів та правил виховання.
3. Дати характеристику основним закономірностям та принципам виховання.
4. Скласти словник педагогічних термінів за темою (10 термінів).
5. Яка роль закономірностей та принципів виховання?

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
3. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: [навчально-методичний посібник] / В. Войтко. – Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 84 с.
4. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
5. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
6. **Методика виховної роботи** : навч. посіб. за кредитно-модуль. системою орг. навчання / Н. П. Онищенко ; ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». - Переяслав-Хмельницький : СПД Карпук С. В., 2009. - 326 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.

8. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Тема: Загальні методи виховання

Завдання:

1. Дати порівняльний аналіз визначень методів виховання, які дають різні науковці.
2. На що спрямовані методи виховання першої групи «Методи формування свідомості?»
3. Основна функція методів організації діяльності та формування досвіду громадської поведінки?
4. Яка основна роль методів стимулювання?
5. Які особливості використання методів виховання у спеціальній педагогіці?
6. Скласти структурно-логічну схему «Взаємозалежність закономірностей, принципів, методів та прийомів виховання».

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
3. Висоцька А.М. Основні завдання, форми і методи громадянського виховання учнів спеціальних шкіл-інтернатів // Дефектологія. - 2005. - № 3. - С. 29 – 34.
4. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: [навчально-методичний посібник] / В. Войтко. – Кропивницький: КЗ «КОІШПО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 84 с.

5. Гавриш Н. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей: методичні рекомендації щодо використання коректурних таблиць / Н. Гавриш, О. Безсонова. — Вид.2-ге. —К.: Видавничий Дім «Слово», 2017. — 256 с.
6. Єжова Т. Є. Соціальна реабілітація дітей-інвалідів : навч. посіб. / Т.Є. Єжова. – К. : Київ. Ун-т імені Б. Грінченка, 2011. – 284 с.
7. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
8. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.

Тема: Зміст виховання. Розумове виховання

Завдання:

1. Визначити та обґрунтувати зміст виховання в Україні на сучасному етапі (на основі аналізу нормативно-правових документів).
2. Обґрунтувати шляхи розумового виховання в сучасних умовах.
3. Розкрити особливості розумового виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
4. Скласти структурно-логічну схему «Взаємозалежність мети, завдань, змісту, методів та форм розумового виховання».
5. Скласти словник педагогічних термінів за темою (10 термінів).

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
3. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
4. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.

5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін. – К., 2016. – 33 с.
6. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. – 108 с.
7. Супрун М. Особистість вихователя спеціальної школи-інтернату / М. Супрун // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 2 (66). – С. 15-18.
8. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності : монографія / за ред. : Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. – Суми : Мрія, 2015. – 252 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.
10. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Тема: Особистість і колектив

Завдання:

1. Розкрити історію розвитку ідеї колективного виховання.
2. Зробити порівняльний аналіз теорій колективу, розроблених А. С. Макаренком та В. О. Сухомлинським.
3. Зробити порівняльний аналіз стадій розвитку колективу за А. С. Макаренком та А. Н. Лутошкіним.
4. Скласти структурно-логічну схему: «Колектив і особистість».

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.

2. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навчально-методичний посібник. – Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 84 с.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Вид. 4-те, стер. – Київ : Академвидав, 2012. – 615 с.
4. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник / Ю.О. Грицай. – Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2007. – 564 с.
5. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. / І. В. Зайченко – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
6. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. для студ. / С.Г. Карпенчук ; ред. Т.М. Коліна, Л.О. Біда. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Вища шк., 2005. — 341 с.
7. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. — Вид. 3-тє, перер. та доповн. — К. : Видавничий Дім «Слово», 2017.— 776 с.
8. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
9. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
10. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. / Н. Е. Мойсеюк. – К. : Саммит-Книга, 2007. – 656 с.
11. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін. – К., 2016. – 33 с.
12. Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. - К.: Знання, 2008. – 415с.
13. Прядко Л. О. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу : метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. – Суми : РВВ СОІППО. – 2015. – 62 с

14. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 – 108 с.
15. Супрун М. Особистість вихователя спеціальної школи-інтернату / М. Супрун // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 2 (66). – С. 15-18.
16. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності : монографія / за ред. : Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. – Суми : Мрія, 2015. – 252 с.
17. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.
18. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Тема: Національне виховання.

Завдання:

1. Скласти 10 тестів за темою (10 питань з 3-ьома варіантами відповідей).
2. Скласти словник основних категорій до теми.
3. Обґрунтувати шляхи реалізації завдань національного виховання в сучасних умовах.
4. Скласти структурно-логічну схему «Зміст, принципи, форми та методи національного виховання».

Література:

1. Духовно-моральне виховання особистості: теорія та практика/ за заг. ред. Л.М.Михайлової. - Харків: Друкарня «Мадрид», 2019. - 250 с.
2. Національно-патріотичне виховання особистості в закладах освіти Луганщини: методичний посібник/ за заг. ред. Л.М.Михайлової. - Харків: Друкарня «Мадрид», 2020. - 140 с.

3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін. - К., 2016. - 33 с.
4. Розвиток критичного мислення молодших школярів в умовах Нової української школи: методичний посібник/ автор-укладач Н.Б.Ларіонова. Харків: Друкарня «Мадрид», 2019. - 64 с.
5. Система національно-патріотичного виховання в діяльності закладу середньої освіти з досвіду рооти...): методичний посібник/ за заг. ред. Л.М.Михайлової. - Харків: Друкарня «Мадрид», 2019. - 130 с.
6. Національно-патріотичне виховання особистості в закладах освіти Луганщини: методичний посібник/ за заг. ред. Л.М.Михайлової. Харків: Друкарня «Мадрид», 2020. - 140 с.
7. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. - 108 с.

Тема: Основи сімейного виховання

Завдання:

1. Пояснити сутність понять: «рід», «родина», «сім'я». Визначити спільні ознаки та відмінності.
2. Скласти тести до теми (10 питань з 3-ьома варіантами відповідей).
3. Дати письмову відповідь на питання: «Сучасні проблеми сімейного виховання та шляхи їх вирішення».
4. Скласти словник основних категорій до теми.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 216. – 96 с.
2. Долинна О., Низковська О. Батьки в дошкільному закладі. // Дошкільне виховання. – 2007. – №1. – С. 6 – 7.
3. Дошкільне та сімейне виховання: теорія, методика, практика. Матеріали науково-практичної конференції – Одеса, 2016. – 259 с.

4. Ладивір С. Секрети батьківської педагогіки. // Дошкільне виховання. – 2008. – №6. – С. 3 – 6.
5. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
6. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
7. Тарасова С. Батьківська педагогіка у спадщині В. О. Сухомлинського / С. Тарасова // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Випуск 123. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 301 – 304.
8. Яблонська Т.М. Тенденції та проблеми виховання дітей у молодій сім'ї // Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту: Науковопрактичний журнал. – К., 2010. – № 1-2. – С. 53-57.

Тема: Моральне виховання

Завдання:

1. Зробити порівняльний аналіз понять «мораль», «моральність».
2. Накреслити схему: «Психолого-педагогічні механізми виховного впливу».
3. Написати твір-есе на тему: «Роль морального виховання у формуванні особистості дитини».
4. Визначити проблеми морального виховання та запропонувати шляхи їх вирішення.
5. Скласти словник основних категорій до теми.

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу // Дошкільна педагогіка. 2012. № 1. С. 2–6. 3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. – Київ: Вища шк., 2007. – 542 с.

3. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
5. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку: 2-ге вид., доп. і перероб. [програма з духовно-морального виховання дошкільників; навчально-методичний посібник] / Укладачі: Скрипник В. В., Сучок В. Є. Вісник Черкаського університету. - 2018. - № 10-11 за ред. В. М. Жуковського. - Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. - 184 с.
6. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
7. Зверєва І. Д., Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей // Дошкільне виховання. - 2015. - № 9. - С. 18–22.
8. Лохвицька Л. Моральне виховання: погляди класиків і практика сьогодення.// Дошкільне виховання. - 2018. - №12. – 40 с.
9. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
- 10.Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
- 11.Моральне виховання розумово-відсталих учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: static.klasnaocinka.com.ua/.../harakteristika_roboti.docx.
- 12.Осауленко Л.А. Формування моральної поведінки учнів з вадами розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/4617906/page:30/>.

13. Особливості морального виховання дітей із відхиленнями в розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/4617906/page:30/>.
14. Сухомлинська О. Моральне виховання учнів: педагогічна наука та практика / О.Сухомлинська // Директор школи. – К. – 2006. - № 5. – С. 6 – 12.
15. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.
16. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.
17. Черкасова В. В. Проблема морального вибору з позицій комплексного наукового підходу // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Ч. 4. С. 51–60.

Тема: Трудове виховання

Завдання:

1. Обґрунтувати мету та завдання трудового виховання в сучасних умовах.
2. Довести, що профорієнтаційна робота – складова трудового виховання.
3. Розкрити сутність вислову А. С. Макаренка «Праця – категорія моральна».
4. Визначити особливості трудового виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
5. Скласти структурно-логічну схему «Зміст, шляхи, форми та методи трудового виховання».

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.

2. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу // Дошкільна педагогіка. 2012. № 1. С. 2–6. 3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. – Київ: Вища шк., 2007. – 542 с.
3. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
5. Беленька Г.В. Зростання дошкільників в праці.– К: Шкільний світ, 2010.- 112 с
6. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
7. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПШ, 2015. – 283 с.
8. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
9. **Методика виховної роботи** [Текст] : навч. посіб. за кредитно-модуль. системою орг. навчання / Н. П. Онищенко ; ДВНЗ "Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди". - Переяслав-Хмельницький : СПД Карпук С. В., 2009. - 326 с.
10. Основи психології та педагогіки (психологія): Робочий зошит: / укл. : Н.Г. Матейчук, О.П. Степаненко. – 2-е вид., випр. й доп. – Чернівці, 2017. – 124 с.
11. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.
12. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: Навч.-мет. пос. К. 2016. 248 с.

Електронні ресурси:

1. Особливості трудового виховання дітей з обмеженими психофізичними можливостями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14680/>
2. Профорієнтаційна робота [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hust1.school.org.ua> > pr.
3. Трудове навчання - Собицький навчально-виховний комплекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sobych-nvk.edukit.sumy.ua> >
4. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Тема: Естетичне виховання

Завдання:

1. Визначити методологічну основу естетичного виховання.
2. Розкрити основні завдання естетичного виховання.
3. Скласти словник основних термінів до теми.
4. Пояснити сутність вислову «Краса врятує світ».
5. Визначити особливості естетичного виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
6. Скласти структурно-логічну схему «Зміст, шляхи, форми та методи естетичного виховання».

Література:

1. Башкір О. І. Теорія виховання / за заг. ред. С.Т. Золотухіної. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2016. – 96 с.
2. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу // Дошкільна педагогіка. 2012. № 1. С. 2–6. 3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. – Київ: Вища шк., 2007. – 542 с.

3. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації// Педагогіка і психологія. – 2014. -№1. –С.12 – 17.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
5. Білецька. І. Інклюзивне навчання: перші кроки в Україні. Дошкільне виховання. 2007. №4. С. 12-15.
6. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. – К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
7. Марків В.М. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 283 с.
8. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. – Київ : ЦП «Компринт», 2019. – 319 с.
9. Методика виховної роботи : навч. посіб. за кредитно-модул. системою орг. навчання / Н. П. Онищенко ; ДВНЗ "Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди". - Переяслав-Хмельницький : СПД Карпук С. В., 2009. - 326 с.
10. Основи психології та педагогіки (психологія): Робочий зошит: / укл. : Н.Г. Матейчук, О.П. Степаненко. – 2-е вид., випр. й доп. – Чернівці, 2017. – 124 с.
11. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. третє, перероб. і допов. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. – 230 с.
12. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: Навч.-мет. пос. К. 2016. 248 с.

Електронні ресурси:

Афанасьєва А.О., Гладуш В.А. Естетичне виховання дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/vyopuski/1_2021/%D0%90.

Ткаченко І. О. Особливості естетичного виховання дітей дошкільного віку в інклюзивних групах ЗДО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.idgu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1014/1>.

Зміст естетичного виховання - Нова педагогіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novapedahohika.com> > .

Естетичне виховання учнів молодшого шкільного віку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tetyana.at.ua> > publ > es..

Тема: Волонтерський рух на Україні

Завдання:

1. Написати твір-есе на тему «Роль волонтерської діяльності в становленні майбутнього фахівця спеціальної освіти».
2. Скласти структурно-логічну схему «Принципи волонтерської діяльності».
3. Скласти тести до теми (10 питань з 3-ьома варіантами відповідей).

Література:

1. Ванюшина О. Ф. Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус / Ванюшина О. Ф. // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. / Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняховського. — Київ, 2015. — Вип. 1 (44) С. 275-281.
2. Голуб В'ячеслав. Типологія відносин між державою та волонтеріатом / В'ячеслав Голуб // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. — Дніпропетровськ, 2014. — Вип. 3 (22) С. 27-39.
3. Діяльність громадських організацій і розвиток волонтерського руху : [метод. посіб.] / Миколаїв. нац. аграр. ун-т ; [Шарата Н. Г., Біліченко О. С., Редька В. І.]. — Миколаїв : МНАУ, 2014. — 58 с. : іл. — Бібліогр.: с. 37-43.
4. Дубровський І. М. Українське волонтерство як мобілізаційний ресурс суспільства / І. М. Дубровський // Філософія в сучасному світі : 20-21 листоп. 2014 р. — Харків, 2014. — С. 104-107.

5. Жужа Л. О. Вплив волонтерства на розвиток громадянського суспільства в Україні / Жужа Л. О. // Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри : міжнар. наук.-практ. конф. — Одеса, 2015. — Ч. 1 С. 30-32.
6. Запорожан Валерій. Як виховати волонтера : студентські загони Одеського медичного університету понад десять років беруть під опіку нужденних малих і старих / Валерій Запорожан // Урядовий кур'єр. — 2016. — 7 жовт. (№ 189). — С. 6.
7. Зайко І. В. Волонтерство як ресурс становлення та розвитку особистості: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями розвитку суспільних наук у ХХІ столітті» : 27–28 лют. 2015 р. — Херсон, 2015. — С. 102–103.

2.5. Тести для самоперевірки

1. Мета виховання – це:

- а) кінцевий результат діяльності;
- б) те, до чого прагнуть;
- в) усі відповіді вірні.

2. Мета виховання залежить від:

- а) бажання дорослих;
- б) можливості дітей;
- в) рівню розвитку суспільства та його потреб.

3. Яка глобальна мета сьогодні:

- а) виховати всебічно і гармонійно розвинену особистість;
- б) виховати всебічно розвинену особистість;
- в) виховати гармонійно розвинену особистість.

4. Складові частини виховання – це:

- а) розумове, фізичне, трудове, моральне, естетичне виховання;
- б) розумове, екологічне, моральне, естетичне виховання;
- в) розумове, фізичне, трудове, правове, естетичне виховання;

5. Виховання – це:

- а) цілеспрямований процес взаємодії дітей і дорослих;
- б) передача знань молодому поколінню;
- в) передача культурних надбань.

6. Які є види світогляду?

- а) релігійний, побутовий, науковий;
- б) релігійний, моральний, естетичний;
- в) правовий, екологічний, глобальний.

7. Мета виховання конкретизується в:

- а) етапах виховання;
- б) завданнях виховання;
- в) різних формах виховання.

8. Який рівень педагогічної взаємодія забезпечить її ефективність?

- а) суб'єкт-об'єктний;
- б) суб'єкт-суб'єктний;
- в) обидва варіанти вірні.

9. Що пропущено у ланцюжку: «свідомість - ... - поведінка»?

- а) почуття;
- б) емоції;
- в) внутрішній світ дітей.

10. До якої ознаки учнівського колективу відноситься вислів «один за всіх і всі за одного»?

- а) соціально цінна мета;
- б) наявність органів самоврядування;
- в) відносини взаємної відповідальності.

11. Зміст виховання може проявлятися?

- а) в одній формі;
- б) у двох формах;
- в) у різних формах.

12. Зовнішнє вираження змісту виховання - це:

- а) форми виховання;
- б) засоби виховання;
- в) принципи виховання.

13. Які бувають педагогічні вимоги?

- а) прямі та непрямі;
- б) відкриті та закриті;
- в) зовнішні та внутрішні.

14. Виховання відповідальності за збереження та розвиток природи – це завдання якого виховання?

- а) екологічного;
- б) фізичного;
- в) правового.

15. Конформізм, нонконформізм, гармонія – це:

- а) типи відносин колективу і особистості;
- б) функції управління;
- в) принципи виховання.

16. Цілеспрямована взаємодія педагога та дітей, у ході якої здійснюється їх всебічний та гармонійний розвиток – це:

- а) принцип виховання;
- б) процес виховання;
- в) зміст виховання.

17. Виховання має довготривалий характер – це:

- а) специфічна особливість виховного процесу;
- б) закономірність виховного процесу;
- в) принцип виховання.

18. Подача фактичного матеріалу – це сутність якого методу виховання?

- а) розповіді;
- б) бесіди;
- в) дискусії.

19. Формування наукового світогляду на уроках, заняттях – це завдання якої мети уроку, заняття?

- а) дидактичної;
- б) розвивальної;
- в) виховної.

20. Між колективом та особистістю рівноправні відносини. Це який тип відносин?

- а) конформізм;
- б) гармонія;
- в) нонконформізм.

21. Самоаналіз, самопримус, самозвіт... - це методи:

- а) виховання;
- б) самовиховання;
- в) перевиховання.

22. У якому віці з'являється почуття дорослості?

- а) дошкільному;
- б) молодшому шкільному;
- в) підлітковому.

23. Принцип паралельної дії хто визначив?

- а) А.С.Макаренко;
- б) В.О.Сухомлинський;
- в) О.В.Духнович.

24. Методи заохочення та покарання до якої групи відносяться?

- а) методи формування свідомості;
- б) методи стимулювання;
- в) методи організації діяльності та формування досвіду громадської поведінки.

25. Допомогти дитині усвідомити свої переваги та недоліки. Це етап якого процесу?

- а) виховання;
- б) самовиховання;
- в) перевиховання.

26. Проведення профорієнтаційної роботи в школі – це завдання якого виховання?

- а) розумового;
- б) естетичного;
- в) трудового.

27. Особистість підкорює собі колектив. Це який тип відносин між колективом та особистістю?

- а) конформізм;
- б) гармонія;
- в) нонконформізм.

28. Хто вперше визначив формулу виховання: «свідомість – почуття – поведінка»?

- а) І.Г.Песталоцці;
- б) А. Дістервег;
- в) Я.А.Коменський.

29. Що є основою морального розвитку?

- а) сформований науковий світогляд;
- б) почуття власної гідності;
- в) ґрунтовні та міцні знання.

30. Методи виховання - це:

- а) шляхи соціалізації особистості;
- б) змістовні компоненти програми виховання;
- в) спосіб впливу вихователя на вихованця.

31. Невідповідність між виховними впливами школи і сім'ї - це:

- а) внутрішні суперечності;

- б) зовнішні суперечності;
- в) мотиви виховання.

32. Сукупність суспільно-історичних умов, в яких живе і розвивається особистість, називається:

- а) домашнє середовище;
- б) природне середовище;
- в) соціальне середовище.

33. Колектив підкорює собі особистість. Це який тип відносин колективу і особистості?

- а) конформізм;
- б) гармонія;
- в) нонконформізм.

34. Бесіда, лекція, розповідь, пояснення – це методи:

- а) формування свідомості особистості;
- б) самовиховання;
- в) формування досвіду громадської поведінки.

35. Моральність - це:

- а) сукупність моральних якостей;
- б) сукупність моральних норм;
- в) внутрішньо прийнята мораль, яка проявляється у поведінці.

36. Всебічний розвиток особистості передбачає такі основні напрямки виховання:

- а) розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне;
- б) статеве, правове, інтернаціональне, моральне, фізичне;
- в) екологічне, трудове, моральне, громадянське, розумове.

37. Про яке розуміння виховання йдеться у вислові: «Людину виховує середовище»?

- а) виховання в широкому розумінні;
- б) виховання у вузькому розумінні;
- в) виховання у широкому педагогічному розумінні.

38. Мета та завдання національного виховання в суверенній Україні визначені в документі:

- а) концепція громадянського виховання;
- б) концепція національного виховання;
- в) державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.).

39. Мотив - це:

- а) внутрішній збудник;
- б) зовнішній збудник;
- в) опосередкований збудник.

40. Розвиток – це:

- а) накопичення кількісних змін в організмі;
- б) цілеспрямований процес формування певних якостей;
- в) кількісні та якісні зміни в організмі.

41. Формування особистості - це:

- а) становлення особистості як соціальної істоти;
- б) процес оволодіння знаннями;
- в) розвиток органів, систем організму.

42. Що є рушійними силами розвитку та формування особистості?

- а) діяльність;
- б) суперечності;
- в) спілкування.

43. Мета виховання – це:

- а) усвідомлений кінцевий результат діяльності;
- б) те, до чого прагнуть, чого хочуть досягти;
- в) обидві відповіді вірні.

44. Категорія «зміст виховання» відповідає на питання:

- а) що виховувати у дітей (якості, переконання, навички та звички поведінки)?
- б) коли виховувати?
- в) як виховувати?

45. Основні фактори розвитку особистості:

- а) спадковість, діяльність, спілкування;
- б) спадковість, навчання, виховання;
- в) спадковість, середовище, виховання.

46. Глобальна мета виховання залежить від:

- а) спрямованості педагогів;
- б) рівня розвитку суспільства та його потреб;
- в) індивідуальних особливостей дітей.

47. Прояв і розвиток дружби, чуйність і взаємодопомога – це зміст якої інтегрованої моральної категорії?

- а) почуття колективізму
- б) почуття власної гідності
- в) почуття патріотизму

48. Ефективні методи виховання дітей з порушеннями мовлення:

- а) ігрові, інтерактивні
- б) словесні, наочні
- в) усі відповіді вірні

49. В основі словесних методів виховання дітей з порушеннями мовлення повинен переважати:

- а) діалог
- б) монолог
- в) обидві відповіді вірні

50. Один з найефективніших методів виховання дітей з порушеннями мовлення:

- а) покарання
- б) заохочення
- в) дискусія

51. На яких принципах ґрунтується трудове виховання ?

- а) творчого характеру праці
- б) єдності праці та багатогранності життя
- в) обидві відповіді вірні

52. Заохочення, доброта, прохання – до яких прийомів педагогічної взаємодії відносяться?

- а) створюючих
- б) гальмуючих
- в) комбінованих

53. Масові, колективні, групові, індивідуальні – це класифікація форм виховання за яким критерієм?

- а) виховною метою
- б) кількісним
- в) місцем проведення

54. Діалогічна взаємодія педагога з дітьми – в основі якої форми виховання?

- а) бесіди
- б) гри
- в) диспуту

55. Провідним типом діяльності, в процесі якої формуються навички та звички поведінки, для дітей дошкільного віку є:

- а) гра
- б) пізнання
- в) спілкування

56. віддаленість результатів у виховній роботі – це:

- а) специфічна особливість виховного процесу
- б) закономірність виховання
- в) принцип виховання

57. Правила виховання – це:

- а) вимоги до слова педагога
- б) вимоги до принципів виховання
- в) вимоги до організації діяльності

58. Формування естетичних ідеалів – завдання якого виховання?

- а) морального
- б) розумового
- в) естетичного

59. Розвиток естетичних смаків – завдання якого виховання?

- а) естетичного
- б) трудового
- в) фізичного

60. Виховання на культурно-історичному досвіді конкретного народу
– це

- а) національне виховання
- б) моральне виховання
- в) історичне виховання

61. Що є первинним осередком суспільства у житті людини?

- а) колектив
- б) сім'я
- в) група

62. Метою сімейного виховання є:

- а) формування моральних якостей дитини, підготовка її до дорослого життя;
- б) створити фінансове підґрунтя;
- в) дати дитині гарну освіту.

63. Завданнями сімейного виховання є:

- а) навчити діяти в правовому полі
- б) розвиток інтелектуальних можливостей, набуття досвіду трудової діяльності
- в) усі відповіді вірні

64. Основою сімейного виховання є:

- а) вимогливість
- б) любов
- в) байдужість

65.

66. Ефективність виховання дітей з порушеннями мовлення у сім'ї залежить від:

- а) наявності усіх членів сім'ї
- б) надмірної уваги до дітей
- в) створення належних умов

67. Сімейна педагогіка як галузь загальної педагогіки бере свій початок з книги:

- а) Я.А. Коменського «Материнська школа»
- б) А.С.Макаренка «Книга для батьків»
- в) В.О. Сухомлинського «Батьківська педагогіка»

68. Залучення дітей до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці – це:

- а) трудове виховання
- б) розумове виховання
- в) фізичне виховання

69. Що є важливою складовою системи трудового виховання?

- а) розумова діяльність
- б) трудове навчання
- в) фізична підготовка

70. Який стиль педагогічного керівництва є найефективнішим у виховній практиці?

- а) авторитарний
- б) ліберальний
- в) демократичний

71. Який стиль педагогічного спілкування є найефективнішим у виховній практиці?

- а) спілкування-дистанція
- б) спілкування-залякування
- в) спілкування на основі зацікавленості спільною творчою діяльністю

72. Важливе місце в трудовому вихованні посідає:

- а) мотивація праці
- б) розумовий розвиток
- в) засвоєння культурно-історичних надбань

73. До системи трудового виховання входить:

- а) продуктивна праця
- б) суспільно корисна праця
- в) обидві відповіді вірні

74. Зміст фізичного виховання передбачає:

- а) загартування організму
- б) фізичний розвиток організму
- в) усі відповіді вірні

75. Чому сприяє фізичне виховання?

- а) розвитку інтелектуальних здібностей
- б) екологічній освіченості
- в) фізичному розвитку

76. Дотримання санітарно-гігієнічних норм сприяє фізичному розвитку?

- а) ні

- б) в деякій мірі
- в) так, завжди

77. Необхідно зважати на індивідуальні можливості дітей у процесі фізичного виховання?

- а) ні, не обов'язково
- б) так, постійно
- в) тимчасово

78. Завданням морального виховання є:

- а) формування моральної свідомості
- б) розвиток сенсорної культури
- в) оволодіння основами наукових знань

79. Мета морального виховання:

- а) формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі та практичної діяльності
- б) формування трудових умінь та навичок
- в) формування національної свідомості

80. Що є методологічною основою морального виховання?

- а) філософія
- б) етика
- в) граматики

81. Що таке етика?

- а) наука про виховання
- б) теорія навчання
- в) наука про мораль

82. Система принципів, норм і правил, які виступають регуляторами поведінки людини – це:

- а) мораль
- б) естетика
- в) закон України

83. Що не входить до системи морального виховання?

- а) правове виховання
- б) екологічне виховання
- в) демократичне виховання

84. Вибір методів виховання залежить від:

- а) віку та особливостей дітей
- б) теми, мети та завдань
- в) усі варіанти вірні

85. Моральні норми – це:

- а) суспільні закони
- б) правила, вимоги, що визначають, як людина повинна діяти в тій чи іншій конкретній ситуації
- в) засоби виховання

86. Моральна свідомість – це:

- а) система моральних поглядів, принципів, переконань
- б) система умінь та навичок поведінки
- в) система емоційно-вольових умінь та навичок

87. Що не належить до змісту морального виховання?

- а) патріотизм
- б) працелюбність
- в) емпатія

88. Формула виховання:
- а) свідомість – почуття – поведінка
  - б) свідомість – воля – поведінка
  - в) мотив – воля – поведінка
89. Естетичне виховання спрямоване на формування в дитини:
- а) моральних якостей
  - б) фізичної досконалості
  - в) здатності сприймати, розуміти, зберігати та створювати красу
90. Про що йдеться: «Складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку» – це:
- а) виховання
  - б) навчання
  - в) розвиток
91. Які виділяють суперечності у процесі виховання?
- а) складні, легкі
  - б) важливі, неважливі
  - в) внутрішні, зовнішні
92. Про який вид суперечностей йдеться: «Суперечності між новими потребами та можливостями їх задоволення»?
- а) внутрішні
  - б) зовнішні
  - в) суспільні

93. Що є джерелом виховного процесу?
- а) боротьба суперечностей
  - б) енергія вихователя
  - в) бажання вихованця
94. Як виглядає ланцюжок етапів виховання дітей з порушеннями мовлення?
- а) мета - зміст - оцінка - результат
  - б) мета - засоби - оцінка - зміст - результат
  - в) мета - зміст - засоби - оцінка - результат
95. Що є одним із основних засобів виховання?
- а) діяльність
  - б) засоби масової інформації
  - в) повчання батьків
96. Що таке звички?
- а) дії, які виконуються на свідомому (когнітивному) рівні
  - б) автоматизовані дії, які сформувалися в результаті багаторазового повторення одних і тих же дій (підсвідомий рівень)
  - в) сформовані міцні, тверді життєві принципи людини, якими вона керується в процесі своєї життєдіяльності
97. Кому належить фраза «Самовиховання – найкраще виховання»?
- а) К.Д. Ушинському
  - б) Я.А. Коменському
  - в) В.О. Сухомлинському

98. Як називається виховний процес, спрямований на подолання негативних якостей, які сформувалися під впливом несприятливих умов виховання?

- а) виховання
- б) самовиховання
- в) перевиховання

99. У чому полягає специфіка процесу виховання?

- а) точності
- б) цілеспрямованості
- в) аргументації

100. Система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості це:

- а) процес виховання
- б) процес навчання
- в) процес розвитку

101. Від чого залежить успіх процесу виховання?

- а) від обраних педагогом методів та форм виховання
- б) від розвинених педагогічних здібностей педагога
- в) від взаємодії усіх сторін процесу

102. Йдеться про яке виховання: Створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, покликаних формувати свідомість та ціннісні орієнтації дитини, передавати їй соціальний досвід, - це:

- а) національне виховання
- б) фізичне виховання
- в) соціальне виховання

103. Що є визначальним у професіоналізмі вихователя?

- а) теоретична компетентність
- б) методична підготовка
- в) усі відповіді вірні

104. Природовідповідність, народність, культуровідповідність, етнізація, гуманізм, демократизм, зв'язок із життям, гармонізація індивідуальних і загальнолюдських потреб та інтересів особистості – це:

- а) основні принципи виховання
- б) закономірності виховання
- в) правила виховання

105. Що формується в процесі естетичного виховання ?

- а) естетична свідомість і естетична поведінка
- б) естетична свідомість
- в) естетична поведінка

106. Створення в освітніх установах та сім'ї естетично привабливої обстановки; висока естетична культура виховних заходів – це:

- а) прийоми естетичного виховання
- б) засоби естетичного виховання
- в) умови естетичного виховання

107. В якому віці активно відбувається процес самовиховання?

- а) дошкільному
- б) старшому шкільному
- в) підлітковому

108. Основи моральності формуються в:

- а) підлітковому віці

- б) дошкільному віці
- в) молодшому шкільному віці

109. На яких принципах ґрунтується трудове виховання ?

- а) творчого характеру праці
- б) єдності праці та багатогранності життя
- в) обидві відповіді вірні

110. Заохочення, доброта, прохання – до яких прийомів педагогічної взаємодії відносяться?

- а) створюючих
- б) гальмуючих
- в) комбінованих

111. Педагогічний оптимізм – це принцип:

- а) педагогічної взаємодії
- б) навчання
- в) виховання

112. Масові, колективні, групові, індивідуальні – це класифікація форм виховання за яким критерієм?

- а) виховною метою
- б) кількісним
- в) місцем проведення

113. Діалогічна взаємодія педагога з дітьми характерна для якого рівня комунікативної взаємодії?

- а) суб'єкт - суб'єктного
- б) суб'єкт - об'єктного
- в) об'єкт - об'єктного

Ключ:

1 - в; 2 - в; 3 - а; 4 - а; 5 - а; 6 - а; 7 - б; 8 - б; 9 - а; 10 - в; 11 - в; 12 - а; 13 - а;
14 - а; 15 - а; 16 - б; 17 - а; 18 - а; 19 - в; 20 - б; 21 - б; 22 - в; 23 - а; 24 - б;
25 - б; 26 - в; 27 - в; 28 - а; 29 - б; 30 - в; 31 - б; 32 - в; 33 - а; 34 - а; 35 - в;
36 - а; 37 - а; 38 - б; 39 - а; 40 - в; 41 - а; 42 - б; 43 - в; 44 - а; 45 - в; 46 - б;
47 - а; 48 - в; 49 - а; 50 - б; 51 - в; 52 - а; 53 - б; 54 - а; 55 - а; 56 - а; 57 - б;
58 - в; 59 - а; 60 - а; 61 - б; 62 - а; 63 - в; 64 - б; 65 - в; 66 - а; 67 - а; 68 - б;
69 - в; 70 - в; 71 - а; 72 - в; 73 - в; 74 - в; 75 - в; 76 - б; 77 - а; 78 - а; 79 - б;
80 - в; 81 - а; 82 - в; 83 - в; 84 - б; 85 - а; 86 - в; 87 - а; 88 - в; 89 - а; 90 - в;
91 - а; 92 - а; 93 - в; 94 - а; 95 - б; 96 - в; 97 - в; 98 - б; 99 - а; 100 - б; 101 - а;
102 - в; 103 - а; 104 - а; 105 - в; 106 - в; 107 - б; 108 - в; 109 - а; 110 - а; 111 - б;
112 - а.

2.6. Тематика та розробки виховних заходів

ТЕМА 1: БУТИ НА ЗЕМЛІ ЛЮДИНОЮ

Мета: виховувати людяність, доброзичливість, гуманне ставлення до оточуючих; сприяти розвитку культури взаємовідносин між однолітками.

Обладнання: роздатковий матеріал, скринька, свічка, музичне оформлення, відеопрезентація.

План:

1. Вступне слово педагога (3 – 5 хв.)
2. Основна частина (25 – 30 хв.)
3. Заключна частина (5 – 10 хв.)

Хід заходу:

1. Класний керівник: Людина... Загадкове створіння, що й казати! Ми з вами всі різні, у кожного своя дорога, свій шлях, і як прожити власне життя, ми обираємо самі. Але, йдучи своєю дорогою, не можна забувати, що поряд є інші люди, яким інколи так потрібна дружня підтримка, порада, турботливе ставлення та розуміння. Людина зможе гармонійно розвиватися тільки перебуваючи у гармонії зі Всесвітом. А як же досягнути повного

взаєморозуміння з оточуючим середовищем, як не загубитися у шаленому вирі життя? І взагалі, що значить бути справжньою Людиною, що, мов зірка, яскраво світить на небі серед багатьох інших таких зірок, які схожі одна на одну, і водночас такі різні, які згасають, але світло від них ще багато років продовжує сяяти?..

Зверніть, будь ласка, увагу на слова Арістотеля, що є епіграфом нашого заходу: «Справжньою Людиною не народжуються – нею стають». Та ми з вами зможемо відповісти на питання «Чи згодні ви з таким висловом?» тільки після того, як з'ясуємо, яке ж значення ми вкладаємо в поняття «справжня Людина».

2. Класний керівник: До нас дійшов вислів відомого філософа Конфуція: «Тільки справжню Людину ще довго з любов'ю згадують інші». Як ви його розумієте?

(Вислів – на слайді відеопрезентації)

(Діти відповідають)

Класний керівник: Дякуємо за цікаві міркування. Дійсно, єдиної відповіді на питання: «Кого можна назвати справжньою Людиною?» не існує. Проблема визначення поняття «справжня Людина» хвилювала в усі часи багатьох філософів, науковців, письменників.

Так, всесвітньо відомий прозаїк П. Коельйо сказав: «Справжня людина не йде попереду інших, але і не відстає від них – вона завжди поряд». Тож, давайте послухаємо учнів, які знайшли чимало цікавих висловлювань відомих людей стосовно даного питання.

(Учні читають заздалегідь підготовлені цитати).

Класний керівник: Дякуємо нашим доповідачам. А скажіть, будь ласка, який з прочитаних вашими однокласниками висловів, сподобався вам найбільше? Чому?

(Учні відповідають)

Класний керівник: Молодці, всі ви правильно виокремили ті якості, які притаманні справжній Людині. Коли хтось із нас робить певний корисний

вчинок, то не завжди є час на роздуми, не завжди встигаємо подумати, що, мовляв, зараз я вчиню, як і личить людині, бо нами керують справжні альтруїстичні почуття, які вже стали звичною нормою поведінки. І тільки такий безкорисливий вчинок можна вважати істино гуманним.

Так, наприклад, ваші однолітки, а подекуди діти молодші від нас, отримали звання Героя України, Людина року та Гордість країни за свої вчинки: чотирирічний мешканець Кривого Рогу Денис Гупалов врятував від пожежі свою восьмимісячну сестричку, а шестирічна жителька Волинської області Аня Войцеховська врятувала свою подругу Іринку, яка провалилася під лід. Вам давалося домашнє завдання провести пошукову роботу та знайти історії про героїчні вчинки дітей. Про кого ви нам можете розповісти?

(Діти відповідають)

Класний керівник: А люди яких професій щодня рятують безліч життів?

(Учні відповідають)

Класний керівник: Як ви думаєте, що відчувають рятувальники у цей момент? Що спонукає їх робити ці вчинки?

(Діти відповідають)

Класний керівник: Молодці, дійсно, щире прагнення допомогти іншій людині змушує робити відчайдушні, небезпечні вчинки. Та як ви думаєте, чи тільки люди цих професій здатні піти у вогонь чи пірнути під лід задля порятунку іншої людини? Чи тільки цих людей ми можемо назвати справжніми Людьми?

(Діти висловлюють свої думки)

Класний керівник: Дякуємо за відповіді, дійсно, не кожна людина здатна пірнати у крижану воду, а особливо тоді, коли вона сама не вміє плавати, але також не можна пройти повз чуже горе. Троє учениць підготували міні-виставу про розмову двох подруг. Давайте разом з вами її подивимося, а потім дамо відповіді на питання, хто з дівчат вчинив, на вашу думку, гуманно, а хто – ні. І як би ви вчинили на їхньому місці?

Учениця 1. Ой! Марино! Дивись, он лежить біля лавки якийсь літній чоловік, може, йому погано? Давай підійдемо, запитаємо!

Учениця 2. Ще чого! А, може, він нас скривдить?! Та й взагалі, то не наша справа, лежить собі, – нехай лежить, хтось інший до нього підійде.

Учениця 1. Але ж так не можна! Може, йому саме зараз необхідна допомога, може, у нього серце хворе! А якщо ніхто до нього не підійде, що ж йому тоді робити?!

Учениця 2. То вже не наш клопіт. Ти як хочеш, Віро, а я іду додому, і тобі раджу. Бувай!

Учениця 3. Марина пішла, а Віра лишилася і викликала швидку, що забрала літнього чоловіка, у якого, виявляється, стався серцевий напад...

(Обговорення ситуації)

Класний керівник: Таким чином, дівчина врятувала життя людини, вона зробила все, що залежало від неї. Тобто, ти вже герой, якщо зробив щось корисне не тільки для себе, а й для інших, і, як ви справедливо зауважили, треба зробити все необхідне, що залежить від тебе, щоб допомогти іншій людині.

Видатний письменник Уолт Уїтмен казав: «Подумай про час, про день сьогоднішній і віки, подумай про себе і про інших людей, та головне – подумай про природу – тоді зрозумієш Істину». Як ви розумієте даний вислів?

(Вислів – на слайді відеопрезентації)

(Учні відповідають)

Класний керівник: Молодці, дійсно, справжня людина небайдужа не тільки до інших людей, а й до природи, оскільки вона – невід’ємна її частина, не дарма ж французький філософ П. Гольбах влучно помітив, що справжня Людина – це створіння, у якому відбивається Всесвіт. Як ви думаєте, що він мав на увазі?

(Діти відповідають)

Класний керівник: Дякуємо за гарні відповіді. Справді, Всесвіт позбавлений хаосу, – у ньому панує гармонія, яка повинна панувати у душі кожної людини. Давайте спробуємо створити нову власну галактику під назвою «Справжня людина», навколо центра якої будуть обертатися чимало сонячних систем – позитивних якостей, що справжній Людині притаманні, і які ми весь час повинні плекати в собі.

(Діти пишуть на роздатковому матеріалі і по черзі прикріплюють зірочки, пояснюючи при цьому свій вибір)

Класний керівник: Сподіватимемося, що ця створена нами нова галактика, заповнить частинку нашого особистісного Всесвіту, долаючи будь-які прояви хаосу та вносячи натомість лише гармонію. А як ви вважаєте, чому у Всесвіті панує лад?

(Учні висловлюють власні міркування)

Класний керівник: Дійсно, ніщо не відбувається просто так, оскільки існують певні закони, так би мовити, певні заповіді. Давайте ми разом з вами також сформулюємо заповіді справжньої Людини. Для цього розподіліться, будь ласка, на п'ять команд. Нехай кожна команда сформулює власні заповіді, найвдаліші з яких ми й запишемо. У вас є п'ять хвилин.

(Учні виконують завдання, після чого відбувається обговорення)

Класний керівник: Як ви вважаєте, навіщо ми з вами сформулювали ці заповіді?

(Діти висловлюють свої думки)

Класний керівник: Дякуємо за змістовні відповіді. Як бачимо, справжня людина не може бути байдужою, пасивною, вона весь час повинна діяти на благо іншим людям, бо тільки за умови безперервного руху вперед формується всебічно розвинена особистість. Саме про це написав вірш «Хто ти?» В. Симоненко.

Учень читає під музичний супровід:

Ти знаєш, що ти людина?

Ти знаєш про це чи ні?

Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина
Очі твої – одні.
Більше тебе не буде
Завтра на цій Землі.
Інші ходитимуть люди
Інші кохатимуть люди
Добрі, ласкаві, злі.
Сьогодні усе для тебе –
Озера, гаї, степи.
І жити спішити треба –
Гляди ж не проспи!
Бо ти на землі людина,
І хочеш того чи ні
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні!

Класний керівник: Скажіть, будь ласка, які почуття викликав у вас цей вірш?

(Діти висловлюють власні міркування, після чого класний керівник розповідає про свої почуття)

Класний керівник: Як ви думаєте, а що автор хотів донести до нас за допомогою свого вірша?

(Діти відповідають)

Класний керівник: Дякуємо за гарні відповіді. Давайте хоч на хвилинку відчуємо себе письменниками і також спробуємо написати послання-побажання молодшим товаришам, які вчитимуться після вас. Для цього візьмемо листи і напишемо побажання, що робити їм для того, щоб стати справжньою Людиною.

(Діти пишуть, зачитують те, що написали і опускають листи до скриньки)

Класний керівник: Сподіватимемося, що діти обов'язково врахують наші побажання, але для того, щоб заохотити їх до прочитання наших листів, давайте на скриньці напишемо девіз справжньої Людини. Для цього розподіліться, будь ласка, на три команди. У вас є три хвилини. Найкращий варіант ми запишемо на скриньці. До роботи!

(Після спільного обговорення найкращий девіз пишуть на скрині)

Класний керівник: Молодці, матимемо надію, що наші адресати будуть вдячні за турботу про них. А давайте подумаємо, кому кожен із нас вдячний за щось у своєму житті, кому ми хочемо сказати: «Дякую». Адже дуже важливо усвідомлювати, що люди, яким ми чимось завдячуємо, будуть дійсно щасливі, коли почують від нас щирі, сповнені тепла слова подяки. Бо, погодьтеся, не так часто ми дякуємо оточуючим за турботу, піклування, розуміння, а їм інколи буває достатньо такого простого, але водночас могутнього слова «Дякую».

(Класний керівник тримає у руках іграшкове серце, дякує, кому вважає за потрібне, і передає сердечко по колу. Діти роблять те ж саме, поки серце не повернеться знову до класного керівника)

Класний керівник: Як ви думаєте, що символізує це серце?

(Діти відповідають)

Класний керівник: Дякуємо за гарні відповіді, дійсно, дуже важливо відчувати теплоту сердець оточуючих нас людей і дуже важливо самим віддавати власне душевне тепло. Бо людське життя – бурхливе море, у якому так легко збитися з правильного курсу, а тому нам завжди потрібно мати маяк-орієнтир, який би вказував вірний шлях, нам завжди необхідно мати той вогник, який зігріє наше серце, освітить ясним сяйвом душу. Що ж може слугувати таким вогником?

(Учні відповідають)

Класний керівник: Правильно, молодці, у кожного з нас у житті є ідеал, та людина, на яку нам хочеться бути схожою, яка ясним світлом палає для нас.

(Класний керівник запалює свічку)

Класний керівник: Давайте, дивлячись на цей яскравий вогник, згадаємо, хто для нас є прикладом для наслідування, і назвемо ті якості, які повинен мати справжній ідеал.

(Учні відповідають)

Класний керівник: Дійсно, якщо людина має вказані нами якості, вона може слугувати прикладом для інших, а яскравий вогник її душі не задмухає жодна негода. А як ви думаєте, що символізує запалена нами свічка?

(Діти відповідають)

3. Класний керівник: Молодці, всі ваші відповіді правильні. Ми з вами багато говорили про позитивні якості Людини та щоб не потрапити у полон негативних, треба згадати і про них. Недарма ж кажуть: «Ворога треба знати в обличчя». Тому візьмемо у руку папірець, потримаймо його декілька хвилин на долоні, уявімо, що на ньому написані наші якості, які заважають нам стати справжньою Людиною. А тепер міцно стисніть руку і покладіть папірець до вази.

(Учні кладуть папірці, класний керівник свічкою підпалює папір. Звучить музика)

Класний керівник:

Бурхливий вогонь – це могутня стихія,
Що в кожному серці одвіку палає,
Очищує душу, пробуджує мрії,
Й горить він довіку... Горить... Не згорає..
Як краплі дощу, що по шибці малює,
Як вогник від свічки, що ясно пала,
Нехай кожен з нас усім серцем відчує

Хоч краплю турботи і вогник тепла.
Людина – ти справді предивне створіння,
Що завжди саме обирає свій путь.
Та ти пам'ятай, пам'ятай неодмінно –
ЛЮДИНА – це гордо! І так тебе звать.

Класний керівник: Коли ми з вами з'ясували, які якості притаманні справжній Людині, давайте повернемося до нашого епіграфу. Як ви його розумієте?

(Учні відповідають)

Класний керівник: Сподіватимемося, що сказані нами слова не поринуть у небуття, а закарбуються в наших серцях, вогник людяності та доброти осяє нашу душу, і ми самі зможемо своєю поведінкою, своїми вчинками показувати приклад оточуючим, а на нашій Землі стане ще більше СПРАВЖНІХ ЛЮДЕЙ!

ТЕМА 2: ДРУЖБА – НАЙБІЛЬШИЙ СКАРБ

Мета: виховувати в учнів прагнення до спілкування з оточуючими людьми; сприяти розвитку культури взаємовідносин між однолітками; навчити розрізняти поняття дружба та приятелювання.

Обладнання: роздатковий матеріал, стінгазета, скринька, музичне оформлення, відеопрезентація.

План заходу:

1. Вступне слово педагога.
2. Основна частина.
3. Заключне слово педагога.

Хід заходу:

1. Вступне слово педагога

Людина... Загадкова істота, що й казати! Ми з вами всі різні, у кожного з нас свої погляди на життя, власні прагнення, переживання... Скільки людей – стільки й думок. Дехто вважає найбільшим щастям мати достаток, а хтось

прагне до духовного розвитку. Та є ще й загальнолюдські цінності, без яких жодна людина не зможе прожити, які допомагають кожному з нас не загубитися в безмежному світі, не втратити власне «я», духовно збагатитися і гармонійно та всебічно розвиватися.

Відомий письменник Антуан де Сент Екзюпері сказав: «Людина може мати все, та якщо в неї черстве серце, вона, маючи все, не має нічого. А щоб серце не зачерствіло поряд завжди має бути вірний друг...».

Скажіть, будь ласка, як ви розумієте даний вислів? На якій з найбільших людських цінностей наголошує митець?

(Учні відповідають)

Дякую, молодці, дійсно митець вважав дружбу найбільшим скарбом людини.

А чи вважаєте так ви? Чому?

(Учні відповідають)

2. Основна частина

Всі ви дуже добре пояснювали, чому дружбу вважають найбільшим скарбом, а скажіть, будь ласка, що ж ви розумієте під поняттям дружба? Свої визначення запишіть швиденько на пелюстках, щоб ми могли з вами зробити велику гарну квітку дружи.

(Учні зачитують визначення і по черзі, виходячи до дошки, прикріплюють пелюстки).

Скажіть, будь ласка, а що символізує дана квітка?

(Діти відповідають)

Кожен з вас намагався сформулювати значення поняття дружба, а давайте ми з вами послухаємо виступ ваших однокласників, які підготували цікаві вислови відомих людей про дружбу.

(Учні зачитують заздалегідь підготовлений матеріал: вислови відомих людей про дружбу, прислів'я та приказки, цікаві історії).

Як бачимо, про дружбу можна говорити багато, та линуть також понад світом прекрасні пісні, що навіюють спогади про друзів. Тому ваші

однокласниці хочуть подарувати вам пісню двох найкращих друзів з мультфільму, добре вам відомого ще з не такого далекого дитинства.

(Лунає пісня «Блакитний вагон»)

Роки летять, ось і ви вже не ті маленькі діти, якими були ще зовсім недавно. І, можливо, хочеться повернути час трішечки назад, пригадати своїх колишніх товаришів, з яким бавилися разом. У цьому нам допоможе чарівний потяг «Дружба», який не може вирушити в дорогу, поки ми не приєднаємо до нього вагончики. Напишіть, будь ласка, на вагончиках, яка ж буває дружба, якими епітетами ми можемо її схарактеризувати.

(Учні пишуть епітети на листочках-вагончиках, потім по черзі виходять до дошки, прикріплюють їх і коментують написане.)

Педагог: Ми з вами поспівали, помандрували, побували садівниками, вирощуючи квітку дружби. А ваші однокласниці пропонують вам побувати ще й на виставі. Уважно слідкуйте за тим, що нам показують дівчата, бо саме нам доведеться відповідати на маленьке, але дуже важливе питання.

(Учні розігрують діалог)

Дівчина 1: Привіт, Алінко, як справи? Бачу, ти вже не дружиш з Наталкою, а такі ж товаришки були!

Дівчина 2: Привіт, Віко! Дякую, у мене все гаразд. От тільки ти трохи помиляєшся. Не були ми з Наталкою друзями. Разом з ще з першого класу до школи ходили, та нема у нас спільних інтересів, розуміння нема. Тільки й того, що поряд живемо, з дитячого садочка знайомі та приязно одне до одного ставимось.

Дівчина 1: А хіба ж це не дружба?!

Дякуємо вам, дівчатка, а ось фінальне запитання, сподіваємось, можуть відповісти наші глядачі, шановні театральні експерти.

(Учні відповідають)

Дійсно, дружба це щось значно більше, ніж просто проведення разом якогось проміжку часу. Друга може й не бути поряд, але все одно можна відчути його підтримку.

Давайте разом з вами напишемо другові лист з побажаннями, словами подяки і вкинемо його в поштову скриньку. А якщо в когось поки немає справжнього друга, напишіть послання майбутньому товаришеві, або людині, яку ви поважаєте. І всі ці листи в цій скриньці збереже ваш класний керівник, щоб коли-небудь, відкривши цю скриньку, ви пригадали нашу сьогоднішню розмову.

(Учні пишуть послання і кидають їх до скриньки)

3.Заключне слово педагога.

Педагог: Дійсно, дружба – найбільший скарб! Прозора, мов краплина джерельної води, чиста, як кришталь, вона возвеличує людину, дарує їй радість та натхнення.

Справжня дружба – найбільша радість для людини, бо приятелів може бути безліч, а ось знайти вірних друзів важче, ніж нових знайомих. Тому давайте цінувати дружбу, плекати її. І головне, – щоб все, про що ми сьогодні з вами говорили, залишилося не тільки в нашій пам'яті, а й в наших серцях...

Ми з вами виростили квітку дружби, але поки вона одна, а ми ж хочемо, щоб друзів у нас було багато, тому давайте пересадимо її до нашого сонячного квіткового саду.

(Двоє учнів під фінальну пісню прикріплюють квітку на плакат, на якому вже є інші квітки. Кожна з квіточок містить прізвище та ім'я учня класу, а на пелюстках написано його гарні риси характеру).

ТЕМА 3: ДРУЖБА – КОШТОВНИЙ СКАРБ

Мета: з'ясувати сутність понять: «дружба», «друг»; розкрити їхню відмінність від понять «приятель» і «знайомий»; прищепити учням повагу до цінностей дружби; розвивати критичне ставлення до себе і своїх особистих якостей, почуття толерантності й коректності в спілкуванні з друзями.

Епіграф: *Дерево міцне корінням, а людина – друзями*

Педагог заходить до класу та вітається із учнями.

Педагог: Діти, сьогодні у нас дуже цікава і серйозна тема виховного заходу. А про що будемо говорити, ви дізнаєтесь, коли відгадаєте кросворд.

Хазяїн лісовий прокидається весною, спить в хатинці льодяній (ведмідь) (на слайді).

Однією ручкою всіх зустрічають, а другою проводжають (двері).

У лісі біля пенька зранку метушня, кипить робота (мурашки).

З неба зірочкою, а в долоню – водою (сніжинка).

Стоїть Антошка на одній нозі (гриб).

З гарячого колодязя через ніс вода ллється (чайник).

Бесіда:

1. Діти, яке слово ми отримали із виділених літер?
2. Чи здогадалися ви про що йтиметься на нашому заході?
3. Так, дійсно, йтиметься про дружбу, а тема звучить так:

(тема на слайді)

4. А як ви думаєте, чому саме я вирішила провести з вами захід на цю тему?

(після відповідей дітей, педагог сам відповідає на це проблемне питання)

5. Яка мета нашого заходу?

(після відповідей дітей, педагог зачитує мету (на слайді))

6. А чого ви очікуєте від нашого виховного заходу?

(після відповідей дітей, педагог висловлює і свої очікування)

7. Педагог: якщо наші очікування виправдаються, наша поляна розквітне (на слайді спочатку нерозквітла поляна, а наприкінці – показати розквітлу, якщо сподівання виправдаються).

Епіграфом до нашого заходу є народна мудрість *(слайд з епіграфом: Дерево міцне корінням, а людина – друзями)*.

8. А як ви його розумієте, поділіться з нами наприкінці виховного заходу.

10. Оскільки наш захід про дружбу, давайте з'ясуємо, як ви розумієте слово «дружба»?

(після відповідей дітей показати слайд з поясненням дружби (взяти зі словника)).

9. А чому дружбу називають коштовним скарбом?

(після відповідей дітей, педагог сам відповідає на це проблемне питання).

10. А які прислів'я та приказки ви знаєте про дружбу?

(діти зачитують заздалегідь підготовленим прислів'я та приказки)

Хто в біду допоміг, той два рази поміг.

Один в полі не воїн.

Дружба – велика сила.

Сила птаха в крилах, а людини – в дружбі.

З добрим дружись, а лихого стережись.

Друга шукай, а знайдеш – тримай.

Дружній табун і вовків не боїться.

Міцну дружбу вогонь не спалить.

Справжнього друга за гроші не купиш.

Друг не той, хто медом маже, а хто правду каже.

11. Поясніть, чому повчають нас ці прислів'я, в які народ вклав свою мудрість та свій досвід.

(Педагог відповідає на це проблемне запитання після відповідей дітей):

Так, їх є дуже й дуже багато. І усі вони повчають нас по-справжньому дружити.

Давайте послухаємо, що означало мати справжнього друга в давні часи.

Кл. керівник: *Вам було завдання підготувати повідомлення.*

Послухаємо їх.

Учень 1. Дружбу як особливі людські взаємини високо цінували в усі часи. Ще у Стародавній Греції відомий філософ Платон підносив дружбу

понад усі людські чесноти. За словами Сократа, спілкування між людьми без дружби втрачає всяку цінність.

Учень 2. З античних міфів відомо, що покровителями дружби вважаються герої Кастор і Полідевк (Діоскури), які були не тільки нерозлучними друзями, а й братами-близнюками. Їхні родинні зв'язки і дружні стосунки позначалися давньогрецьким словом «філія» — друг. Як бачимо, раніше це слово означало насамперед кровних родичів, своїх, а потім — близьких, соратників, партнерів. Так, у сучасній італійській мові слова «фільйо» і «філья» зберегли своє значення «син» та «донька».

Існує також версія, що праслов'янське слово друг в індоєвропейській мові мало первісне значення міцний, надійний, вірний. А хіба друг не є таким?

У сучасній українській мові слово друг містить оцінку взаємин людей, їхнє емоційне ставлення один до одного.

Учень 3. У всі часи дружба вважалася великою цінністю. У скіфів вона перевірялася кров'ю. Дружба оформлялася спеціальним договором і клятвою: надрізавши пальці, побратими зливали цю кров. Після цього вже ніщо не могло їх розлучити. В епоху середньовіччя дружба була втіленням шляхетності, вірності. Лицарська мораль ставила чоловічу дружбу навіть вище кохання і сім'ї.

Нерідко буває таке, що дружба дійсно допомагає у житті, але друзі теж сваряться. Розглянемо деякі ситуації, де між друзями стаються різні непорозуміння.

Аналіз ситуацій (ситуації діти читають їх зі слайдів).

Ситуація 1:

До Ігоря додому прийшов Володя.

Володя. Вмикай телевізор, наші грають!

Ігор. Не можу. На завтра не підготував українську літературу.

Володя. Облиш ти свої уроки, пропустимо ж перший період!

Ігор. Вибач, Володю, але не можу. Вибач!

Володя. Бач, який ти, а ще другом називаєшся.

Запитання до дітей:

1. Чи правильно вчинив Ігор?
2. А що б ви зробили на його місці?

Ситуація 2:

У класі хтось розмалював парту. Коли класний керівник помітив це, почав вимагати від учня, який за нею закріплений, пояснень: хто і коли це зробив? Учень сказав: «Я знаю, хто розмалював парту, але не можу сказати тому, що не хочу зрадити друга. Я сам її вимію».

Запитання до дітей:

1. Скажіть, як би ви вчинили на місці учня, який зробив це?
2. Чи правильно вчинив учень?
3. Хто має вимити парту?

Робота над поняттям «справжній друг» .

Діти, вам потрібно з'ясувати, яким повинен бути друг. На слайді подані слова; виберіть ті якості, якими повинен володіти друг: *скромність, доброзичливість, наполегливість, товарицькість, чуйність, заздрість, егоїзм, байдужість, хвастощі, злість, готовність прийти на допомогу будь-якої хвилини.*)

Запитання до дітей:

1. Які якості ви вибрали? Чому?
2. Чому залишили картки із словами «злість», «хвастощі», «байдужість», «егоїзм»?
3. Давайте прослухаємо пісню про справжнього друга (*пісня звучить повністю*).
4. Тож, про які якості говориться в пісні та де і як перевіряється дружба?

Перегляд відеоролика про дружбу

Після перегляду, аналіз відео (поставити декілька запитань)

- А з чим асоціюється у вас справжній друг? (виконаємо творче завдання: намалюйте на аркуші і поясніть, чому саме такий малюнок ви намалювали)

- А чи маєте ви справжнього друга? Що ви в ньому цінуєте? Розкажіть про нього.

Кл. керівник: Існує золоте правило моральності (ви його знаєте?): **стався до інших так, як хотів би, щоб ставилися до тебе.** Подумайте, як воно пов'язано з темою дружби?

- Тоді, за якої умови у вас буде справжній друг?

Дійсно, треба розпочинати з себе. Перш за все у собі необхідно виховувати, формувати найкращі якості для дружби. Тоді і у вас буде справжній друг.

Давайте на хвилину замислимося, а чи відповідаєте ви поняттю «справжній друг».

Педагог після паузи: А щоб перевірити, чи можете ви сьогодні бути справжнім другом проведемо тест.

1. Тест «Чи надійний ти друг»

1. Друг часто користується твоїми речами, але повертає їх неохоче.

Цього разу він просить дорогу річ. Як ти вчиниш?

- а) Даси йому;
- б) скажеш, що в тебе її зараз немає;
- в) відмовиш і поясниш справжню причину.

2. Ти відчуваєш, що у твого друга невдовзі будуть великі неприємності.

Як ти вчиниш?

- а) Припиниш із ним стосунки;
- б) вдаватимеш, що все гаразд;
- в) відверто поговориш із ним.

3. Чи вважаєш ти, що твій друг повинен:

- а) завжди всім ділитися з тобою;
- б) говорити тільки те, що тобі подобається;
- в) залишати свої думки та проблеми при собі.

4. Друг носить одяг, який йому не личить. Тоді ти:

- а) скажеш йому про це;
- б) спробуєш пояснити, чому цей одяг не слід носити;
- в) промовчиш.

5. Ти вважаєш, що твій друг:

- а) кращий ніж ти;
- б) ти маєш більше переваг;
- в) ви знаходитеся на одному рівні.

Підрахуйте бали, користуючись таблицею:

	а	б	в
1.	1	2	3
2.	1	2	3
3.	3	2	1
4.	2	3	1
5.	2	1	3

11-15 балів. Ти – надійний друг. Твої друзі це знають і цінують.

6-10 балів. У тебе є друзі, але ти до них не завжди ставишся з повагою і терпінням, не переймаєшся їхніми проблемами. Щоб поліпшити ситуацію, пробуй ставити себе на місце тієї людини, якій потрібна твоя допомога.

5 балів. Ти певною мірою егоїст і звик звертати увагу тільки на себе. Така риса – перешкода справжній дружбі. Виявляй більше інтересу до інших людей та їхніх проблем.

Педагог: кожен з вас зрозумів, над чим треба працювати, як себе удосконалювати, бо, коли кожен із нас буде справжнім другом, то обов'язково у кожного і з'явиться справжній друг. Завжди треба розпочинати себе.

Педагог: Перед вами я поклала гілочки (*сухі, не можна живі*), як ви гадаєте, для чого вони вам потрібні сьогодні? А хто знає казку «Батьківський заповіт»?... Я розкажу.

Батьківський заповіт: Батько перед смертю покликав своїх синів, дав їм по гілочці і наказав їм зламати. Сини виконали батьківську волю і переламали ці гілочки. Тоді батько зібрав ці гілочки до купи, перев'язав їх і знову попросив зробити теж саме, але сини не змогли цього зробити. Тоді батько сказав: «Ось так і в житті. Кожного з вас окремо легко скривдити, образити, а якщо ви будете разом, то ніякі вороги вас не здолають, всі негаразди ви легко подолаєте».

Ось і ми з вами зберемо наші гілочки у пучок і перев'яжемо стрічкою. Цей пучок стане немов би символом єдності, символом дружби в нашому класі.

Педагог: Повернемося до епіграфу (на слайді). Як ви розумієте ці слова? (*після відповідей дітей, педагог відповідає на це проблемне запитання*).

Педагог: на початку заходу ми висловлювали свої очікування. То чи виправдалися вони (*діти і педагог відповідають*).

Педагог: сподівання виправдалися, тоді наша поляна розквітає (*показати на слайді*).

Педагог: А як ця красива розквітла поляна співвідноситься з темою дружби? (*після відповідей дітей, педагог відповідає на це проблемне запитання*).

Педагог: А які висновки ви для себе зробили? (*після відповідей дітей, педагог відповідає на це запитання: основний висновок – щоб знайти, мати справжнього друга, необхідно розпочинати з себе і в собі виховувати ті якості, які хочете бачити і відчувати у свого друга*).

Педагог: Я бажаю усім вам знайти справжнього друга, з яким можна поділитися, якому можна довіритися, який завжди підтримає, допоможе, та з яким і життя стане кращим.

ТЕМА 4. КВІТНИ, МОЯ УКРАЇНО

Мета: поглибити та закріпити знання дітей про світ квітів; розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення, естетичні смаки; виховувати любов і бережливе ставлення до рослин.

Обладнання: грамзапис : «Вальс квітів» П.Чайковського, квіткові композиції, ілюстрації із зображенням рослин, карта України з позначками місць, де ростуть квіти, занесені до Червоної Книги, грамзапис пісні «Не зривайте квіти, не нівичіть».

План:

- I. Організаційна частина.**
- II. Діалогова взаємодія класного керівника з учнями (відповіді дітей на запитання).**
- III. Гра «Якби квіти вміли говорити».**
- IV. Робота з картою.**
- V. Дискусія «Чи можна зривати та зрізати квіти?»**
- VI. Складання учнями правил ставлення до квітів.**
- VII. Аналіз листа від квітів.**
- VIII. Посадка квітки.**

Хід виховного заходу:

Педагог: Подивіться, любі діти,

Які чудові в мене квіти

Вони – довершеність природи,

Вони – частинка її вроди.

Ніжні, світлі і чисті

Пелюсточки такі барвисті.

Красою своєю чарують,

Гарний настрій дарують.

Щирі емоції викликають,

На гарні справи нас надихають.

Класний керівник : Як ви думаєте про що ми будемо говорити ?

Отож, темою нашого заходу є.. *(на слайді: Квітни, моя Україно).*

А навіщо нам розглядати цю тему? *(після відповідей дітей на це проблемне запитання, педагог сам відповідає на нього).*

А як ви думаєте, яка мета нашого заходу? *(після відповідей дітей,, педагог сам називає мету(або просить дітей прочитати на слайді мету).*

А чого ви очікуєте від нашого заходу? *(після відповідей дітей, педагог висловлює свої очікування).*

Якщо ваші і мої очікування виправдаються, наша галявина розквітне. Наприкінці заходу кожен з нас прикріпить на неї розквітлу квітку *(заздалегідь підготувати і роздати дітям).* **Якщо не в повній мірі сподівання виправдаються, тоді прикріпите нерозквітлу квітку. І наша галявина (чи клумба) покажуть нам, наскільки ефективним був наш захід.**

Готуючись до нашого заходу, я підбрала епіграф «Краса спасе світ» *(на слайді).*

Ми повернемося до нього наприкінці заходу, і ви розкажете, як розумієте цей відомий вислів і чи співвідноситься він з темою нашого заходу *(після відповідей дітей, педагог також відповідає на це ж проблемне питання).*

Класний керівник: У науковому вжитку (обігу) є такі поняття як флора і фауна. **Що означають ці слова?** *(Відповіді учнів).* Сьогодні ми завітаємо до ніжних і запашних представників Царства Флори – квітів.

Скажіть, будь ласка, як одним словом можна назвати квіти, що ростуть :

- на луках – *лугові;*
- у полі – *польові;*
- на клумбах – *декоративні;*
- у приміщеннях – *кімнатні.*

(Учні відповідають і наводять приклади. На слайдахі – ілюстрації лугових, польових, декоративних та кімнатних квіток)

Класний керівник: Дякую за ваші відповіді. Дуже приємно, що ви знаєте так багато квітів.

Класний керівник: Квіти завжди відігравали і відіграють велику роль у житті людей. **У чому ж полягає роль квітів у нашому житті ?** *(Відповіді учнів).*

Класний керівник: Дійсно, квіти прикрашають наше життя, роблять його щасливішим, веселішим. Ми милуємося їхньою красою, загадковістю і це дає нам відчуття радості та спокою. Квіти, як музика, створюють піднесений настрій, надихають на творчість.

Назвіть, будь ласка, твори художників, композиторів, письменників, поетів, які присвячені квітам.

(Відповіді дітей)

Класний керівник: Бачу всі ви розумні і знайомі з усіма видами мистецтва.

Класний керівник: У кожного із нас вдома ростуть на підвіконнях кімнатні квіти. **Навіщо ми їх вирощуємо? Які у вас є квіти?** *(Відповіді учнів)*

Класний керівник: Так, кімнатні рослини допомагають нам у домі створити здоровий мікроклімат, зробити повітря чистішим (вони дають кисень). Достатньо для цього мати 5-6 кімнатних рослин.

Гра «Якби квіти вміли говорити»

Квіти починають речення, а учні його закінчують :

Донник: «Нам сумно, коли нас мало, а тому...»

Бегонія: «Нам тісно у маленьких вазонах, а тому...»

Бальзамін: «Ми хочемо пити, тому...»

Сенполія : «Мені важко дихати, тому...»

(На слайдахі – ілюстрації цих квітів, а навпроти – «їхні слова»)

Класний керівник: Отож, квіти нам нагадали, як за ними доглядати. Будемо про це пам'ятати і робити все, щоб їм гарно жилося у наших оселях. А вони нам будуть дарувати радість, щастя, добро, тепло, гарний настрій.

Але, на жаль, у наших лісах, на галявинах, біля берегів річок квітів стає все менше і менше. Тому, щоб їх захистити, зберегти, створили Червону Книгу України. **Що ви знаєте про неї? Назвіть, будь ласка, які ви знаєте квіти, занесені до цієї Книги.**

(Ілюстрація на слайді карти України з місцями, де ростуть квіти, занесені до Червоної Книги України та самих квітів)

Класний керівник: А навіщо їх занесли до Червоної Книги? Придивимось до них, запам'ятаємо їх! І ні в якому разі не будемо їх знищувати, а навпаки – берегти і примножувати. Давайте будемо чинити так самі і закликати до цього своїх друзів, рідних, товаришів.

Класний керівник: А чи можна зривати та зрізати квіти? *(Відповіді дітей).*

Класний керівник: Зривати квіти без потреби не можна. А якщо ми хочемо подарувати комусь квітку, то повинні придбати її у квітковому магазині, де продаються квіти. Вони вирощені у спеціальних питомниках для продажу. Там працюють люди – майстри своєї справи. Саме вони знають як зрізати квітку аби не зашкодити їй.

Кл. керівник *(дуже емоційно, виразно, з паузами, то підвищує, то знижує голос, говорить ці слова):* «Я зірвав квітку – і вона зів'яла. Я спіймав метелика – і він помер у мене на долоні. І тоді я зрозумів, що доторкнутися до краси можна тільки серцем» *(після цих слів - обов'язково пауза)*

Ці слова я прочитала на білборді у парку нашого міста. **До чого вони закликають нас? Як ви їх розумієте?** *(Відповіді дітей)*

Квіти – це живі організми. Вони створені природою, щоб жити, прикрашувати наше життя, дарувати красу. Тож не будемо їх зривати, вкорочувати їм життя, а будемо берегти їх та примножувати, як до цього закликає нас пісня «Не зривайте квіти...» *(лунає пісня).*

Педагог: Тож давайте складемо правила догляду за квітами.

(Учні працюють мікрогрупами).

Коментують складені праила догляду за квітами.

Класний керівник: А навіщо ми склали ці правила? А де у нашій класній кімнаті ми знайдемо місце для них? *(Відповіді учнів).*

Класний керівник: Сьогодні до нас прийшов лист. **Як ви думаєте від кого?** *(Відповіді учнів).* Так, лист від квітів. Давайте прочитаємо його. Квіти нам пишуть:

Любі п'ятикласники!

Ми завжди будемо щасливі

І пахучі, і красиві,

Якщо в полі, лісі, лузі

Стрінуться нам тільки друзі.

Будуть гарно доглядати,

Завжди вчасно поливати

Без потреби - не зривати,

І не будуть нас топтати.

А на клумбах, вдома, в школі

Висаджати нас доволі.

Тоді ми - ніжні, великі й малі

Прикрасимо усі куточки Землі,

Наповнимо душі щастям, добром,

Серця зігріємо своїм теплом.

Класний керівник: То ж чи збігаються складені нами правила із проханням квітів? Який висновок зробимо для себе?

Класний керівник: А щоб зробити свій внесок у примноження краси, посадимо кімнатні квіти і будемо їх доглядати. Щоб правильно посадити квітку необхідно *(спочатку запитати удітей):*

1. Підібрати суміш землі. Сьогодні у продажу є готові різні суміші. Якщо немає можливості придбати, можна приготувати її самим, але щоб

правильно це зробити, слід звернутися до квіткового довідника, де написано, як готувати суміші для відповідної квітки.

2. На дно горщика необхідно покласти камінці, або кусочки пінопласту (дренаж), щоб корінці рослини всмоктували вологу та не загнивали.

3. По центу тримаємо квітку і засипаємо землею. Поливати слід відстояною водою трохи зверху, а трохи під дно. Тож приступаємо.

Діти своїми руками висаджують квіти.

Молодці. Давайте поставимо квітки на підвіконня і будемо за ними доглядати.

Кл. керівник: Повернемося до нашого епіграфу «Краса спасе світ» (на слайді).

Як ви розумієте цей відомий вислів і чи співвідноситься він з темою нашого заходу (після відповідей дітей, педагог також відповідає на це ж проблемне питання).

Кл. керівник: Якщо сподівання виправдилися, прикріпіть квітку на імпровізовану нашу клумбу.

Діти прикріплюють розквітлі квітки. Клумба розквітла.

Висновки:

Які висновки ви зробили?

Що сподобалося?

Що не сподобалося?

Які побажання висловите мені?

Педагог: А я вам бажаю, щоб правильно спіймали красу природи, розуміли та зберігали її і обов'язково примножували, щоб наша рідна Україна розквітла всіма барвами, а нам усім радісно і щасливо жилося.

ТЕМА: ТВОРИ ДОБРО, БО ТИ ЛЮДИНА

МЕТА:

- розширити знання учнів про добро, доброту, їх значення в житті людини;

- допомогти школярам усвідомити важливість прояву доброти через добрі справи і свою причетність до всіх подій, які відбуваються у житті;
- виховувати бажання діяти за принципом моралі: «твори добро, красу і радість».

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: мораль, етика, добро, доброта, добра людина, добрі вчинки.

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ: технологія ситуативного моделювання; технологія кооперативного навчання; технологія інтерактивного навчання; бесіда; пояснення; творчі завдання; тренінг; дискусія.

ОБЛАДНАННЯ: «клумба доброти», папір, ручки, музичні записи, комп'ютер, відеопрезентація.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ: учні повинні:

- розширити та поглибити знання про добро, доброту, їх значення в житті людини;
- навчитися відокремлювати добро від зла;
- аналізувати життєві ситуації та робити із них правильні висновки;
- дотримуватися правил добродійної поведінки.

ЗМІСТ ЗАХОДУ:

1. МОТИВАЦІЯ

Кл. керівник: Один мудрець сказав, що людина навчилася літати, як птах, плавати, як риба, але їй залишилося навчитися жити на Землі, як добра людина. Усе своє життя, з самого дитинства, людина пізнає, що таке добре, а що таке погане. Готуючись до нашого заходу, ви дали письмову відповідь на запитання: «Якою людиною тобі хочеться стати?». Ви всі хотіли стати сильними, мужніми, красивими, здоровими, багатими, розумними, винахідливими, але, чомусь, ніхто не згадав про доброту, про те, що хотів би в першу чергу, бути добрим і милосердним. Чому ви соромитися своєї

доброти? Адже без неї немає справжньої доброти серця, яку одна людина віддає інший.

Тож, як ви думаєте, про що ми будемо сьогодні з вами говорити?
(Відповіді учнів)

Кл. керівник: Дякую. Дійсно, ми поговоримо про найважливішу цінність людської душі – про доброту: поміркуємо разом, якою ж повинна бути добра людина. Отож, **тема** нашого заходу: **«Твори добро, бо ти людина».**

Мета:

- з'ясувати сутність понять «добро», «доброта» та їх значення в житті людини;
- усвідомити важливість прояву доброти через добрі справи і свою причетність до всіх подій, які відбуваються у житті;
- викликати бажання діяти за принципом моралі «твори добро, красу і радість».

Кл. керівник: Епіграфом до нашого заняття є такий вислів:

«Перед розумним треба схилити голову, а перед добрим – стати на коліна» В.Гете

- Як його розуміти, і чи згодні ви з ним ? На це запитання ви дасте відповідь наприкінці заходу.

Далі класний керівник оголошує свої **очікувані результати:**

Я вірю у те, що після цього виховного заходу ви навчитесь:

- визначати, яку людину можна назвати доброю;
- дотримуватися правил добродійної поведінки;

Кл. керівник:

- Я виголосила вам свої сподівання. А чого очікуєте ви від нашого заняття (Відповіді учнів).

Кл. керівник:

- Ви бачите перед собою на столі «клумбу доброти» Якщо Ваші і мої сподівання виправдаються, наше клумба розквітне.

Кожен з вас і я також «висадимо» на неї розквітлу квітку, якщо сподівання виправдалися, або нерозквітлий бутон, якщо сподівання виправдалися не в повній мірі. І тоді наша клумба розповість нам, наскільки наш захід був ефективним.

Кл. керівник:

- А як ви думаєте, чому саме на цю тему: «Твори добро, бо ти людина» я вирішила провести з вами виховний захід? *(Діти відповідають).*

Кл. керівник:

- Дійсно, кожного дня усі ми відчуваємо, що у взаєминах між людьми все менше людської теплоти, чуйності, турботи. Все частіше проявляється так звана «емоційна глухота», коли людям байдуже один до одного, а то і - грубість, зло, жорстокість переважають у відносинах. Іншими словами - бракує доброти.

2. РОБОТА НАД З'ЯСУВАННЯМ СУТНОСТІ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ: МОРАЛЬ, ЕТИКА, ДОБРО, ДОБРОТА, ДОБРА ЛЮДИНА, ДОБРИЙ ВЧИНОК

Кл. керівник: Так що ж ви вкладаєте в поняття «добро»? «А що таке доброта»? *(Діти відповідають).*

Кл. керівник:

- Ви правильно розумієте сутність цих понять. Більш повне і точне визначення поняттям «добро» і «доброта» дає етичний словник:

«Добро – все позитивне, гарне, корисне».

«Доброта – це чуйність, позитивна налаштованість на людей, бажання робити добро людям» (на слайді).

Кл. керівник:

А яку людину ми можемо назвати доброю? Щоб дати відповідь на це запитання, розподілимося на 4 групи, кожна з яких отримає своє завдання, яке необхідно виконати протягом 3 хв. (тренінг «Карусель»).

1 група: Продовжіть речення – Добра людина схожа на ... *(на ясне сонечко, весняну квітку, яскраву райдугу...)*

2 група: Напишіть, якими, на вашу думку, позитивними моральними якостями повинна володіти добра людина? (*Доброта, благородство, великодушність, делікатність, співчуття, совість, чуйність, чесність, порядність, тактовність*)...

3 група: Дайте відповідь на питання – «Які вчинки та поведінка у доброї людини?»

Кл. керівник: А тепер, будь ласка, групи, обміняйтеся своїми завданнями з іншими за годинниковою стрілкою. Кожна група повинна на аркуші попередньої групи дописати своє бачення вирішення завдання і передати наступній і так доти, поки групи не отримають свої аркуші з дописаними іншими групами пропозиціями. Після цього групи озвучують свої вирішені із допомогою інших груп завдання.

Кл. керівник: Молодці, всі дуже добре справились із завданнями. Тож, яку людину, ми можемо вважати доброю? (*Відповіді учнів*).

Кл. керівник: Так, дійсно, добра людина любить природу і охороняє її, любить людей і допомагає їм. Добра людина уміє відчувати радість і біль іншої людини, як свою особисту; проявляє милосердя, чуйність, щиросердечність, благодійність та багато інших моральних якостей.

- А які вчинки називаємо гарними, добрими?

- А як впливають прояви доброти на людей?

- Що кожен з вас відчуває, коли до вас ставляться по-доброму?.

На жаль, в нашому житті добро і зло сусідкують, знаходяться поряд.

- То що ви відчуваєте, коли до вас ставляться грубо, зі злом?

- То ж, порівнявши вплив добра і зла на людей, який висновок можемо зробити для себе? (після обговорення діти роблять висновки, після їх відповідей – класний керівник: «Кожному з нас треба думати не тільки про себе, а й про інших людей, про все живе на Землі, допомагати, підтримувати, дарувати радість і щастя своїм добрим ставленням, добрими вчинками»).

- А що є головним показником доброти, іншими словами, у чому проявляється доброта?

Кл. керівник:

Дійсно, доброта проявляється у ставленнях, справах, вчинках, поведінці людей у повсякденному житті.

Отож, давайте подивимося на життєву ситуацію, яку програють наші однокласники, проаналізуємо її та зробимо для себе висновки.

3. РОЗІГРУВАННЯ ТА АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ ЗА РОЛЯМИ

Етапи роботи:

1. Спільно з дітьми визначення учасників рольової гри.
2. Обдумування учнями своїх ролей.
3. Тренування у групі.
4. Інсценування ситуації.

Ситуація:

Троє дівчат-однокласників без відома батьків придбали квитки на концерт відомого співака, який повинен був відбутися о 18.00 год. вечора в міському будинку культури.

Ірина, Анна та Діана зайшли до Лери.

Ірина : Леро, швидше збирайся та йдемо, бо запізнаємося.

Лера: Вибачте, дівчата, але я нікуди не піду, мені батьки не дозволяють ввечері йти на концерт.

Діана: Якщо не дозволяють, то не йди. Краще залишайся вдома, аби не було проблем з батьками, а ми тобі завтра про все розкажемо. Ходімо, дівчата.

Анна: Зачекайте. Я пропоную зробити по-іншому: Леро, оскільки ти живеш на першому поверсі, то можеш вийти через вікно, а ми тебе зачекаємо за будинком.

Ірина: Та, ні, давайте краще всі разом підійдемо до батьків і переконаємо їх, що ми нікуди заходити не будемо, що вчасно повернемося додому, тим більше, що з нами буде мій старший брат Олег.

5. Рефлексія:

- Як ви себе почували у своїй ролі?
- Що сподобалось Вам під час гри, а що - ні?

6. Висловлення думок спостерігачів-експертів.

Аналіз ситуації:

- Чий вчинок Вам сподобався? Поясніть, чому.
- Можливо чийсь вчинок Вам не сподобався? Поясніть, чому.

(Запитання - на слайді).

Кл. керівник:

- Спочатку індивідуально продумайте за 1 хвилину відповіді на питання, потім – об'єднайтесь у пари і за 1 хвилину обговоріть один з одним свої варіанти відповідей. Далі – об'єднайтесь у четвірки, за 2 хвилини обговоріть варіанти відповідей, дійдіть згоди в процесі обговорення і залиште по одному варіанту відповідей на кожне питання.

Кожна четвірка обирає собі «промовника», який повідомить спільну думку своєї групи, аргументує її і «секретаря», який запише її на дошці (*Заслуховуються відповіді «промовників» від кожної групи, робляться висновки*).

Кл. керівник:

- Запропонуйте свій варіант цієї ситуації, де були б по-справжньому моральні, добрі вчинки з боку усіх персонажів. (*Кожна група обговорює ситуацію і виголошує або програє її*).

4. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕСТ

Кл. керівник: А чи кожен з нас може себе сьогодні назвати доброю людиною? Подумайте, а допоможе вам відповісти на це питання психологічний тест «**Чи добра ви людина?**» (проводиться тестування).

Кл. керівник: Я впевнена, що результати тесту допомогли вам краще зрозуміти себе і визначитися, в якому напрямку необхідно працювати над собою, щоб стати по – справжньому доброю людиною.

5. ПСИХОТРЕНІНГ

А давайте замислимося на хвилинку, згадаємо і проаналізуємо свої вчинки, свою поведінку, свої наміри, результати тесту і дамо собі чесну відповідь на питання: «Чи можу я назвати себе по-справжньому доброю людиною?» (пауза –рефлексія).

Кл. керівник:

- Напевно, кожен з нас віднайшов в собі такі якості, властивості, які, поки що, не дають змоги нам назвати себе ДОБРОЮ ЛЮДИНОЮ в повному розумінні цього слова.

Щоб допомогти собі позбутися їх, давайте виконаємо наступні дії:

- Напишіть на папірцях все те, що заважає Вам сьогодні бути справжньою людиною. Читати їх ніхто не буде (діти пишуть).

Покладіть їх на долоні і зімніть. Вкиньте папірці у скриньку.

(кл. керівник вогнем свічки запалює їх: пауза – лунає музика, горять папірці, на яких написані дітьми негативні якості, властивості).

Кл. керівник:

- А що Ви відчували, коли вогонь знищував папірці?

- А що Ви відчуваєте зараз? (відповіді учнів).

Кл. керівник:

- Повіримо в те, що ми очистилися, вогонь перетворив на попіл все те, що заважало кожному з нас бути справжньою людиною, і в подальшому житті ми будемо допомагати, підтримувати, співчувати, дарувати своє тепло і радість людям.

6. СКЛАДАННЯ ЗАПОВІДЕЙ ТВОРЕННЯ ДОБРА

Кл. керівник:

- Розподіліться на 4 групи. Колективно складіть заповіді творення добра, запишіть їх на аркуші паперу (5 хвилин) потім виголосите і прикріпите їх на імпровізовані камені – скрижалі.

Кл. керівник:

- А навіщо ми склали заповіді і залишили в нашому класі? (відповіді учнів).

Кл. керівник:

- Дійсно, для того, щоб вони завжди нагадували нам, якими ми повинні бути і як жити, щоб творити добро на Землі.

7. РОБОТА З ЕПІГРАФОМ

Кл. керівник:

- Повернемося до нашого епіграфу **«Перед розумним треба схилити голову, а перед добрим – стати на коліна»** (В.Гете).

Чи згодні Ви з цим висловом? (діти відповідають).

Кл. керівник:

- Ви праві. Розумна людина буде радувати інших тільки своїм розумом, високим інтелектом, тому перед нею треба схилити голову. Добра людина несе радість, щастя іншим: вона допоможе, підтримає, впевнить, надихне, щиро поспівчуває, а це все покращує духовне і фізичне здоров'я людей, возвеличує і облагороджує їхні душі. Тому перед такими людьми варто стати і на коліна, щоб висловити їм пошану і вдячність..

8. ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ

Кл. керівник: Кл. керівник:

- Перед Вами «клумба доброти». Посадимо на неї розквітлі квіточки, якщо Ваші сподівання виправдилися, або – бутони , якщо виправдалися не повністю (учні виконують цю роботу).

Кл. керівник:

- А як пов'язується у вашій уяві ця квітова клумба з темою нашого заходу? (Діти відповідають).

Кл. керівник:

- Дійсно, творити добро – це створювати красу навколо себе: у відносинах, у природі, в душах людей, у вчинках, у поведінці, а розквітла клумба – це символ краси природи, створеної нашими руками.

- Які ж Ви висновки зробили для себе в кінці нашого заходу? (Діти відповідають).

Кл. керівник:

- Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожен твій вчинок, кожне твоє бажання відображається на оточуючих тебе людях. Провірй свої вчинки питанням до самого себе: чи не робиш ти зла, незручностей людям? Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре». *(Цитата на слайді).*

Нехай ці слова видатного українського педагога В. О. Сухомлинського будуть дороговказом протягом усього вашого життя (педагог говорить ці слова на фоні тихої приємної музики, а далі звучить пісня «Твори добро на всій Землі».

ТЕМА: НАЙВИЩА МУДРІСТЬ – БУТИ ЩАСЛИВИМ

МЕТА: а) дидактична: розширити знання учнів про філософську категорію «щастя», дати поняття того, що щастя залежить від особистих зусиль;

б) розвивальна: допомогти школярам сформувати основні поняття щастя, щасливе життя, виробити правила щасливого життя.

в) виховна: виховувати доброту, повагу до інших.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ: щастя, щасливе життя, добро, радість, душевний комфорт.

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ: методика незакінчених речень, методика інтерактивного (взаємного навчання), робота мікрогрупами, тренінг «Карусель», мозковий штурм «Мікрофон», бесіда, дискусія

ОБЛАДНАННЯ: музичні записи, комп'ютер, дерево «Сподівань», папір, ручки, мікрофон, відбитки, відеопрезентація.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ: діти повинні:

- розширити та поглибити знання про щастя, щасливе життя;
- навчитися визначати, яку людину можна назвати щасливою;
- дотримуватися правил щасливого життя;
- дарувати щастя іншим.

ЗМІСТ ЗАХОДУ:

I. Мотивація

Кл. керівник: У нашому буденному повсякденному житті бувають визначні події, свята, дні народження. Рідні, близькі, друзі вітають нас, і ми, в свою чергу, вітаємо їх. Важливою складовою привітання є побажання. Що ж ми бажаємо і нам що бажають?

Кл. керівник: Дійсно, бажають всього доброго і одним з побажань є обов'язково – щастя.

Тож, як ви думаєте, про що ми будемо сьогодні з вами говорити?
(Відповіді учнів)

Правильно, ми поговоримо про найвищу людську мудрість – бути щасливим, поміркуємо разом що треба робити, щоб бути по-справжньому щасливою людиною. Отже, тема нашого виховного заходу: «Найвища мудрість – бути щасливим».

Мета:

- з'ясувати сутність понять «щастя», «щасливе життя» та їх значення в житті людини;
- виробити правила щасливого життя;
- навчитися дарувати щастя іншим.

Епіграфом до нашого заняття є слова: *Насолоджуватися щастям – велике благо, мати можливість давати його іншим – благо ще більше* (Френсіс Бекон)

Як ви його розумієте, і чи згодні ви з ним? На це запитання ви дасте відповідь наприкінці заходу.

Далі класний керівник оголошує свої очікувані результати: «Я вірю у те, що після цього виховного заходу ви навчитесь:

- визначати, яку людину можна назвати щасливою;
- дотримуватися правил щасливого життя;
- дарувати щастя іншим.

Кл. керівник:

- Я виголосила вам свої сподівання. А чого очікуєте ви від нашого заняття (*Відповіді учнів*).

Ви бачите перед собою дерево сподівань. Якщо ваші і мої сподівання справдяться, то наше дерево розквітне, бо ми прикріпимо на нього розквітлу квітку. Якщо ж наші сподівання не справдяться, або справдяться не в повній мірі, то ми прикріпимо бутон. І тоді наше дерево покаже нам наскільки наш захід був ефективним.

А як ви думаєте, чому саме на цю тему: «Найвища мудрість – бути щасливим» я вирішила провести з вами виховний захід? (*Діти відповідають*).

Дійсно, майже кожного дня ми чуємо такі слова, як «щастя», «щаслива», «щасливий», «щасливі», «хочу бути щасливим» та інші. А чи замислювалися ви про сутність цих понять, висловів? Упродовж віків відомі філософи, громадські діячі, вчені шукали відповідь на питання «Що таке щастя?» та «Що людині треба, щоб вона була щасливою?». Врешті-решт, вони знайшли її. Але про це трохи пізніше. Я пропоную сьогодні усім нам стати дослідниками і також знайти відповідь на ці питання. У відомому кінофільмі про школу «Доживемо до понеділка», на хвилююче нас питання одна із героїнь відповідає: «Щастя – це коли тебе розуміють». А як ви відповісте на це запитання?

II. Методика незакінчених речень: кожен учень на папері продовжує речення: **Щастя – це ....**

Діти зачитують відповіді. Обговорення їх.

Кл. керівник: Тлумачний словник української мови подає таке визначення: Щастя – це стан цілковитого задоволення життям; вияв радості від спілкування з рідними, близькими; успіх, удача.

III. Методика інтерактивного (взаємного навчання).

Кл. керівник: Поняття «щастя» відноситься перш за все до людей. Тож, дайте характеристику щасливої людини за алгоритмом (схемою):

- зовнішній вигляд;
- внутрішній стан (що відчуває всередині, які почуття, емоції, настрій тощо);
- як відчуття щастя впливає на її діяльність, вчинки, поведінку, ставлення до інших тощо;

Для цього виконаємо таку роботу: поділимося на три мікрогрупи. Спочатку подумайте самі, потім обговоріть в парах, а потім поспілкуйтеся у мікрогрупах і повідомте нам свою спільну мікрогрупову характеристику.

Кл. керівник: Отож, який висновок зробимо? Після відповідей дітей робить висновок: У щасливої людини сяють очі, наче дві зірочки, вона усміхається, зігріваючи теплом своєї усмішки усіх оточуючих. При цьому вона відчуває радість, душевний комфорт та спокій, впевненість у собі та своїх силах, натхненність. У щасливої людини ніби виростають крила і вона літає над світом, ділиться своїм щастям із оточуючими та підіймає їм настрій, допомагає, тобто робить інших щасливими.

Кл. керівник: А в яких сферах життєдіяльності людина може бути щасливою? Іншими словами: Що потрібно людині для щастя?

IV. Робота мікрогрупами.

У своїх групах визначте і зобразіть основні складові щастя людини у вигляді геометричної фігури, де біля кутів напишіть свої відповіді одним словом, а потім прокоментуйте їх.

Кл. керівник, вислухавши відповіді дітей, зводить усе до одного висновку і малює на дошці **трикутник**.

Ігор Антонич сказав: Щастя – це трикутник.

Біля кутів якого опорні слова: «здоров'я», «родина», «робота».

V. Тренінг «Карусель»

Кл керівник: Кожна мікрогрупа обере собі один компонент щастя людини, визначить напрямки діяльності саме в тій сфері свого життя, яку ви обрали, щоб відчувати щастя. Через три хвилини за годинниковою стрілкою передасте свої аркуші іншій групі. Вони допишуть свої міркування, далі –

передають знову іншим групам, вони дописують свої думки і знову передають аркуші. Отримавши свої завдання, представники груп повідомляють про виконання цього завдання .

Класний керівник: Спільними зусиллями ми дослідили, що ж таке щастя, що треба робити, щоб бути щасливим. Але потрібно пам'ятати, що ви живете серед інших людей. Видатний український педагог В.О. Сухомлинський говорив: «Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожен твій вчинок, кожне твоє бажання відображається на оточуючих тебе людях. Перевірй свої вчинки питанням до самого себе: чи не робиш ти зла, незручностей людям?».

Кл. керівник: Яка основна порада Сухомлинського закована у його словах? Давайте розшифруємо її та співвіднесемо з темою нашого заходу. Отож, ми виступимо ще й дешифрувальниками.

Після відповідей дітей, **кл. керівник** робить висновок: Дійсно, по – справжньому щасливим кожен із нас буде почуватися, коли ми будемо ще й дарувати щастя іншим людям. А що означає «Дарувати щастя іншим людям?». Обговоріть відповідь у парах і повідомте нам.

V. Мозковий штурм «Мікрофон».

Діти у мікрофон дають відповіді. Після відповідей дітей, кл. керівник робить висновок: Дійсно, дарувати щастя іншим – це дарувати радість, гарний настрій, добро, любов, позитивні емоції, тощо.

Кл. керівник: Після усвідомлення сутності щастя, давайте прокладемо «стежину щастя». На своїх відбитках напишіть одне – два правила щасливого життя, тобто ті правила, яких ми повинні дотримуватися, щоб бути самим щасливим і дарувати щастя іншим людям. Потім діти виходять до дошки і прикріплюють свої правила на відбитках.

Кл. керівник: Сьогодні ви протоптали стежку щастя, бажаю вам, щоб ця стежка перетворилась на широкий шлях, яким ви будете йти впевнено, даруючи усім радість і любов.

VI. Робота з епіграфом.

Кл. керівник: Повернемося до нашого епіграфу: *Насолоджуватися щастям – велике благо, мати можливість давати його іншим – благо ще більше* (Френсіс Бекон)

Як ви розумієте ці слова?

Після відповідей дітей висновок робить кл. керівник: коли ти даруєш щастя іншим – ти сам стаєш щасливішим, адже насправді щасливим є той, хто не лише отримує щастя, а й дарує його іншим.

VII. Дерево очікувань. Прикріплюють розквітлі квітки, якщо сподівання виправдалися, або – бутони, якщо – ні.

Як це розквітле красиве дерево співвідноситься з темою нашого заходу?

VIII. Висновки.

Які висновки ви для себе зробили?

Після відповідей дітей висновок робить кл. керівник.

ТЕМА: НЕФОРМАЛИ: ГРУПОВИЙ ПОРТРЕТ В ІНТЕР'ЄРІ

Мета: ознайомити підлітків з історією та причинами виникнення неформального руху, з його сучасними течіями, охарактеризувати спрямованість діяльності різних субкультур, розвивати навички ведення дискусії, виховувати почуття доброти, справедливості, бажання бути милосердним.

Ключові поняття: неформали, просоціальність, асоціальність, антисоціальність, доброта, справедливість, милосердя.

Форми і методи роботи: дискусія, перегляд та обговорення відео, тренінги «Мікрофон», «Карусель».

Обладнання: відео ряд, «клумба очікувань», таблиця, комп'ютер, аркуші паперу, фломастери, ручки

Хід заходу:

1. Мотивація

Вчора я йшла додому парком і побачила молодих людей в однаковому одязі, що висаджували дерева, прибирали сміття, що залишилося після гулянки інших молодиків. Як ви думаєте, хто вони та чому вони це робили?

Дякую за відповіді, дійсно це були члени екокультурної неформальної організації, що доглядають за чистотою парків, щоб було приємно просто прогулятися на свіжому повітрі, не дихаючи сміттям. А чи багато сучасної молоді витрачає свій час та сили на суспільно – корисну діяльність? Які ще неформальні молодіжні організації допомагають суспільству? А чи є такі об'єднання, що загрожують суспільству?

2. Оголошення теми та мети

Отже, тема нашої класної години: «Неформали: груповий портрет в інтер'єрі». Мета: дізнатися про історію виникнення та сучасні течії неформального молодіжного руху, охарактеризувати діяльність різних субкультур.

Я вірю у те, що після виховного заходу ви навчитеся вирізняти просоціальні, асоціальні та антисоціальні субкультури, виділяти позитивні та негативні риси різних неформальних молодіжних об'єднань. А які ваші очікування від нашої класної години? (відповіді учнів)

Перед собою ви бачите клумбу очікувань. Якщо ваші та мої сподівання справдяться, то ми прикріпимо розквітлу квітку, а якщо ні – бутон.

Епіграфом до нашої класної години я обрала слова Конфуція:

Не роби людині того, чого не бажаєш собі.

Як ви розумієте ці слова та чи згодні ви з ними, ми поговоримо в кінці.

Як ви думаєте, чому саме на цю тему я вирішила з вами поговорити?

Дійсно, зараз спостерігаємо таку тенденцію, що більшість підлітків приєднуються до тієї чи іншої субкультури, наслідують зовнішні атрибути та поведінку. Ця тенденція є нормою, адже в демократичній державі кожен має

право вибору, але вибір цей треба робити, спираючись на достатню кількість інформації.

3. Робота над з'ясуванням сутності ключових питань: субкультура, неформальні молодіжні об'єднання, просоціальність, асоціальність, антисоціальність.

Як ви розумієте, такі поняття, як субкультура, неформальні молодіжні об'єднання? (кожен пише своє розуміння на аркуші паперу, декілька учнів зачитують свої визначення). Науковці подають такі визначення цим поняттям (визначення на фоні презентації):

Неформальні молодіжні об'єднання (рух) – система молодіжних субкультур і широкої неорганізованої молодіжної активності в їх взаємозв'язку між собою та суспільством.

Молодіжна субкультура – це система цінностей, установок, моделей поведінки, життєвого стилю певної соціальної групи, яка є цілісним утворенням у межах домінуючої культури. Які молодіжні субкультури ви знаєте? Чим вони відрізняються одна від одної?

Дякую за ваші гарні відповіді, дійсно субкультур безліч й кожна з них особлива, відрізняється від інших. Однією з найсуттєвіших ознак є напрям діяльності. За цим критерієм відрізняють неформальні молодіжні об'єднання. Як ви думаєте, про що говорять ці назви?

Дійсно, за цією класифікацією ми виділяємо субкультури, що приносять користь суспільству (просоціальні), субкультури, що стоять осторонь соціальних проблем (асоціальні), виступають проти суспільства (антисоціальні). Отже, субкультур безліч та всі вони різноманітні.

4. Тренінг «Мікрофон»

Які ж субкультури подобаються вам та чому? (кожен учень у мікрофон називає ті субкультури, які йому подобаються, пояснює чому, після відповідей усіх учнів мікрофон повертається до тих, хто хоче доповнити або не згоден з уподобаннями інших учнів).

Слово вчителя: ваші думки досить різноманітні, але ми не маємо права критикувати погляди інших, тому що майже в кожній субкультурі можна знайти як негативи, так і позитиви.

5. Робота з відео.

Я підготувала для вас відео, у якому відображені позитиви та негативи різних субкультур (перегляд відео, в якому зображено історія виникнення, значення зовнішньої атрибутики, характеристика поведінки та вчинків основних субкультур, що називали учні; перед класною годиною було проведено анкетування та бесіди, що дали змогу виокремити основні уподобані учнями субкультури)

Рефлексія: спробуймо узагальнити побачене і заповнити таблицю (на дошці висить естетично оформлена таблиця). Учні по черзі виходять, коментують (кл.керівник та інші учні доповнюють) і записують.

Назва	Позитиви	Негативи
-------	----------	----------

Отже, ми бачимо, що в деяких субкультурах переважають позитивні риси, але більшість неформальних молодіжних об'єднань – негативні.

6. Тренінг «Карусель»

Спробуймо самостійно розподілити їх за напрямками діяльності.

Для цього виконаємо таке завдання: розподілимося на три групи. Я пропоную одна група – це один ряд. Ви згодні? Кожна група обере один із напрямків (просоціальні, асоціальні та антисоціальні) й напише субкультури, що відносяться до цього напрямку. Через три хвилини за годинниковою стрілкою передасте свої аркуші іншій групі. Вони допишуть свої міркування, далі – передають знову іншим групам, вони дописують свої думки і знову передають аркуші. Отримавши свої завдання, представники груп повідомляють про виконання цього завдання та пояснюють, чому вони віднесли те чи інше неформальне молодіжне об'єднання до цієї групи.

Класний керівник: Спільними зусиллями ми дослідили, які субкультури є позитивними, тобто допомагають нашому суспільству бути кращими, а які навпаки руйнують все на своєму шляху.

7. Діалог з учнями

Як ви вважаєте, членом якої субкультури бути краще? Чому?

Подумайте про це хвилинку. Для того, щоб ви висловили свою точку зору пропоную вам такий вид роботи: ви бачите на дошці небо, воно чисте, але якщо ви вважаєте, що краще бути членом просоціального об'єднання, то прикріпіть на небо зірочку, а якщо асоціального чи антисоціального, то «чорну діру». (учні прикріплюють)

Як ви вважаєте, чому я обрала саме небо, зірки та чорні діри?

Дякую вам за ваші чудові відповіді. Дійсно, зірки на небі – це наші добрі справи, а «чорні діри» - це те, що губить наше суспільство. Бажаю, щоб у вашому житті було більше зірок.

8. Робота з епіграфом

Кл. керівник: Повернемося до нашого епіграфу. Як ви розумієте ці слова?

Після відповідей дітей висновок робить кл. керівник.

9. Клумба очікувань

Прикріплюють розквітлі квітки, якщо сподівання виправдалися, або – бутони, якщо - ні.

10. Висновки.

Які висновки ви для себе зробили?

Після відповідей дітей висновок робить кл. керівник.

ПІСЛЯМОВА

Посібник підготовлено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів напряму 016 Спеціальна освіта. Зміст посібника відповідає програмі навчальної дисципліни «Спеціальна педагогіка (порівняльна), теорія і спеціальна методика виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, методика організації волонтерської діяльності» та спрямований на засвоєння студентами теоретичних та методичних основ виховання дітей та формування умінь і навичок впровадження їх в навчально-виховний та корекційний процеси.

Посібник містить два розділи з відповідними параграфами, зміст яких розкривають його контент.

У першому розділі «Теоретичні основи виховного процесу» розкрито сутність виховання, виховного процесу, закономірностей, принципів, форм та методів виховання. Особлива увага приділена характеристиці структурних компонентів всебічного та гармонійного розвитку особистості. Подано порівняльний аналіз особливостей виховання дітей з нормотиповим розвитком та дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Дається порівняльний аналіз методів, форм навчання в звичайних та спеціальних освітніх закладах.

Глибоко розкрито психолого-педагогічні основи розвитку та формування особистості.

У другому розділі «Технологія виховання» подано чіткі методично-інструктивні вказівки щодо організації виховної роботи з дітьми.

Велике значення для осмислення, усвідомлення та засвоєння теоретичних положень мають розроблені автором творчі завдання та завдання для самоперевірки.

Засвоєння теоретичних положень посібника забезпечить якісну підготовку майбутніх фахівців до виконання педагогічних функцій та завдань в системі загальної та спеціальної освіти.

Навчальне видання

СТЕЛЬМАХ Н. В.

СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА
(порівняльна)

Частина 2

Для змішаної форми навчання

Навчально-методичний посібник

Формат 60×84¹/₁₆. Ум. друк. арк. 14,5. Тираж 100 пр. Зам. № 729-068.

ВИДАВЕЦЬ І ВИГОТОВЛЮВАЧ
Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.